

11.
44.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

NEGYVENNEGYEDIK KÖTET.

1909—1910.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1910.

A KIRALYI KÖNYVTÁR
300858

E. V. L. A. P. J. A. L.

UL BOJYAN

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDAJA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDAJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

A LXIV. ünnepélyes közülés.

	Lap
Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde	9
Vargha Gyula titkári jelentése	15
Hegedüs István: Széchenyi galambja (költemény)	21
Négyesy László: A magyar költészet eredete (tanulmány)	25
Szaboleska Mihály: Dalok hazulról: 1. Idehaza. 2. Napfogyatkozás. 3. Vallomás (költemények)	41
Mikszáth Kálmán: A rekeszek (elbeszélés)	43
Beöthy Zsolt: Gyulai Pál emlékezete	51

II.

A tagok munkálataiból.

Berzeviczy Albert: Kazinczy Ferencz emlékezete	54
Beöthy Zsolt: Ferenczy István emlékezete	69
Kozma Andor: Fadrusz-rapszódia (költemény)	84
Hegedüs István: Két szicíliai ifjú legendája: Lucilius <i>Aetná</i> -jának be- fejezése (műfordítás). — <i>Amphinomus és Anapis szobrairól</i> (mű- fordítás Claudianusból)	93
Kont Ignác: A magyar történelem és irodalom Franciaországban (levelező-tagsági székfoglaló tanulmány)	99

III.

Vendégeknek a havi üléseken felolvasott dolgozataiból.

Rohonyi Gyula: Szerb költőkből (műfordítások bevezetésekkel) ..	113
I. Radicsevits Bránkó (Alexa)	115
A leány a kútnál	115
A vándor dala	116
Az idegen	117
Ima	118

	Lap
II. Jovanovits János. (Zmáj)	119
Az elhamvadt dal	120
Ki tilthatná azt énnékem	122
Anyám, anyám	123
Téli nap	123
A csillagász	124
Kél a nap	125
Halál, halál	125
Halvány voltál	126
Hő imában	126
III. Kosztits Lázár	127
A galamb	128
Mért nem hisesz szavaimnak	128
Husvét hétfőn	129
A hajnal és a leány	130
Ha szeretjük egymást	130
Minden szavát híven	131
IV. Sántits Sándor	132
Az én éjem	132
Temetőben	132
A vestaszűz	134
Mért oly rövid	135
Anyámhoz	135
V. Jaksits Mileta	137
Viharban	137
A dal mondja meg	138
Sötét éjjel	139
Az éjjeli titok	140

IV.

Elhunyt tagok emléke.

Vargha Gyula: Szüry Dénes rendes tag ravatalánál	143
Beöthy Zsolt: Gyulai Pál rendes tag ravatalánál	144

V.

Bírálatok és pályázatok.

A Kisfaludy-Társaság által hirdetett pályakérdésekre 1909 október 31-ikéig beérkezett pályaművek jegyzéke	149
--	-----

	<i>Lap</i>
Kozma Andor: Jelentés a Lukács Krisztina-jutalomról	151
Ferenzi Zoltán: Jelentés Bulyovszky Gyuláné színművésznő jutalmáról	153
A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei	157

VI.

Tájékoztató közlések.

A Kisfaludy-Társaság személyzete (elnökség, tisztviselők, állandó bizottságok)	161
Rendes tagok névsora	162
Levelező tagok névsora	163
Elhunyt tagok	165
Alapítók	169
Kivonatok a Társaság jegyzőkönyveiből	176
Tagajánlások: 1. a költő-helyre: Molnár Ferencz rendes taggá ajánlása Mikszáth Kálmántól és Alexander Bernáttól; Szávay Gyula rendes taggá ajánlása Gárdonyi Gézától és Szaboleska Mihálytól; Zempléni Árpád rendes taggá ajánlása Vargha Gyulától; 2. az író-helyre: Angyal Dávid rendes taggá ajánlása Riedl Frigyes-től; Sebestyén Károly rendes taggá ajánlása Sebők Zsigmond-tól; 3. a levelező-tagsági helyekre: Bigault de Casanove Károly ajánlása Pekár Gyulától; Schnitzer Ignác ajánlása Radó Antaltól	197
A Társaság vagyona	205
A Társaság még kapható kiadványainak jegyzéke	206

I.

A LXIV. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS

1910 FEBRUÁR 6-ÁN.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Az első szó, tisztelt hallgatóim, mely ma erről a helyről elhangzik, nem lehet más, mint a gyász szava azon a veszteségen, mely a mult évben Társaságunkat, irodalmunkat, de az egész magyar közéletet sújtotta. Intézetünknek két évtizeden át volt elnökét, vezérünket, Gyulai Pált kísértük sirjába. Élete munkáját befejezte, vetett és aratott, küzdött és győzött; de az ő személyes munkája oly hatalmas része volt a nemzet nagy kultúrmunkájának, hogy ennek folyamában tovább élni és hatni hivatott. A mint ő, a jövőért harczolva, a fejlődés alkotó tényezői közül a multat kikapesolni sohasem engedte: úgy fog elválhatatlanul belefűződni szellemi fejlődésünkbe az ő emléke és munkája is. Azok közül a legnagyobb kritikusok közül való volt, a kik mikor gyomlálnak, egyszersem vetnek is.

Neve, munkái, pályája, csak a mi kis körünkben is, milyen emlékeket ébreszt, milyen távlatokat nyit! A nagy és győztes magyar küzdelmek századának, a XIX. századnak egymásután következő írói körei, melyek mindegyike hatalmas lépés volt előre a művészi haladás és a nemzeti fejlődés közös útján, — az írói körök és irányok mindegyike, kitűnő képviselőivel, itt ült Társaságunk körében és résztvett munkájában. Kölcsey Ferencz koszoruja, melylyel övezve társuknak fogadhatták alapítóink, még abban a szent berekben temett, hol Kazinczy és apostol-társai áldoztak. A második kör, Kisfaludy Károlyé, alapította intézetünket, mely az Auróra-kör minden nagyságát, élükön Vörösmartyval, a magáénak mondhatta. A harmadik Petőfi és Arany köre volt, melylyel költészetünk művészi és nemzeti fejlődésének virágkorát élte, s a mely Társaságunkat új életre támasztotta. Ennek a körnek egy tagja, ősz hajjal, de költészetének ifjú, nemes és bájos zengésével, istennek hála, él még közöttünk; de vezéralakjai közül az utolsót Gyulaiban temettük. Költészetével is méltó helyet foglal nagy kortársainak dicső karában; a kritika és történeti értéklés mezején győztes vezére volt táborunknak.

Irodalomtörténetünkben és műbirálatunkban új utat nyitott: a történeti és eszthetikai szempontoknak közös, egymást átható érvényesítésével és kiegészítésével. Amazzal irodalmunk nemzeti jelentőségét és jellegét védte, ezzel művészi fejlődését és haladását követelte. Éles elméjének fényével és lobbanó lelkületének hevével egy új nemzeti költészet jogáért és helyéért vívta legdicőségesebb, győztes harczeit, de az újnak győzelmében sem nem látta, sem nem akarta a réginek megsemmisülését, a tőle való elszakadást. Még az avúltban is élesen megkülönböztette a magában és mindenkor gyarlót attól, a mit csak történeti változások borítottak homályba; anél is lelkesebb szószólója volt az életre hivatott hagyománynak. *Petőfijét* megírva s benne kritikai felfogását és elveit kifejtve: a multhoz fordul s Vörösmarty és Katona méltatásában adja legszebb és leghálásabb könyveit. Sohasem a mult nagyságában vagy talán egyoldalú, de becsületes törekvéseinek elismerésében látta a jövő, a fejlődés akadályát, hanem a jelen léha önzésében, nagyhangú éretlenségeiben és nagyzó hóbortjaiban. A nemzeti kultúra harczoza volt, mely föltételezi a folytonosságot. Irodalmi pályája, vezéreszméi, törekvései mintegy visszhangja nagy kora politikai életének. A mint ez a nemzeti és emberi jogok, a nemzeti és emberi haladás közös lobogója alatt harczolt: ő és iskolája is a kulturális, irodalmi fejlődés gondolatát együtt képviselte a nemzeti hagyomány éltető tiszteletének s ebben a folytonosságnak eszméjével. Nemcsak abban volt Kazinczy egyenes utóda, hogy az irodalmi hajlama szinte kizáró szenvedélylyé hevült benne, hanem abban is, hogy ez a kiválóság csak látszat volt, mert az irodalmat, melyre életét föltette és áldozta, nemzeti erőnek, sőt nemzeti erőnk legmélyebb és leggazdagabb forrásának érezte.

De hát nem hatotta-e át ez az érzés, még pedig tudatosan, irodalmunknak egész életfolyamát, sőt nem a vezető gondolatnak, a sok mindenféle változásban állandónak mutatkozik-e, minden következésével együtt, mindazok szemében, a kik irodalmunk fejlődéséről a történetbe látó világossággal és a jelenségek lelkét is igazán megértő lélekkel gondolkodtak? Erre a világosságra, a megértésnek erre a, legalább elfogulatlan törekvésére s általok a zavarosan forrongó eszmék tisztázására, — Gyulai Pál pályájának útmutató irányzására, úgy látszik, ma nagyobb szükségünk van, mint valaha. Annak a zajos mozgalomnak, mely ifjú irodalmunk egy részében mutatkozik, egyes mozzanataival egy rövid beszéd keretében nem foglalkozhatom; csakis arra a mindenfelől s fennen hangoztatott jelszavára kívánok eppár futólagos megjegyzést tenni, mely ezt a mozgalmat a kultúra harcának hirdeti. Külföldi, a magyar lélektől merőben idegen költői divatok utánzását

és magyarázását a kultura nevével és igényével állítja szembe mind-azzal, a mi nemzeti lelkünknek alapvető tulajdonsága, a természetességgel, egyenlőséggel, egyenességgel és világossággal, mindazzal, a mi ebből a lélekből történetileg kifejlődött. A kultura nevében és érdekében kell-e elfordulnunk Kölcseytől és Eötvöstől, Vörösmartytól és Aranytól, vagy legalább bizalmatlanul tekintenünk reájok? Épen ez a jelszó az, mely az irodalmi harcot szinte kiemeli a tisztán irodalmi élet határai közül s egyetemesebb jelentőségűvé avatja.

Arra sem akarok sok szót vesztegetni, hogy bár minden kulturának a költészet a legszebb virága, a költészetnek bármely iránya vagy alakja a kultura fogalmát akár kimerítené, akár magának igényelhetné. Kazinczy klassziczizmusa ép oly becses eleme kulturánknak, mint Vörösmarty romanticizizmusa; de ha kulturáról beszélünk, az utóbbi is csak alkotó eleme annak a kulturának, melyet a nemzeti élet egész mezején, ennek legkülönbözőbb területein Széchenyi szelleme sarjasztott föl. Minthogy a kultura, legáltalánosabb fogalmazásában, testi és lelki energiák felhasználása, céljaink, haladásunk, boldogulásunk szolgálatába hajtása: talán legkevésbé foglalhatja le magának nevét és igényét oly költői irány, mely vezérmotivumául épen a testi és lelki energia meglazulását, megbomlását mutatja. Ez lehet divat, lehet valamely egyéni léleknek teljesen jogos költői megnyilatkozása; de egy kulturának, akár irodalmi vagy művészeti kulturának uralkodó motivuma aligha. Ha pedig ilyenül mutatkozik, az a költészet teremhet többé kevésbé jeles verseket, de semmi joga magát a kultura képviselőjének, vagy épen kiváló képviselőjének hirdetni.

Azonban főkép a nemzeti mozzanat az, melyre a szóban forgó mozgalom és jelszava figyelmünket irányozza. A kultura, bár a leg-egyetemesebb értelemben fogjuk föl, nemcsak egyesek lelkéből táplálkozik s nemcsak egyesek lelkében él, hanem a nemzeteknek bennök ható lelkében és lelkéből. Minden igazi, nagy kulturának, művelődési áramlatnak kétségtelenül megvan egységesítő ereje, sőt irányzata. Egyik a politikai szervezet, másik a hitvallás, harmadik a szabad lelkiismeret, negyedik a közös szépség-ideálok, ötödik a természet titkait kutató tarkaság egységébe törekszik foglalni az embervilágnak minél nagyobb tömegeit. De a mint mind e kulturák megindító erejüket mindig egy-egy nemzet szelleméből merítik, a renaissance az olaszéból, a protestantizmus a germánéból, a fölvilágosodás a francziáéból: eleven változatosságukat, igazi gazdagságukat és termékenységüket megint a különböző nemzetek különböző szellemének köszönik. A nemzetek sohasem viselkedtek és viselkedhetnek passive az őket idegenből érő kultur-áramlatok irányában; nemcsak elfogadók,

hanem nyújtók is, nemcsak hódolók, hanem alakítók. A mint az egy és örök nap más-más fényvel és színekkel ragyog a tenger partján és az alföld mezején, a háztetők ormain és egy gyárváros kéményein: ugyanaz a kultúra a különböző természeti és erkölcsi hatások fejlesztette nemzetek életkörében mindig más-más, lelkőtől módosított és lelkőkhöz módosuló képet fog mutatni. Hősei nemcsak egységesítő erejét képviselik, hanem a nemzeti léleknek ezt a módosító erejét is, nemcsak az alkalmazkodást, hanem az alkalmazást. A magyar Kálvinnak nevezett Melius nem Kálvin, a magyar antireformáció nagy vezére, Pázmány, nem Bellarmin; Tassónak dicső tanítványa, Zrínyi, nem Tasso és így tovább. Természetesen nem jelentőségökre gondolok, hanem csak a pályájukban és törekvéseikben megnyilatkozó lélekre. A különbséget nemcsak az egyéni lélek változataiban fogjuk megtalálni, hanem olyan mozzanatokban is, mely a mieinket, legélesebb eltéréseink mellett is, összeköti s az idegenektől legközelebbi szellemi rokonságuk ellenére is elválasztja.

Épen ez az, a nemzeti léleknek ez a természeti és történeti föltételekkel fejlett közössége, a melyben forrását találja a nemzeti műveltség. Ennek az oly sűrűn emlegetett fogalomnak a tartalma pedig, mérhetetlen jelentősége mellett is, sokkal szerényebb és egyszerűbb, mint a legtöbben képzelik. Semmi más, mint a közös emberi kultúra, alkalmazva a magunk eszejárásához és céljaira s kiegészítve a nemzetünkre vonatkozó ismeretkörökkel. Ha csak futólagosan tekintünk is végig művelődésünk történetén, lehetetlen észre nem vennünk, hogy szellemi életünk legkiváló alakjai a tőlük megindított magyar közművelődési vagy irodalmi mozgalmak, törekvések magvait majdnem kivétel nélkül idegenből hozták, sőt a legtöbben idegenben ébredtek magyar kulturhivatásuk tudatára. Pázmány és Apáczai, Bod Péter és Faludi, Bessenyei és társai, a két Kisfaludy és Széchenyi mind ebbe a fényes sorba tartoznak. Magyar lelket vittek ki és magyar lelket hoztak vissza, melynek egyéni és nemzeti energiáját az idegen hatások nem leajzották, hanem megedzették. Szinte azt mondhatjuk, valamennyiököt összefoglaló közös, tehát a magyar lélek mélyére utaló vonásul, hogy mikor a nyugati kultúra lelkes részeseivé lettek: ugyanakkor magyarságuk nemcsak nem gyöngült, hanem ellenkezőleg erősödött, sőt egyikökben és másikukban akkor ébredt föl. Egész történetünkben nincs külön apostola a kulturának és a magyarságnak, csak közös apostolaik vannak. A mit ők és társaik hoztak, a mit általok nemzetünk befogadott, ennek lelkében mindaz mintegy természeti folyamat szükségszerűségével, akként alakult át és egészült ki, hogy ne csak az egyén, hanem a nemzeti közösség céljai-

nak szolgálatára minél alkalmasabbá legyen. Más szóval: nemzeti műveltségé lett. Épen ebben a kettős erőben, mely ezer éves szellemi fejlődésünknek egész folyamában, valamennyi mozzanatában nyilatkozik, a fogékonyság és a magunkhoz módosítás nemzeti energiájában áldhatjuk talán a gondviselésnek azt a legbecesebb adományát, mely nemzetül megőrzött bennünket.

Mai műveltségünk is így alakult, minthogy nem is alakulhatott máskép. Úgy látom, hogy épen ez az így alakult és így felfogott nemzeti műveltség az, a melylyel ifjú pályatársainknak új csoportja szembeállítja, a mit ők kizárólag kulturának ismerni és nevezni hajlandók. De ha a néppszichológiai és történeti szempontokat mellőzni akarnók vagy mellőzhetők is: egészen más uton indulva, szintén csak a mi álláspontunkhoz jutunk. Korunknak egyik legkiválóbb természettudósa és gondolkodója, Ostwald Vilmos, kulturának, legáltalánosabb értelemben, az egész embervilágnak azt a megkülönböztető jogát tanítja, mely szerint a természet energiáit, bizonyos határig, szolgálatába hajtani képes. Igazi nagy emberek, vezető szellemek azok, a kik ezeknek az energiáknak minél jobb felhasználására, minél sikeresebb értékesítésére megtanítanak. Szellemi javainkat, politikai és jogrendünket, tudományunkat és eredményeit mind abból a törekvésből származtatja, hogy energiákat takarítsunk meg és használjunk ki minél teljesebben. Ez az út is, tisztelt hallgatóim, olyan természet szerint fölmerülő kérdésekhez vezet, melyek épen a kiindulás alapján magukban foglalják a feleletet. A nemzeti közösségnek mint ilyennek, a maga céljaira törő energiája, nem lesz-e segítségére, támogatására a közösség minden tagjának, tehát a kulturának nem egyik leghatalmasabb tényezője-e? Nem az-e, épen ily kétségtelenül egy nemzetnek a múltban foglalt s emlékeiben és hagyományaiban foglalt energiája a jelen boldogulása, haladása, felvilágosodása érdekében? Ime csak egyetlen lépéssel haladva tovább, eljutunk a kultura nemzeti elemeinek fontosságához, sőt szükségszerűségéhez. Eljutunk oda, hogy a kulturának minden alakulatában nemcsak egyesek, hanem nagy nemzeti közösségek lelki energiája, nemcsak a jelené, hanem a múlté is érvényesül s a közösségek műveltségére rányomja többé-kevésbé megkülönböztető bélyegét. Így a benne való részességnek föltétele, legáltalánosabb fogalmazása szerint is, a nemzet történeti fejlődésének, a fejlődés gyakorlati és szellemi eredményeinek ismerete és megbecsülése. A ki felfogásával és érzületével e felfogásból kiszakadva keres kulturát, épen annak az energiának egyik leghatalmasabb áramlatát utasítja el, melynek érvényesítésében a természettudományi felfogás is a kultura lényegét keresi.

A nemzetnek a néplélekből táplálkozó és történetileg fejlett szelleme nem akadálya, hanem segítője a kulturának. A mit az idegen áramlatokon módosít, a mivel magához alkalmazza: azzal terjedésöknek nyit utat. Nem tagadom, a mi nemzetünk lelkének vannak olyan vonásai is, melyek a kulturának nevezett nagy munka tekintetéből nemcsak értéktelenek, hanem egyenesen gátlók. Csak a kötelesség- és felelősség-érzetnek gyakran feltűnő fogyatékoságát említem, a nagyobb erőfeszítések után rendszeren bekövetkező nagy elernyedések jelenségeit, a munkában való kitartás hiányát, a szavaknak a tetteket meghaladó nemzeti kultuszát, a jelszavak könnyű uralomra jutását az ismeretek és meggyőződések szerzésének lelki munkája helyett. A ki kulturánknak s azzal egész nemzeti életünknek fejlődését, gazdagodását és mélyülését igazán szívén viseli, legnagyobb figyelmét és lankadatlan erejét ezeknek a tüneteknek és forrásoknak orvoslására kell fordítania. És ha ebből a szempontból, kulturánknak ebből a, talán legfontosabb szempontjából tekintjük és értékeljük az új kultura bajnokainak munkásságát, költészetüket, az energiátlanság uralkodó motívumával, a bódító szavak kultuszával: épen az ellenkező hatástól van okunk tartani, mint a mit kulturánk érdeke ennek a nemzetnek minden gondolkodó és tevékenységre hivatott fiától első sorban vár.

Hiszem, hogy a nemzeti kulturának az a felfogása, melyre utaltam, minden ellenkező tanítás ellenére sem zavarodik meg a világos magyar lélekben, valamint nem akad fenn munkája sem, mely annyi századja folyik. Sőt hiszem azt is, hogy a kik ma ellene sorakoztak, a mint a valódi tehetség megszabadul az eltanult modor békóiból, a mint az ép erő kimenekszik az idegen ital mámorából, a mint az igazi egyéniség kiemelkedik a nagyzás gőzköréből, ők is velünk vagy utódainkkal együtt fognak küzdeni a nemzeti kultura lobogója alatt. Együtt, sohasem feledkezvén meg a közös és nagy emberi célokról, de arról a bölcsőről sem, mely «magyarrá ringatott» mindnyájunkat. Nekünk pedig, minél szentebb meggyőződésünk, hogy a kultura, egyedül a kultura az a jegy, melyben nemzetül győzhetünk, annál kevésbbé szabad addig is megengednünk, hogy épen a kulturának mivolta, célja és útjai felől zavar támadjon és gyökerezék meg a nemzet köztudatában.

Úgy érzem, hogy nemcsak a magam meggyőződése, hanem az a hely is, melyet itt elfoglalni szerencsém van, szinte lelkiismeretem szerint köteleztek mindezek elmondására. Ebben keresve mentségemet, ha önöknek szives türelmével visszaéltem: a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közülését megnyitom.

TITKÁRI JELENTÉS.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tisztelt közönség!

Mai ünnepélyes közülésünket a lelkünkben feltoluló emlékek az öröm és gyász kettős ünnepévé avatják. Epen ötven éve, hogy Társaságunk, melyet a nagy nemzeti bukás szintén a romok alá temetett, a nemzeti ébredés első félénk fuvallatára új életre ébredt.

Örömmel és büszkeséggel mutathatunk rá a munkában és sikerben egyaránt gazdag félszázadra. *Az ember tragédiája*, a *Toldi szerelme* csak koronája Társaságunk munkásságának; de ezeken kívül is a Kisfaludy-Társaság e félszázad alatt mennyi jeles eredeti munkával s a külföldi irodalmak remekeinek mennyi becses átültetésével gazdagította irodalmunkat s mily erős, mily mélységes volt az a hatás, melyet a nemzetinek és a művészi szépnek cultusával az irodalmi izlésre gyakorolt! S visszatekintve ez ötven évre, jeleseinknek mily hosszú sora vonul el lelki szemünk előtt. A legnagyobbak mellett a nagyok, a hű munkások, kik lelkesedéssel rakták, erejükhöz mérve, nemzeti műveltségünk csarnokát.

A nagyok közt egyik legnagyobb, kinek munkássága átölelte az egész félszázadot, kinek hatása legmélyebb, legmaradandóbb, ki úgyszólván rányomta a Kisfaludy-Társaságra egyéniségének bélyegét, Gyulai Pál volt. Társaságunk mindjárt új életre ébredésekor, 1860-ban, választotta őt tagjává. Epen most ünnepelhettük volna tagságának ötven éves fordulóját, de ő pár hónappal ezelőtt elköltözött örökre, mintha ki akart volna térni az ünnepeltetés elől, melyet az ő szigorú puritán jelleme, mint üres s az emberi hiúságnak tömjénező külsőséget úgy is megvetett. Megbántanám nagy halottunkat, ha emlékét túlzott magasztalásokkal akarnám elborítani; de mint Társaságunk krónikásának, legalább pár szóval el kell mondanom, hogyan töltötte be Társaságunkban azt a helyet, melyet most üresen hagyott.

A Kisfaludy-Társaságot senki sem szerette jobban, mint Gyulai Pál. Nemesak az alatt a huszonegy év alatt, a míg mint elnök

vezette bölcseséggel és odaadással társaságunk ügyeit, hanem az egész hosszú félszázad alatt csaknem folyvást szellemi vezére volt Társaságunknak, anyagi érdekeinknek pedig éber őre és buzgó előmozdítója. Főleg erős kritikai tehetsége, melyet a finom eszthetikai érzék valami csodálatos világosan-látássá emelt, avatta őt irodalmunk vezérévé. Éles szeme biztosan meg tudta különböztetni az irodalom állandó értékeit a muló hatást keltő ephemer alkotásoktól s követendő példának a lángelmék által teremtett művészi szépet állította. Társaságunkat leginkább a világirodalom nagy alkotásainak lefordítására s népköltésünk kincseinek összegyűjtésére ösztönözte; de mint a hogy ő maga irodalmi műveiben nem vált soha sem idegenszerűvé, sem póriássá, ama kettős hatással is csak egyetemessé és egyúttal nemzetivé akarta tenni irodalmunkat.

Gyulai Pál az erős meggyőződések embere volt s benne az igazság világos felismerése és szenvedélyes szeretete az igazság bátor kimondásával párosult. Gyülölt minden tulzást s megvetett minden álságot; meggyőződését oly szabadon, oly függetlenül, személyi vagy társadalmi tekintetektől nem korlátozva hirdette, hogy szinte példátlanul áll. Igaz, hogy ez csak oly kiváltságos szellemi és erkölcsi erő mellett lehetséges, a milyen ő benne lakozott. Hiszszük, hogy ez az erő vele együtt nem költözött el, itt marad, mint élő, ható valóság, mert akkora energia a szellemi világban sem enyészhetik el nyomtalanul. Jól esik, hogy Gyulai Pál földi alakjának hű képmását birhatjuk abban a márvány mellszoborban, melyet Strobl Alajos szobrászművésznök faragott s a melylyel özvegy báró Lévay Henrikné ajándékozta meg Társaságunkat.

Társaságunkat az elmúlt évben más veszteség is érte. Rendes tagjaink sorából Szüry Dénes is kidőlt, a nagy műveltségű s finom izlésű eszthetikus, e nemes szív és érzékeny művészlélek. Kiadványaink közt több művészi becsű prózai fordítás őrzi emlékét, melyekben a komoly lelkiismeretességgel és valódi ihlettel végzett munkának szép példáját szolgáltatta. Levelező tagjaink közül elhunyt Sturm Albert, ki német nyelvre lefordította a *Buda halálát* s költészetünk más kiváló műveit, továbbá Jalava Antal, nyelvünk és irodalmunk meleg barátja s hivatott magyarázója a testvér finn nép körében. Kegyelettel őrizzük elhunyt társaink emlékét.

Társaságunk kegyelete megnyilatkozott azokon az emlékünnepeken is, melyeken régi nagyjaink emlékének áldozott a hálás utókor. Társaságunk képviselői ott voltak az ungvári Dayka-ünnepélyen, Kazinczy Ferencznek sátoraljaujhelyi és kassai ünnepélyén s ez utóbbin éppen másodelnökünk tartotta az ünnepi beszédet, míg úttörő

szobrászunk Ferenczy István rimaszombati emlékszobrának leleplezésén elnökünk festette meg a tövisek közt bolyongó művész életének és művészi alakjának hű képmását. Ugyancsak elnökünk újította meg Horváth Mihálynak, a kiváló történetírónak emlékét, születésének száz éves fordulójának alkalmából októberi ülésünkön.

De Társaságunk élő nagyjainak érdemeiről sem akar megfeledkezni; országos mozgalmat indított, hogy irodalmunk egyik büszkeségének, Mikszáth Kálmánnak, írói pályája negyven éves jubileumán a magyar társadalom méltó módon fejezze ki háláját és szeretetét. Örömről annál teljesebb, mert negyven évi munkásság után e nagy író teremtő képzelete talán még frissebb, még színesebb, még gazdagabb, mint valaha volt.

A közönségnek felolvasó üléseinken is többször van alkalma gyönyörködni Mikszáth Kálmán elbeszélő művészetében. A lefolyt év alatt kilencz nyilvános ülésünkön Társaságunk tagjai összesen 22 felolvasást tartottak, tizet kötött, tizenkettőt kötetlen nyelven; vendégektől pedig négy verses és öt prózai dolgozatot mutattunk be.

A tagok felolvasott dolgozatainak sorozata a következő: Bársony István: *Holdtölte előtt*, elbeszélés; Berczik Árpád: *Az özanya*, elbeszélés; Endrődi Sándor: *Séta az igazság körül*, *Bánat*, *Életkor*, költemények; Ferenczi Zoltán: *Dante és az il dolce stíl nuovo*, tanulmány; Hegedüs István: *Két sziczihai ifjú legendája*, Lucilius és Claudianus latin költők egy-egy költeményének fordítása, Swinburne: *Kossuth Lajos, A bélpoklos, Egy pár című költeményeinek műfordítása*; Heinrich Gusztáv: *Merlin*, tanulmány; Herczeg Ferencz: *A becsületes ifjú*, elbeszélés; Kozma Andor: *A műteremben, Első emlékek, Erdőirtás*, költemények; Mikszáth Kálmán: *Az arany csikó*, elbeszélés; Négyesy László: *Petőfi fejlődésének egy mozzanata*, tanulmány; Pekár Gyula: *Az ezüst forint, Jókai házasodik, Marco hazajön*, elbeszélések; Radó Antal: *Dante Gabriel Rosetti angol festő és költő Az üdvözült leány című költeményének műfordítása*; Rákosi Viktor: *Türk Oszkár útja*, elbeszélés; Somló Sándor: *Rege* című verses színművének *Vadüzés* című részlete; Szabolcska Mihály: *Őszszel, Tiszteld a gyermeket, Dvatozás*, költemények; Várad Antal: *A rundelláról, Balogh István naplója*, színésztörténetek; Vargha Gyula: *Ének Sobriról, Öreg szüle, Hegyek közt, Bizáki Puky György sirkövére, Sóhaj, A magyar föld, Nehéz napokban, Nyárfa alatt, Fáradtan, Megnyugvás*; gróf Zichy Géza: *Rákóczi trilogiájának utolsó felvonása*. Vendégektől a következő dolgozatokat olvastuk fel: Fabó Bertalan: *Haydn és a magyar költők*, irodalomtörténeti tanulmány; Fülöp Áron: *Attila* című költői elbeszélésének első éneke;

Kálnoki Bedő Béla: *Fatma hercegnő*, elbeszélés; Kéki Lajos: *Tompa Mihály életrajzából*; Kiss Jenő Sándor: *Taigetos*, elbeszélés; Mészáros Gyula: *Török költőkből* műfordítások; Nagy Zsigmond: *Vondel Lucziferje*, műfordítás és tanulmány; Thaly Loránt: Hugo Viktor II. *Napoleon* című költeményének fordítása; Várdai Béla: *Mikszáth gyermekkkora*, tanulmány.

Állandó nagy érdeklődő közönség látogatta a Shakespeare-előadásokat is, melyeket a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-bizottsága az év első hónapjaiban a Magyar Nemzeti Muzeum dísztermében tart. Az ott felolvasott tanulmányok a vallás- és közoktatásügyi minster úr támogatásával megjelenő Shakespeare-tárban közöltetnek, mely egyúttal részletesen beszámol a bizottság egész működéséről. A bizottság kiadásában jelent meg Bayer József társunknak *Shakespeare drámái hazánkban* című nagy kétkötetes munkája, mely az oly annyira gazdag Shakespeare-irodalomban is a legjelesebb monografiák közé tartozik.

Társaságunk saját kiadványai közül megjelent s alapítóinknak még az ősszel szétküldetett az Évlapok XLIII. kötete, benne többek közt Goethe *Tassójának* jeles fordítása Csengeri János társunktól. *Irók és költők* című sorozatos vállalatunkban két kötet jelent meg: Arany János élete Szinnyi Ferencztől s Kazinczy Ferencz élete Váczy Jánostól. Elhagyta továbbá a sajtót Radó Antal társunk gondos tanulmánya a fordítás művészetéről, boldogult régi társunk Keleti Gusztáv művészeti tanulmányainak értékes gyűjteménye, végül Fielding világhírű regényének, *Tom Jonesnek* harmadik kötete, elhunyt társunk Szüry Dénes nagy szeretettel és művészi gondnal végzett fordításában.

Az Évlapot s az utóbb említett műveket alapítóink tagilletmény gyanánt kapják. Alapító tagjaink sorába léptek újabban Bedő Albert, König Gyula és Töttössy István urak 200—200 koronával. Szöcs Ferencz úr, társaságunk buzgó ügyésze, mint már évek óta, ezúttal is 200 koronával növelte alapítványát, mely már 1600 koronára emelkedett; Schreiber Ignác úr, az osztrák-magyar bank főtanácsosa pedig, elhunyt barátja, Kautz Gyula emlékére 1000 koronás alapítványt tett társaságunknál. Fogadják mindannyian őszinte köszönetünket. De hálás köszönet illeti a Pesti hazai első takarékpénztárt és az Első magyar általános biztosító társaságot is, mely két hatalmas régi intézetünk ez évben is megújította 400—400 koronás alapítványát. Végül hálásan kell megemlékeznünk a volt vallás- és közoktatásügyi minster úr Ó Nagyméltóságáról, ki a Shakespeare-bizottságot 6000, népköltési gyűjtésünket pedig 3000 koronával támogatta.

Ez utóbbi téren az elmúlt évben csak a gyűjtés munkája és a gyűjtemények rendezése folyt. Sajtó alá van készítve Mailand Oszkár székelyföldi gyűjtésének második kötete s firtosviraljai Deák Ferencz jázsági gyűjtése. Társaságunk továbbá elhatározta Kriza *Vadrózsáinak*, ennek a páratlan becsű népköltési gyűjteménynek újabb kiadását.

Népköltési gyűjtésünk különben is egy új, reményteljes korszak küszöbén áll. Társaságunk a gyűjtemény szerkesztőivé megválasztotta a két leghivatottabb férfit: Sebestyén Gyula és Katona Lajos urakat. Társaságunk Sebestyén Gyulát már a mult évi tisztújító közülésen rendes tagjává választotta. Az ő munkássága eddig is maradandó nyomokat hagyott Társaságunk működésében. Ő gazdagította népköltési gyűjteményünket a Regös énekekkel s a Dunántúli gyűjtés pompás kötetével, rendes kiadványsorozatunkat pedig a honfoglalás mondaíróról írt nagy tanulmányával.

Legutóbbi tagválasztó közülésünk is két új rendes tag megválasztásával erősítette sorainkat. Megválasztottuk Angyal Dávidot, a kitünő történetíró s történeti és irodalomtörténeti essayk művészi íróját. Benne a pártatlan történetíró objectivitása, erős nemzeti érzéssel és felfogással, a nyelv tősgyökeres magyarsága a stíl világosságával és szépségével párosul. Megválasztottuk továbbá Szávay Gyulát, a szépformában író elmés, magyaros, lyrai költőt, ki többnyire vidám hangok zengésére hangolja húrjait.

Melegen üdvözöljük Társaságunk új rendes tagjait; de szintoly melegséggel üdvözöljük az új levelező tagokat is. Legutóbbi ülésünkön megválasztottuk Bigault de Casanove-ot, ki francia nyelvre fordította Madách Ember tragédiáját s azonkívül is nagy szeretettel iparkodik megismertetni költészetünket francia honfitársaival. Megválasztottuk Schnitzer Ignác hazánkiát, magyar irodalmi művek jeles fordítóját német nyelvre, ki legutóbb elkészült élete nagy munkájával, Petőfi összes költeményeinek lefordításával.

Ez alkalommal üdvözölhetjük először a mult évi tisztújító közülésen megválasztott három levelező tagot is, Hevesi Lajos, Yolland Arthur és Moldován Gergely urakat. Bécsben élő hazánkia, Hevesi Lajos, e művészi tollú publicista, fiatal korában mint magyar író szerzett magának elismerést. Évek hosszú sora óta pedig mint irodalmunknak és művészetünknek a német közönség előtt szakavatott és lelkes ismertetője tesz becses szolgálatot nemzeti érdekeinknek.

Yolland Arthur, a budapesti tudomány egyetemen az angol nyelv és irodalom tanára, ki nyelvünket tökéletesen bírja, irodalmunkat és nemzeti törekvéseinket nagy sikerrel ismerteti honfitársai közt.

Mi magyarok, kiknek széles e világon annyi az ellenségünk, kétszeresen megbecsüljük s szeretettel öleljük magunkhoz nemzetünk hű barátait.

Hasonló melegséggel üdvözlöm új társaink sorában Moldován Gergelyt, a kolozsvári tudomány-egyetem tudós tanárát, ki évtizedek óta nagy buzgósággal fáradozik az oláh irodalomnak és népköltészetnek magyar nyelven s a magyar irodalomnak oláh nyelven való ismertetésén. A régi oláh kenézségek bajnokainak hű lelke újul meg benne, megmutatva, hogy oláh származású honfitársaink is lehetnek jó magyarok s tevékeny részt vehetnek abban a világtörténeti hivatásban, melyet az északi Kárpátoktól a déli Kárpátokig és az Adriáig a magyar nemzeti államnak be kell töltenie.

SZÉCHENYI GALAMBJA.

HEGEDŰS ISTVÁNTÓL.

Mottó: Széchenyi «Blick»-jének
következő pár sora:

«A császár egy bájos leánynyal egyesült, tele étellel, szépséggel és szívjósággal; a népek reméltek, a császár atya lett; a remények fokozódtak, mindenki teljes bizonyossággal tekintett a jövő felé. És mégis minden hideg, mozdulatlan maradt, mint a jégbe takart vasdarab és végre 1857 szeptember 9-én megjelent Laxenburghban azon végzetes leirat: «Ne reméljete!»

Megint megújul az a régi seb,
Mit honfi bú vert árva lelkemen
És egyre sajgóbb, egyre véresebb,
Szaggatva kinez szünös-szüntelen;
Letört remények romjain borongok,
Sötét felhőkként szállnak rám a gondok,
S gyarló szívemnek pehelymérlegén
Egy martyr szívnek terhét mérem én.

Szivednek terhét, óh te nagy, te szent,
Nemzetteremtő szellemóriás,
A kit jóslelked majd vakká teszen,
S Kassandra sorssal vert meg, hogy te láss.
Kebledre száll a kétség keselyűje
És tépve-tépi rajta meg-megülve,
Lángelméd fénye már-már elborul
S körülted minden éjszakába hull.

De mégis jött egy ihlett pillanat
S a lángész fénye újra föllobog.
Ő meg nem tört a hosszú éj alatt,
Remek művének irásáho' fog.

És most a toll Erinys fáklya lészen,
 Bűn éjszakáját földerítni készen
 S feltör a jaj, az átok és ima:
 Eget ostromló zord harmonia.

Egy pillantás . . . de villám fényinél,
 Mely átczikáz a rémes éjszakán,
 Bitor hatalmat sujt le és remél,
 Hogy drága népe föltámad talán.
 A kedve éled, vágyak megragadják,
 Pirkadni látja a hajnal hasadtát . . .
 És ime gyorsan szállva oda yág,
 Egy szép galamb: szájában olajág.

Egy hirt hozott, hogy nősül a király,
 Angyaljóságú nő lesz hitvese;
 Szívére csönd, magasztos béke száll,
 Úgy érzi már, mintha reméllene.
 Már a jövőbe bizva is tekinthet:
 E nő szívéen át majd megért Ő minket,
 Az átok megtör, áldás megfogán,
 Nép és királya élnek boldogan.

De hajh! szegényen végzete betölt!
 Már vijjog újra a halálmadár,
 Gyászt ölt megint az ég és gyászt a föld,
 Minden reménynek vége, vége már.
 A fegyver dördül, messzi száll galambja
 És szárnya szegve hull le gondolatja,
 Az lobbanó fény a haza felett,
 Mely egy teremtő geniust temet.

De fennmaradt a «hit, jog és erő»,
 Támadt vezér, ki el nem csüggedett:
 S hogy tél fagyából tavasz tört elő
 Támaszta újra új reményeket:
 A zord időben féltő gonddal ója
 És rendre váltja édes, szent valóra
 És oldhatatlan szent frigyét kötött
 Fölkent király s a hű nemzet között.

Király köté le törhetetlenül
 Az esküszóban királyi szavát,
 Nemzet föltette drága szent jegyül
 A százszor is megszentelt koronát.
 De legdrágábbat a királynő adta:
 Fenkölt szívét s a nemzet elfogadta:
 E frigy nem földön, égben kötteték,
 Eltéphetetlen ez a kötelék.

S a böles vezér szemébe' köny remeg . . .
 Óh hol a drága gyöngy, mely ily becses?
 A multak gyászát e köny törte meg
 S jövő reménye abban rengedez.
 Királynő látja bölesnek ezt a könyét,
 «Kelet népe»-nek ezt a drága gyöngyét,
 S e nemzetet megéri általa
 És lesz e nemzet őrző angyala.

Megéri a becsületes magyart,
 Ki hűségére alkut so' se köt,
 Nem hizeleg, de titkon so'se mart
 S megállta mindig vész, vihar között.
 Lovag gyanánt szolgál egy ideálnak,
 Józan eszével hódol egy csodának:
 Rajongva tiszteli a koronát,
 A nemzetegység biztos zálogát.

Midőn e hű magyar sírjába dőlt,
 Lehunyva éber, örökdő szemét,
 Legelső gyászt a királyasszony ölt
 És fölkereste drága tetemét.
 Köny ég szemébe, mely oly égi tiszta,
 Azt a *megértett* könyet hozta vissza . . .
 Legott csodásan, hogy szemszáj eláll
 Sugárözönben egy galamb leszáll.

Menyek egéből szálla most alá
 Az egykor szárnyaszegett gondolat
 Mely Széchenyinek a békét adá,
 Melynek tüntével élte megszakadt.

A béke, öszhang mostan újra támad
És az egész nemzet szívére árad . . .
Oh édes Isten, népem istene
El ne riassza többé senki se !

De hajh . . . elszállni készül a galamb
Körülvijjogja vad ölyűsereg
És az idő lesz egyre zordonabb
A régi sebek újra vérzenek ;
Ó Széchenyi hiába volt halálod,
Szerette néped hogyha meg se váltod,
El-el ! ne halljam, szívem úgy remeg,
A jajkiáltást : «Ne reméljeteK !»

Ne halljam, mert föllázad ellene,
Mi csak a multba' szép, dicső vala :
A régi nagyság élő szelleme
S a nemzet-élet száz diadala.
Míg jog 's igazság rendületlen épen
Él és uralg a milliók szívében ;
Ha dul vihar, ha tombol fergeteg,
Nincs csüggedésre ok : reméljeteK !

Budapest, 1910 január.

A MAGYAR KÖLTÉS-ZET EREDETE.

NÉGYESY LÁSZLÓTÓL.

Hol vannak a magyar irodalom gyökerei? Milyen mélyen nyúlnak le — történelmi távont értve — a nemzeti lélek, a néplélek talajába? Milyen korú egyáltalán a magyar irodalom? Honnan indult ki evolúciója?

Ez a kérdés kikerülhetetlen mindenkire nézve, a ki csak nagyjában is képet akar magának alkotni a magyar szellemi élet fejlődéséről; de különösen útjában találja a kutató, a ki irodalmunk történelmét tanulmányozza, esetleg írja is. És viszont, a magában véve tudományos kérdésnek, melyet csak szigorúan tudományos módszerrel lehet és szabad tárgyalni, megvan a fontos nemzeti érdeke, mert a nemzeti tudatnak és nemzeti egyéniségnek a kérdésével kapcsolatos.

Nyers körrajzában a tény következőleg áll előttünk:

Európa mai keresztény nemzetei közt a magyar volt az utolsó telepedő, de államiságunk így is a legrégebbek közé tartozik Európában. Árpád még a honfoglalás előtt egy fő alatt egyesítette a magyar nomád heptarchiát, a minnek eredménye egy messzekiható politikai tény lett: a mai Magyarország megalapítása. Utódai között alig egy század mulva két nagy uralkodói tehetség a magyarságnak eredeti alapon fejlett állami és társadalmi rendjét a nyugati keresztény egyház szellemi közösségében összhangzásba hozta az európai államrendszerekkel. A Géza és Szt. István alatt kialakult egységes, nemzeti és keresztény európai magyar államiság azután is megtartotta, idegen fajú népek közt a foglaló nép faji jellegét, s a legkülönbélebb politikai és hadi válságok és katastróphák közt is nemzeti folytonosságát. Állandóan fontos tényező volt az európai nemzetek életében. Fedezte a civilizatiót kelet barbár hordái ellen, viselte a kereszténység paizsát az iszlám ellen, s míg megalapítani és megtartani segítette az eddigi európai történet legnevezetesebb dynastiájának nagyhatalmi állását, addig odaadólag részt vett a vallási és politikai szabadságért folyta-

tott küzdelmekben. A magyar kard ép úgy harczott a középkori kereszténység, mint a reformatio és antireformatio, vagy a XIX. század uralkodó eszméiért.

Ehhez a régi és nagyfontosságú politikai történethez képest irodalmunk története fiatal is, szerény is. Amaz ezer éves, ez alig ötszáz éves. Első magyar nyelvű könyvünk körülbelül Hunyadi János korából való, s Hunyadi közelebb van hozzánk, mint Árpádhoz. Árpádtól Hunyadi koráig nincs magyar nyelvű könyvünk. Művészi szempontból figyelemreméltó irodalmi terméket Mátyás királynál régebb időből nem tudunk felmutatni. Igazi írói egyéniségek csak a XVI. századtól kezdve tűnnek fel. A nyugati irodalmak dús virágkorának, a XI., XII., XIII. századoknak hatalmas alkotásaival, változatos műfajaival, nagy írói egyéniségeivel nem tudunk szembeállítani magyar nyelven semmit. Ezek a századok ma üresek előttünk.

S jó későn jelentkező első könyveink micsodák? Fordítások, compilatiók, latinul irt vallásos munkák szegényes nyelvű utánezatai, latinos fordulatokkal, félénk, erőltetett kifejezésmóddal. Első verses maradványaink fő tömege egy századon át gyarló technikájú, költőietlen tartalmú krónikás vagy oktató énekekből áll. Úgy tetszik, mintha a magyar író képesség még ezután is csak sokára tudott volna önállóságra szert tenni s az előadásbeli ügyességnek valamennyire elfogadható fokára emelkedni. A magyar irodalom századokon át mintegy a külföldiek visszhangja, afféle másodlagos irodalom, saját jellem nélkül, saját fajsúly nélkül, úgyszólván csak házi használatra termel és európai jelentőségre csak a XIX. század közepe felé jut. Mintha a magyar lélek tényezői közül eredetileg hiányzott volna a költői, az irodalmi képesség, vagy csak oly csekély mértékben lett volna meg, hogy egészen a tegnapig nem tudott lábra állani.

Első tekintetre a kép efféle. És lehetne irodalomtörténetíró, a ki kritikai álláspontra törekedve ekként szólana: A legrégebb magyar könyv az Ehrenfeld-codex, a XV. század első felében; ez a magyar irodalom felső határköve. Ezt követi egy századon át egy sereg vallásos tartalmú, többnyire latinból átdolgozott codex; ez a magyar irodalom forrásvidéke. Én e kezdetleges utánezatokból kiindulva, keresni fogom a későbbi, mind érettebb utánezatokon át a fejlődés útját az eredetiség felé, míg a XIX. század közepén eljut a magyar irodalom az önállóság fokára. Hogy volt-e a codex-irodalmat megelőzőleg már magyar költészet, azt nem tudom, arról csak sejtéseket lehet kockáztatni, de tudni semmitsem, mert nincs belőle maradvány; csak a mi kézzelfogható tényként előttem van, azt vehetem számba. Nem létező irodalmi tényekről nem írok históriát.

Azonban semmi sem volna egyoldalúbb, mint az így gyakorolt kritikai eljárás.

A ki arra vállalkoznék, hogy a magyar irodalom későbbi kifejlődését a középkori codex-irodalomnak idegen eredetű elemi sejtjeiből, e sejtek oszlásából, kapcsolataiból s az időnként ehhez a tőkéhez még hozzájárult idegen irodalmi hatásokból építse fel, egy nemzeti költői tőke és ízlés áthasonító hatása nélkül, — az lehetetlenre vállalkoznék. Ezekből az elemekből sohasem fogjuk megtejteni Petőfit és Aranyt.

A miben Petőfi eredeti jelenség volt, mikor irodalmunkban elfoglalta helyét, s a miben eredeti az egyetemes irodalom költőivel szemben is, az nem mind csupán az ő egyéniségének volt a művészi érvényesítése, hanem a mellett a magyar faji léleknek, s még ezenfelül a magyar faj költői szellemének és æsthetikai ízlésének is olyan revelatiója, a minőre addig nem volt példa. Ő is, Arany is, és tegyük hozzá Jókait, egy nép költői szellemét juttatták szóhoz, s mindenki érezte, hogy ez a költői szellem megvolt, csak némaságra volt kárhoztatva. A megvetett Hamupipőke egyszerre tündöklő bájban jelent meg s úgy tetszett, hogy voltaképp eddig is szép volt. Azt kellett érezni, hogy irodalmunk fejlődése tulajdonképp se egyenletesen, se szerencsésen nem folyt addig, s hogy az irodalom most találta meg a maga természetes súlypontját.

Legnemzetibb íróink magyaros művészetének ez az eredeti forrása, a népköltés. Ez pedig épen olyan függvénye a népléleknek, mint a nyelv. És valamint a mai népnyelv csak tovább beszélt folytatása az apákénak, a nagyapákénak és a honfoglalókénak, épen úgy a népköltés is csak folytatás, régibb századok népköltésének folytatása.

Nemcsak az pedig a történeti tény, a mi datálva van, hanem az is, a mi folytatásában szemünk előtt él. A népköltés is történeti tény. Élt ez, régibb alakjában, már akkor, mikor codexeinket írták.

Ha irodalmon csak a latin betűkkel megrögzített és a századok visszontagságait kikerült magyar nyelvű szellemi termékeket értjük, akkor talán jogos lehet a kétség irodalmunk eredetisége és régisége iránt. De ha irodalomnak vesszük a népköltést, a dalok, balladák, mesék iratlan, de «élő és lélekző» irodalmát — és ha nekünk van egy gazdag, minden cserehatás mellett is eredeti, az idegen irodalmi hatásoktól meg épen független népköltésünk, s a magyar költői géniusz legjellemzetesebb képviselőit ebből táplálkozni látjuk, nyomait adatszerűleg visszakísérhetjük a régi virágénekeken át a codexek koráig, minden változás mellett is a maihoz hasonló jellemmel: akkor

azt kell mondanunk: ime a magyar irodalom másik forrása, — nem is a másik, hanem az első forrása.

Az irodalmi fejlődés voltaképp mindenütt a költészettel kezdődik, ott is, a hol később hazai fejlődés eredményeképp fölépül rá az egyetemesebb jelentésű irodalom. A költészet már a naiv néplélek termékeül jelentkezik; az irodalom, melyhez az írás fogalmát kötjük s a mely a prózát is magában foglalja, inkább a népek történeti életében lép föl és tudatos nemzeti életével tartozik össze. Ha a nép erős idegen kulturhatás sodrába kerül, akkor a néplélekben és irodalmi kifejezésében is afféle állapot állhat be, a minő az egyéni psychológiában a tudathasadás jelensége. Mintegy kettős szellemi élet és kettős irodalom támad, egy felső és egy alsó, melyeknek egymáshoz kevés közük van, egy tudatos és mesterkélts és egy természetes, de elhanyagolt áramlat, a tanultak beplántált irodalma és a magától tovább tenyésző népköltés. A nemzeti tudat így megzavart egysége csak sokára állhat helyre. A népköltésben tovább élő eredeti műszellem mindamellett lassanként és folytonosan hat az írott irodalomra, míg végre egészen assimilálja azt, jobban mondva a kiegyenlítőds megtörténik közöttük.

Nálunk is ez a folyamat állapítható meg. A pergamen- és papirosirodalom felszíne alatt ott lüktetett a magyar költészet erős földalatti áramlata a magyar néplélekben. A forrásául szolgáló műszellem nyilvánulásai jelentkeznek zenénkben, tánczunkban, népköltésünkben és nyelvünkben; előüti magát egyes írott maradványokban is, tömegesen Balassinál és a kuruczdalokban, de assimiláló ereje megérzik a többi költőknél és a prózai műveken is; ennek a kivirágzása Petőfi és Arany költészete. A mily mesterkélts, habozó, lassan önállósuló írott irodalmunk, épen oly természetes, határozott és eredeti már első jelentkezéseitől kezdve ez az iratlan irodalom.

És a magyar irodalomtörténet problémája nem az, hogy a középkori latin nyelvű egyházi iratok fordításaiból hogyan lett később eredeti magyar irodalom s egyáltalán hogy különféle irodalmak hatásai minő sorrendben vegyülve eredményezték nálunk az európai irodalmak egy új, de leszármazott változatát, hanem az, hogy az autochthon magyar költői és írói szellem az adott természeti és történeti, gazdasági és művelődési viszonyok közt miképp alakult és fejlődött, minő appercipiáló munkát fejtett ki az európai kulturfolyamatok és irodalmi hatások feldolgozásában s megoszlott belső egységét a kiegyenlítőds folyamatában állította helyre és e közben hogyan fejlődött európai irodalomná.

Minden tény arra mutat, hogy a magyar irodalom fája, bár

később ismételen beoltották is, eredeti magból, nem pedig bujtásból fejlődött.

Irodalmunk igazi forrásvidéke nem a kolostorok irodalma, hanem az az ősi nemzeti költészet, melynek részben folytatása a népköltés, s melynek megvoltáról a codex-irodalom előtt egykorú adatok szólnak, s a melyet akkor is föl kellene tételeznünk, ha ily adatok fenn nem maradtak volna s népköltésünk elenyészett volna is. Törvényeink, intézményeink, politikai és hadi szervezetünk, egész történelmünk tanúságot tesz róla, hogy codexeink kora előtt is volt magyar néplélek, az pedig mintegy élettani szükség, hogy egy ily erős és sokféle alakban jelentkező néplélek a nyilvánulás egyik legáltalánosabb és legközvetlenebb módján, a költészet formájában is kifejezésre jusson.

Eddigi fejtegetéseimet a következő pontozatokba sűrítethetném össze :

1. Vannak irodalmunknak és különösen költészetünknek az európai irodalmak nemzetközi forgalmából meg nem magyarázható elemei, olyanok, melyek se kölcsönzés útján nem kerülhettek hozzánk, se itt, hazai hagyomány nélkül, idegen elemek kereszteződéséből nem keletkezhettek.

2. Ezek az elemek a nép széles rétegének költői szellemében otthonosak, századokra visszamenőleg kimutathatók, legnemzetibb íróinkat jellemzik, az idegen elemekkel szemben áhasonftólag viselkednek, kapcsolatosak a magyar nép többi simultán művészetének (zenéjének, tánczának) sajátosságaival, épúgy mint nyelvvel, vagyis ezek az irodalomnak elsősleges elemei, megelőzték az európai irodalmi hatásokat, megadják irodalmunknak, történeti változásai közt is, jelen gazdag tagozatában is formai és állománybeli egységét.

3. E kettőből következik, hogy irodalmunk főgyökerei közül az egyik, még pedig a legfőbbik, eredeti; ennél fogva irodalmunk is általában eredeti, nem pedig receptio, és ősi, azaz honfoglalóink ide költészetet hoztak magukkal, mely szerves tartozéka volt és maradt a nép-psychének és alapja lett későbbi fejlődésnek.

4. Az őskori (honfoglalás előtti) költészetre nézve ugyanezek a megállapítások szükségképek, mert tapasztalati tény, hogy minden népnek van költésze, s a népköltés a népléleknek biológiai függvénye; hogy pedig az a költészet nem valami egyébféle volt, hanem olyan, a melynek a mai folytatása, annak bizonyítéka egy másik szívós életű és a költészettel szervesen összenőtt szellemi birtokunknak, a nyelvnek azonossága és eredeti fejlődése.

5. A költészet lényegileg olyan eredetű, mint a nemzet; a magyar költészet egyidős a magyar néplélekkel. Akár egy korábbi nép-

egységből kiszakadva, akár két külön népből keveredve alakult meg a magyarság, mióta ethnikai folytonossága tart, azóta költészete is folytonosságot alkot.

Úgy vélem, e megállapítások elég biztosak.

Minő eredetű tehát a magyar nép s vele a magyar költészet?

Nem akarom t. hallgatóimat ma olyan területre vezetni, a hol az az érzések lenne, hogy a köztudat szerint eldönthetetlen kérdéssel próbálunk egy másik kérdést megoldani. Ilyen kérdésnek tartják a magyarság eredetét, melyre nézve hosszas és szenvedélyes viták folytak, s a melyre nézve csakugyan a történetkutatók egymással és a nyelvtudósokkal szemben megoszlanak.

Beérem itt a főbb nehézségek megemlítésével. Arra a kérdésre, hogy minő eredetű a magyar nép, az okiratos történelem nem tud felelni, mert népünk nyilvántartását a honfoglalás idején túl csak néhány évtizedig folytathatja. Az összehasonlító tanulmányok közül az anthropologia nemleges, illetőleg többfelé ágazó feleletet ad. Nem talált egységes magyar fajtypust, illetőleg több typust talált, a mi végre is kétes eredmény; azt már, hogy egyesülés esetén melyiket kell a törzslemnek tekinteni, eldönteni nem képes. A másik összehasonlító tanulmány, a nyelvtudomány, föltétlen biztossággal és minden elágazás nélkül megy el az eredetig, tehát egységes és nem kétes feleletet ad, megmondván, hogy a nyelv föltétlenül ilyen és ilyen eredetű, de szigorúan véve csak a nyelv eredetét tudja bizonyítani, nem okvetetlenül a népét is. Gyakori történelmi tapasztalat, hogy nyelv és nép elvált egymástól, a nép elhagyta nyelvét és idegent tanult meg s még csak következetesség sincs benne, hogy pl. a hódító, vagy a hódoló elemnek a nyelve kerekedett-e felül; megesik az a különösség, hogy nem annak a résznek a nyelve marad életben, a mely résznek a politikai egyénisége érvényesül az új alakulatban, úgy hogy az új népegység a nemzeti gondolat szempontjából más eredetű, mint nyelvi tekintetben. Ez pl. a balkáni bolgárok esete, kik odatelepedésük idején török nyelvű nép voltak, de aztán átvették szláv alattvalóik nyelvét. Épen a magyar őstörténelemnek is az a legvitásabb kérdése, vajjon nem egy ugor és egy török faj egyesüléséből keletkezett-e a magyar nemzet s vajjon a míg nyelvét kétségtelenül az ugor résztől vette, ethnikai jellegét, politikai szerkezetét s mintegy nemzeti elvét nem a török résztől örökölte-e. Esetleg csak elugorosodott török törzs-e talán, vagy ugor törzs, melyhez török elem csatlakozott?

Ezt az egész kérdést, mint a mely külön bizonyítási műveletet kívánna, — bocsánat a kifejezésért, — kikapcsolom e helyen, jobban

mondva egyszerűsítem. A költészet kérdését nem a magyar néphez kötöm, a melynek eredete vita alatt van, hanem a magyar nyelvhez, a melynek eredete vitán felül áll. A fenti pontozatok közül az 5-iket így módosítom: a költészet olyan eredetű, mint a nyelv.

A «nép» fogalma több alkotó jegyből áll, melyek időlegesen együtt vannak, de módosulhatnak, kicserélődhetnek, s azért a nép folytonossága megmarad. Magának a nép fogalmának súlypontja is idővel más jegyre toldódhatik át, a mint hogy a mai magyar nép fogalmában is fontosabb mozzanat a lelki és nyelvi közösség a faji közösségnél.

Ha már most van ez ethnikai jegyek közt olyan, melynek folytonossága elágazás nélkül elvezet a legközelebbi ősbibb egység koráig, másszóval egy konkrét eredő pontig, akkor örömmel meg kell ragadnom ezt az Ariadne-fonalat s ennek a mentén haladnom a bonyoldalmakon keresztül.

Ilyen jegy, és pedig az egyetlen ilyen jegy népiségünk tényezői közt a nyelv. A magyar nyelv eredetét a tudomány exakt bizonyossággal megállapította. Tudjuk, hogy a magyar nyelv a történelem előtti időkben egységet alkotott néhány oly nyelvvel, melyeknek beszélői, kisebb-nagyobb népek, köztük egy kulturnép is: a finn, Európa északi és Ázsia északnyugati részein elszórtan laktak. A magyar nyelv és ezek a nyelvek, tehát a finn, mordvin, lapp és a többiek, megannyi folytatásai, változatai egyetlen ősnyelvnek, melyet a nyelvészetben finn-ugor alapnyelvnek mondanak. A nyelvtudomány a magyar nyelv életrajzát ez ősi egység korától keltezi, illetőleg attól a ponttól, a mikor a magyar nyelv a többitől elvált. Legutoljára a két legkeletibbtől vált el, a vogultól és osztjáktól, melyek ma az Ural hegység és Ob folyó vidékén élnek.

Részemről a történetíróra nézve sem ismernék helyesebb és pontosabb módszert, mint ha ezen az egyetlen biztos nyomon indulna meg. Kiindulna nemzetiségünk ez ismert eredetű jegyének kezdetétől s próbálná nyomon kíséni annak a népegyednek a történetét, mely ezt a nyelvet kezdettől, vagyis különválásának korától fogva beszélte. Ám ne nevezze ezt a népet egyelőre magyarnak, ha kétesnek látja, hogy a mai magyar «ethnos» egyéb alapvető jegyei megvoltak-e benne. Valamiféle nép mindenesetre volt, mert emberek beszélték azt a nyelvet, nem a levegőben élt az, nem szellemi lények, hanem anthropologiai egyedek ajkán. S e népnek érdekelnie kell őt, mert örökséget hagyott ránk, esetleg a magyarságba torkollott. Beoses fölvilágosításokat fog neki a nyelv adni arra nézve, minő kulturfokozatokon ment át időközben az a nép. Mint tanulta meg egymásután

a fémek használatát, mint fejlettek ősfooglalkozásai; mint volt hatása alatt indoeurópai népeknek. Látni fogja, hogy a finn-ugor népegység felbomlása után az a nép az ugor népekkel, a vogulokkal és osztjákokkal együttes életet folytatva, délibb vidéken, mint a hol e népek ma laknak, hogyan tett szert a ló használatára. Megtanítja a nyelv arra is, hogy ennek az együttélésnek megszűntével az a nép idegen népek közé jutva, hosszú időn át élt keveredés nélkül külön életet, mialatt a nyelv rendkívül szívós hangképet és organismust fejtett ki; a népet árja és kaukázusi kulturhatások érték, állattenyésztése gyarapodott, fegyverzete tökéletesbült, társadalmi élete tagozódott, s az idegen fajú népek közt létéért küzdve eljutott a lovas hadviselő nép műveltségi fokára. Az ezen a nyomon talált keretekbe beleillesztheti az archæologia, a palæethnologia és a tárgyi néprajz adalékait, melyek annál inkább szaporodnak, minél újabb időkbe haladunk.

Következik aztán az eddigieknél erősebb kulturhatás. A nyelvünket beszélő, immár lovas, harczias néptörzsek benső érintkezésbe kerülnek török-féle törzsekkel, de különösen egyik letelepült, földművelést, állattenyésztést űző török népelemmel, a melynek nyelve a többi törökség z-jét r-ré morzsolja, mint a mai török-tatár dialektusok közt a csuvas, s mint a régiek közül, fennmaradt nyelvemlékei szerint, a volgavidéki bolgár. Az érintkezés mélyreható volt, máig is pár száz kölcsönszavunk őrzi emlékét, a mai magyar ember oly kedves szavai, mint *búza, árpa, ökör, tinó*, stb. stb., s két olyan kulturszó is, mint *irni* és *betü*, a mi persze rovott betűt jelentett; s a mi *fő*, számos igét is áthoztunk e nyelvből, még pedig minden átbélyegző igevézset hozzátetele nélkül, annyira éreztük a szó ige-természetét. Ily mélyen még a későbbi nagy szláv hatás se nyomódott be nyelvünkbe, pedig onnan több szót vettünk át. Valószínűleg nem külső érintkezés volt, hanem beolvadás; a török elem megtanulta a magyar nyelvet, de magával hozta mindama fogalom nevét, melyre a magyarban eddig nem volt szó.

Itt kerül aztán sorra az a kérdés, hogy a két nép egyesülése minő lehetett: szövetségi csatlakozás-e, vagy hódítás, s ha ez, akkor melyik hódította meg a másikat? Igaz-e, a mit történetíróink tekintélyes része állít, hogy ez alkalommal a török elem azt a szerepet játszotta, a mit a normannok Európa többi nyugoti és északi nemzeténél, a kiknek kis számmal, de nagy erélylyel nyakára ültek és hatalmas nemzetekké szervezték őket? Igaz-e, hogy itt is egy kis számú török faj leigázta a nagyobb, de nehézkes és szervezetlen ugor tömeget, azt néppé, mintegy nemzetté szervezte, a maga politikai és hadi képességeit beoltotta, intézményeit áthozta, egyébként azonban

nyelvileg beleolvadt, úgy hogy attól fogva van igazán magyar nemzet, e két elem ötvényéből, s hogy ez új egységben a nemzeti, a szervező elv török, a nyelv ugor eredetű? Az átvett szavak valószínűleg arról fogják meggyőzni a történetírót, hogy az a jámbor volgai bolgár-féle török nép, a mely oly pompásan törte *r*-ré a *z*-t, minden egyéb lehetett, mint a magyar nyelven beszélő rész meghódítója: ez a nép valóságos nyárspolgár volt a magyar nyelven beszélő részhez képest, mert összes kölcsönadott szavai mind gabonanevek, állatnevek, földművelésre, állattenyésztésre, letelepült életmódra vonatkozó szók, az egész tömegben alig van egy hadi műszó, fegyvernév vagy állami intézmény neve. Lehet, hogy ez kiábrándulás a történetíróra nézve, de nem a mi egyéni csalódásunk a földolog, hanem a tárgyi igazság. És ha még akkor sem akar belenyugodni a magyarság ugor eredetébe, ha megragadja azt a lehetőséget, hogy a magyar már ez érintkezés előtt valamikor ugorosodott el török törzsből: ez a föltevés még mindig szabadon áll rá nézve, s ő bizonyynyal szorgalmazni fogja az anthropologist és az ethnographust, hogy az eddigieknél véglegesebb adatokat szolgáltatassanak neki. Miután pedig ezt az érintkezést a történetíró — valószínűleg a népvándorlás korába — elhelyezi, aránylag nemsokára ott fogja találni a magyarságot a történeti tudomás mesgyéjén, a hol irott kútfők szólnak felőle, s megköszönve eddigi kalauzáinak, a nyelvtudománynak útbaigazításait, átléphet otthoniasabb területére.

Ha ez az eljárás látszik legbiztosabbnak és eredményesebbnek a történetíróra nézve is, annál inkább kötelező ez a népszellem történetének kutatójára nézve.

Nyelv és költészet a népszellem egynemű, összetartozó velejárója, a költészet csupán egy fél fokkal közvetetebb.

A néplélek nyilvánulásának legelső, alapvető területe a nyelv. De szorososan rajta épül a költészet hagyománya is. És a hol életrevaló nyelvet találunk, olyat, minőnek a magyar is bizonyult az őskorban, hogy t. i. az alapnyelvből tekintélyes szókészletet és functionelemet örökölt, hogy rokonaitól elszakadva, roppant időn át idegen nyelvek közt, önállóan fejlődött, saját elemeiből nagy szókészletet fejlesztett ki, idegen nyelvek erős hatásának kitéve s tőlük sok szót átvéve, functionelemeket nem kölcsönzött, alig egy-két képzőt, ragot egyet sem, azaz a maga tenyésző szerveibe alig-alig engedett be idegen elemet: ily éber nyelvszellem és egészséges nyelvi tenyészet követeli a lélek másik kifejező közegének, a költészetnek is megvoltát és párhuzamos folytonosságát.

A népnyelv és népköltés szerves összenöttségéből és a magyar

nyelvnek egész életén át érvényesülő egészséges szervezetéből következik az az általános módszertani elv, hogy a minő sorsa volt nyelvünknek, olyan sorsa volt általában költészetünknek is. A milyen eredetű nyelvünk, olyan eredetű költészetünk, s a mely oldalról jelentékeny hatások érték nyelvünket, olyan oldalról kereshetők hatások költészetünkre is.

A magyar költészet legősibb fokon a finn-ugor költészetből eredett.

Ezzel tehát nyertünk a fejlődés kezdetéül egy szilárd pontot. Nem a kutatás, hanem a fejlődés kezdetéül. A kutatásnak ez iránypontja, nem kiindulópontja.

Nem mondom, hogy ezzel a megállapodással adva van annak az ősermentumnak, annak az őskovásznak a pontos ismerete, mely a különböző finn-ugor népek költészetében, különbözőkép differentiálva, de mégis folytonosan működve, mint a költészet erjesztő ereje átöröklődött napjainkig s például a magyar költészetnek is legbelsőbb sajátságait képviseli. Efféle ős-sejteket csak rekonstruálni lehet. De ez a szempont addig is útmutatóul lebeg előttünk, s központul szolgálhat, mely körül csoportosítani tudjuk a tényeket s irányítani feléje az elemzéseket.

Utalok a tényekre, melyek e szempont körül csoportosulnak.

A finn-ugor népek általában dalkedvelő és költői tehetséggel megáldott népek. A mélyikről sokáig ellenkező volt a tudomás, egy-egy felfedezés egyszerre annál is nagy költői tőkét hozott felszínre; így történt ez a vogul és osztják epikával, a mordvin népköltéssel, a votják dalköltéssel. Az epika úgyszólván mindegyik finn-ugor nép-nél virágzik; a lyra is a vogul és osztják nép kivételével, ha ugyan a megfigyelések ezekre nézve is nem csalnak. A finneknek és észteknek van talán az egész világon a legtöbb népköltési termékek összegyűjtve. A finnek még élő népeposzsszal dicsekedhetnek, a mythikus tartalomban oly gazdag *Kalevalával*. A kihalófélben levő vogul és osztják népeknek naiv epikáját magyar utazók megmentették; Reguly osztják hőségei húszezer sornál többre rugnak s Munkácsi a vogul népköltés termékeivel négy kötetet töltött meg. Ez epika mindenütt ősi jellemű, pogány szellemű, stíljük is archaistikus, a mi régibb korbéli virágzásuk jele; tartalomban, formában jórészt függetlenek a szomszédságukban élő szláv és germán népek költészetétől. Egymástól távoleső finn-ugor népekhez és nyelvekhez ilyen ősi jellegű költészet lévén mintegy hozzánőve, természetesnek látszik az a vélelem, hogy az egyes népek költészetöket nem egyenként kívülről kapták, hanem ősi csirából fejlesztették.

E vélelem tárgyi biztosítékait, a specifikus közös elemeket a folklóre keresi. Feladatát rendkívüli nehézzé teszi a szétválás igen nagy régisége, mely a tartalmi elemek: mondák, mythosok, mesék teljes anyagcseréjét s másfajú szomszédos népek hagyományaiival való forgalmát okozhatta. A legtöbb finn-ugor népeknek vannak kosmogonikus mondái, többnek vannak nemzetség-ősöket ünneplő énekei, de ezek közt sincsenek még speciális tartalmi egyezések kimutatva. Biztosabbnak tetszik bizonyos formai elemek állandósága, főleg azoké, melyek szorosabban a nyelvhez kapcsolódnak.

Ilyen ősi közösség czímére tart számot már egy félszázad óta két formai sajáttság: a parallelismus és az alliteratio, tehát a gondolatoknak némi változtatban ismétlése vagy páros formában kifejezése, továbbá a hangsúlyos szónak betűrímmel kiemelése.

A parallelismus olyan gyökeres sajáttsága épúgy a legnyugatibb finn, mint a legkeletibb osztják költészetnek, hogy az egész költői beszéd parallelismusokban lélezkzik; minden gondolat kétszer van megmondva, némi változtatással, mely az osztjában sokkal elemibb, a finnben tartalmasabb, fejlettebb, de alapjában amazzal egyező. És nemcsak a lyrai költészetnek ez a dialektikája, hanem az epikus előadás, tehát a külső tények elbeszélése is kétféle alakban kifejezett mozzanatok során halad. Ismeretes e sajáttság népköltésünkben, főleg balladáinkban is, de nem mint egyetemesen uralkodó szólamstilizálás, hanem elvegyülve egyéb stil-elemek közé, archaistikus jelleggel, több változtatban s részben tovább is fejlődve.

Az alliteratio is uralkodó formai jegy a finnben, de ismeretes a többi finn-ugor népeknél is, s a hol az első gyűjtők nem észlelték is, későbbiek rátaláltak. A mordvinban Ahlqvist még nem vette észre, csakhamar utána Paasonen bőséggel megjelölte. A legkeletibb ágakban, a vogulban és osztjában, egészen rendes. A magyarban is fennmaradtak rudimentumai közszólásokban, népversekben; régibb emlékeinkben gyakoribbak.

Se parallelismus, se alliteratio nem kizárólagos tulajdona a finn-ugor népeknek, annyira nem, hogy úgyszólván általános formai elemei a legkülönbözőbb költészeteknek. A parallelismus a költői beszéd kezdetlegesebb stilizáló módjai közé tartozik, s bizonyos mértékben az ismétlés, ellentét alakzataiban mindenütt otthonos. De rendszerré képződve nem találjuk mindenütt; a szellemi fejlődés felsőbb fokain többnyire elejtve látjuk; de megtartotta és rendszerré képezte néhány ó-kori költészet, s ugyanígy a finn, valamint a vogul és osztják nép költészete. Az alliteratio is sok népnél megvan; de rendszeres metrikai tényezővé szintén kevés népnél fejlett, vagy a fennmaradt emlékekig

már visszafejlett. Ennek a rendszeres metrikai használatnak classikus képviselője a régi germán költészet.

Jellemző tény, hogy a finn-ugor hagyományban, még pedig egymástól oly távoleső lelőhelyeken, mint a finneknél és az Ob vidékén, rendszeres mondatparallelismus és szólam-alliteratio együtt jár. Ez nincs meg azoknál az indo-európai népeknél, melyeknek hagyományait ma ismerjük. Hogy a finn-ugor parallelismusnak és alliteratióknak keletibb nyelvterületeken, az altáji nyelvekben folytatása van, az csak e sajtóságok nagy elterjedését és régiségét igazolja.

Hogy az alliteratiót germán kulturhatás terjesztette volna el, mint a svédek és finnek szomszédságából egy időben következtették, azt megezáfolja az, hogy az Uralon túl is dívik, a hová germán hatás el nem érhetett. A vogulokhoz és osztjákokhoz szláv közvetítés sem vihette, mert egész érintkezések az oroszokkal nem több háromszáz évesnél, nem is említve, hogy a szlávban sokkal szórványosabb, sem-hogy rendszeres metrikai formának tekinthetők. Mi magyarok sem vettük pl. a németektől, mert mikor velük érintkezni kezdtünk, már a németeknél az alliteráló verseléssel rég felhagytak. A finn-ugor alliteratióknak azonkívül minden finn-ugor népnél közös képe van, a minek vannak más népeknél is analogiái, épen indo-európai népeknél is, pl. a latinban, szlávban, de nem a germánban. A finn-ugor alliteratióban uralkodik az a forma, melyben a szókezdő mássalhangzók nem magukban alliterálnak, hanem az utánok következő magánhangzókkal együtt, sőt olykor még egy mássalhangzóval is, úgy hogy az alliteratio mintegy előrímnek tűnik fel. Az ó-német nyelvemlékekben és az Eddában az ily eset csak a többi közt az átlagban eltűnve fordul elő; a finnben, mordvinban, vogulban, osztjáokban több mint fele az alliteratióknak afféle, mint például a magyar gyermekversben :

*Hétfő hetibe,
Kedd kedvibe,
Szerda szerelmibe,
Csütörtök csűribé,
Pintek pítvarába,
Szombat szobájába.*

Ezek az alliteratiók mintegy gyökereket rímeltetnek, nem csupán kezdő hangokat s egyrészek mintegy figura etymologicát alkot. Az osztjáki alliteratiók is nagyrészt paronomasiák. A szógyökerek ez alliterálása utalni látszik az alliteratio eredetére, t. i. az ismétlésre. A finn-ugor alliteratio mintegy feltűnteti a fejlődés fokozatait a merő ismétléstől kezdve a gyökér ismétlésén át az egészen különböző szók

elejének összecsengéséig. A germán alliteráció adataiból ezt a schematizálást nehezebb volna elvégezni; az a fejlettségnek a legfelső fokán van.

Nem következtetem e megfigyelésből, mintha a finn-ugor népeknél az alliteráció föltétlenül genuin elem volna; hiszen a végírím elterjedésén látjuk, hogy külső indításra megindult folyamat is létrehozta az elemibb fokozatokat is, mintha a fejlődés teljesen önállóan, azokon át történt volna, pl. a magyarban az egész szó ismétléséből, majd a ragok ismétléséből álló rímeken át a jó rímekig. Csak azt hiszem, hogy az alliterációnak az összes finn ugor népeknél való elterjedésére nézve a történeti kor kevés, s valószínűleg oly időben került hozzájuk, mikor még közelebb laktak egymáshoz, sőt talán együtt éltek. A parallelismus az alliteraciónál ősibb természetű s a finn-ugor egység korába bizvást tehető.

Egymás mellett álló tények a finn nyolcz szótagú vers, a majdnem kizárólagos finn versforma, a runometer meg a magyar «ősi nyolczas» és több rokon nép nyolcztagu verssora, melyeknek ősi összetartozása szóba kerülhet.

Mindenesetre vannak tények, melyek az ősi egyezés kérdésével kapcsolatosan tisztázandók.

A közös ősi epikai tókének föltehető mythikus szelleme a keleti ág körében, majd még inkább az ugor népektől különvált s a magyar nyelvet beszélő nép fejlődésének első korában, a nép életmódjához képest, bizonyynyal hősi irányban módosult és fejlődött.

Azon a nyomon haladva tovább, hogy a mely népek nyelve erősebben hatott a mienkre, annak a népnek hatása volt szellemi életünkre és ebben költészetünkre is, kétségtelennek vehetjük, hogy a török nyelvi hatással párhuzamosan költészetünk ereibe is sok új vér ömlött át. Sőt ezt a hatást még nagyobbnak tekinthetjük a nyelvinél. Úgy látom, különösen lyránk érezte mélyen a hatást. Népdalaink szerkezete szembeszökően hasonlít a török-tatár strophás dalok compositiójához. Azok a finn-ugor népek, melyek távolabb laknak török törzsektől, ismerik ugyan a lyrát, de strophátlan alakban. A török-tatár népekkel érintkező osztjakoknál, zürjéneknél, cseremiszeknél szembeötlőleg elterjedt a szakokká gömbölyödő dalcompositio. A votják nép északibb része strophátlan énekeket ismer, a délibb rész már tatár szabású strophás dalokat. A tatár dalok általán két részből állnak, egy bevezető természeti képből vagy élményi mozzanattól s egy ehhez fűzött érzelmi mozzanattól, alanyi reflexióból. Így pl. az ilyenben:

Fehér galamb, barna galamb,
Mért gyülöng a házfedelen?
Ez a gond, ez a búbánat
Mért gyülöng, az én fejemen?

Két madár repül az égen,
Egyik kötve, másik szabad —
Én édes éjjéli álmom,
Bár költnétek, csókolnálak!

Karaba törzsbeli dal. Radloff gyűjteményéből. IV. köt. (2. 3. vsz.)

Ezt a szabást átvették a török-tatár törzsek mellett lakó ugor népek.

Minden jel szerint annak a többször említett török érintkezésnek, illetőleg beolvadásnak kell tulajdonítanunk a strophás szerkezetet, a festői kezdettel, a sejtoszlás-szerű compositióval, s általán a dalforma nagy kedvelését. Lyránk specifikus kifejlődésének s kivált a mai népdal megalakulásának ez a hatás adhatta meg a lökést. Nem a faj miatt, hanem az életmód miatt. Az a török nép, melynek nyelve a mienkre hatott, földművelést űzött s letelepült életet folytatott. Ily népnél a hősének mellett már jelentőségre jut azok szellemi élete, tehát költészete is, a kiknek a dal a kedves, a házi körben élő, a békés foglalkozású egyéneké. Népdalaink pacsirta-hangja magyar mezők felett azóta zeng, mióta szántóföldeink vannak és azzal a török fajjal költözött hozzánk, mely a földművelést hozta magával. Dalaink virágnyelve is keleti képzeletre mutat és a keleteurópai tulipános pusztákról eredhet. A szabott ritmusformák, ritmikáknak mai alapra helyezése, a parallelismusnak és az alliterációnak bizonyos mértékű hátraszorítása is ezzel a hatással köthető össze, a mit az összehasonlító zenetani kutatások vannak hivatva még jobban felderíteni.

A szellemi környezet, melyben a magyarság élt, a török népek szomszédsága mindenfelül, érintkezés egynémely mongol törzsszel, bizonyos kulturális viszonylat kaukázusi és iráni népekkel, költészetének tárgyi elemeit is föltétlenül befolyásolták. A magyar is részesévé lett azoknak a vallási és kulturális képzeteknek és hagyományoknak, melyek ott abban az időben e török-tatár népelemek közkincese voltak. A mythikus állatok, a csodaszarvas, a turul, bizonyos eredetmondák és számos hagyomány, melyek még a XII., XIII. század magyar mondavilágába is átszarmaztak, s a melyeket Sebestyén Gyula annyi elmével nyomozott, mind ebben a néprajzi légkörben leli eredetét.

E közben elérkezik az idő, mikor a magyarság feltűnik a történelmi tudomás szemhatárán. Még törzsekben él, vajdák alatt, a kik

függetlenek egymástól, de harc idején, közös vállalatra vagy oltalomra szövetkeznek egymással; értékes szövetségesei a nagy kozár birodalomnak, veszedelmesek a dunai bolgárookra, ostorai a kióvi szlávoknak, állandó hadilábon a besenyők hatalmas törzsével. A nép letelepülése, mely a volgai bolgár néppel való érintkezése idején megkezdődött, nem mehetett volt végbe, az események ismét a harcos nomád népek pályájára sodorták. Néhány évtized alatt háromszor változtattak hazát. Mindenütt jó legelőket kerestek, nagy folyamok mentén, de gondjuk volt szántóföldre is már. A keleti források, Gardezi, Ibn Roszteh írják róluk, hogy sok szántóföldjük van. Hozzák magukkal nemcsak kardjukat, lovukat és hősi hagyományaikat, hanem ekéjüket, címeres szarvú fehér ökrüket és hozzák dalait is.

Etelközben végre elkövetkezik az, a mit a viszonyok megérleltek, a hét magyar törzs egyesülése egy nemzetté. A magyar sociális lélek hosszú fejlődés után végre eljutott a hatalmi élet körében az egységes és öntudatos nemzeti akarat fokára. Az örökletes nagyfejedelemség intézményével létrejött a nemzeti kötelék, megszületett és megtestesült a nemzeti lélek, megkezdődött az igazi történeti élet.

A történeti élet ott kezdődik, a hol a nemzeti lélek fölépül a néplélek fölé; a hol egyéniségek emelkednek ki és szabnak irányt a közlélek nyilvánulásainak. Árpád az első hatalmas egyéniség a magyar történeti életben, ő a nemzeti léleknek is első megtestesülése, a mint hogy a hagyomány is annak őrizte meg. Az ő geniejének két hatalmas alkotása volt, egyik a hét törzs egyesítésével a nemzeti egység létrehozása, a másik az így egyesített és az ő személyében tudatossá vált nemzeti hatalommal az új, állandó haza megszerzése, a Középduna medenczében egy nagy szerepre hivatott ország megalapítása.

A magyar költészet, valamint az egész néplélek fejlődésében az új hazában nagy átalakulások állnak be.

A 842-iki strassburgi eskünek, mely a francia nemzeti állam megalapítását és a német nemzet különválását vezeti be, francia szövege a francia irodalom első emléke, német szövege is a német irodalomnak egyik legelső emléke. Mintegy symbolizálja e tény azt a gondolatot, hogy a hol a nemzeti lélek megalakul, ott megkezdődik az irodalom is. Jellemző, hogy nemzeti hagyományunk is ilyen mozzanatot fűz a nemzeti állam megalapításának tényéhez, s mintegy első magyar irodalmi termék színében láttatja az etelközi esküt, a vérszerződést, melynek állítólagos pontozatait Anonymus megörökíti. Van ennek a hagyománynak minden önkényes és önkéntelen változtatás mellett is magva, hiszen a kötés rituális szentesítése, a vérbocsátás nem kohlomány, hanem jellemző pogány szertartási adat, a

szerződés tartalmában pedig a fejedelemség örökletessége az élő és folytonos joggyakorlattal igazolódik. Bár azonban nem mondhatjuk is: íme a magyar irodalom első terméke, de az érdekes hagyomány nálunk is azt jelképezi, hogy az állami és történeti élet kezdetével nemcsak néplélek és költészet van többé, hanem nemzeti lélek és irodalom is.

A krónikairó korára nézve ez már tény is volt. Mert csakugyan, mikor Szent István a pogány ősállamból az új légkörbe jutott keleti népnek egy század óta folyó hatalmas lelki erjedését is felhasználva megalkotja az európai keresztény magyar államiságot, mikor az újjászervezett nemzet tudatosan és forma szerint belép a nyugati nemzetek társaságába és belejut az emberiség nagy kulturális folyamatainak sodrába, a hol a kereszténység és a civilisatio tűznek eléje ideálokat; akkor csakugyan megkezdődik nálunk is a szorosan vett irodalom, bejön a latin betűs az emberiség egyetemes szellemi javait kezdi közvetíteni. Bejön a latin nyelv is és századokon át uralkodik a szellemi élet nagy köreiben, de rendre mindinkább írott nyelvvé válik a magyar is.

De a néplélek nem szűnik meg azzal, ha belőle kihajt is a nemzeti tudat virága. Rendkívüli átalakuláson megy át az új életviszonyok közt, új néprajzi környezetben, a közte élő, beléje olvadó meghódított népek szellemének közrehatásával, a pogány emlékek disszociálódásával, a kereszténység felvételével. De nemzeti tudatának folytonosságát megtartja és hatalmas beolvasztó erőt fejt ki, melylyel pl. a csatlakozott kabarokat, bejött kunokat, besenyőket rövid idő alatt színmagyarokká változtatja. És él tovább a költészet is, szintén átalakulva, de nemzeti vonását lényegben megtartva. Hivatásos énekmondóink a XII., XIII. században gazdag epikai költészetet fejtenek ki, melynek törmelékeit latin krónikáink őrizték meg. És élt tovább a népköltés, melyet épen oly hatalmas szláv hatás ért, mint nyelvünket, s minden hatás ellenére épen úgy meg tudta őrizni eredetiségét, a hatást saját egyéniségének továbbfejlesztésére fordítva, mint bámulatos életerőről tanúskodó szép nemzeti nyelvünk.

Ilyen életerő volt népköltésünkben is, melyet a hivatalos irodalom elhanyagolt, észre sem vett, lenézett, s a mely mégis teljesítette a maga nagy nemzeti hivatását, mikor századokon át ébren tartotta a nemzet alsóbb rétegeiben a néplélek folytonosságát, alapjául annak a nemzeti léleknek, mely a XIX. század folyamán magára ismert s oly fenséges életmegnyilvánulással kért újra helyet a nemzetek sorában. Akkor ez az ősi, életerős népszellem termette meg a magyar léleknek olyan hőseit, a kik a világirodalom számára is eredeti magyar lelket revelálnak: Petőfit és Aranyt, Jókait és Mikszáthot.

DALOK HAZULRÓL.

SZABOLCSKA MIHÁLYTÓL.

Idéhaza.

Járok e földön két külön világba' :
Az egyik küzdés, zaj, tülekvés, lárma,
Harcz a kenyérért nehéz roboton...
— A másik nyájas, csendes otthonom.

Egyik világban, hajh nehéz az élet.
Sok munka vár rám, nehéz küzködések.
A másikban napsugár, szeretet
Ölelgetik körül a lelkeimet.

Az egyikben naponta megsebeznek,
Ott rózsák nem, csak tövisek teremnek.
De a másik virágokkal rakott,
S hullat sebemre édes balzsamot !

— Óh hadd járjak kint örök harczi zajban,
Csak itt legyen meg gyógyító nyugalmam.
Hadd verjenek ott kint a viharok,
Csak ti szerető csókkal várjatok !

Napfogyatkozás.

Most, mikor nem látom
Az én kis világom,
Hogy tőlük messze járok :
Más szemekkel nézem,
Szomorúbbnak érzem
Ezt az egész világot,
Ezt az egész világot.

Az ég sem olyan kék,
 Semmi sem olyan szép.
 Még a nap sem úgy ragyog;
 Hosszabb a nappala,
 Búsabb a hajnala,
 Mint mikor otthon vagyok,
 Mint mikor otthon vagyok.

Ki fejtí meg nekem?

A nagy természetén
 Ezt a csodás változást...
 A nagy természetén,
 — Szívemen, kedvemen,
 Ezt a napfogyatkozást...
 Ezt a napfogyatkozást!

— Óh szeretet, te vagy
 Ez a szent, ez a nagy
 Csodatévő hatalom.
 A ki a szíveket,
 A földet, az eget
 Forgatod egy ujjadon,
 Forgatod egy ujjadon!

Vallomás.

Te vagy a legszebb asszony,
 A kit én csak valaha láttam,
 Álmomban is te jársz előttem,
 Fejed köré mit ébren szőttem,
 Abban a glóriában!

Te vagy a legszebb, legjobb,
 A legtisztább és legfehérebb.
 S én úgy szeretnék dalos szóba'
 Vallomást tenni sokszor róla,
 Hogy élek, halok érted!

— De hallod-e a nótát?
 Mely hozzánk is be-beszivárog...
 Kint *más* szerelmek dala járja,
 S mért dobjak én e szennyes árba
 Egy-egy fehér virágot?

A REKESZEK.

MIKSZÁTH KÁLMÁNTÓL.

Mr. Brock angol nyelvleczkéket adott a fiaimnak majdnem nyolcz éves koruk óta. Nem az úgynevezett keszeg angolok közé tartozik, inkább kövér, a kinek az úkpjára rá lehetne fogni, hogy talán még sertés volt Yorkshireben. Egyébként csak olyannak látszott, mint a többi angol, szerette a koczás ruhaszöveteket, phlegmatikus volt és merev, pontos, mint egy chronometer óra, nem viselt sem bajuszt, sem szakállt. Viselt ellenben vállain vagy negyvenkét évet, de olyan könnyedén, mintha csak harmincz volna.

A szerdát és vasárnapot kivéve, mindennap négykor jött délután a nélkül, hogy csak egy perczet késett volna. Többnyire az előszobában vagy a folyosón találkozott Drache kisasszonnyal, a ki háromtól négyig volt elfoglalva a fiuknál, a német nyelvet adogatva be nekik kávéskanállal. Rendszeren a következő párbeszéd folyt le köztük, míg Drache kisasszony fölvette felöltőjét vagy boáját s Mr. Brock levetette köpönyegét — előre ki lehetett volna azt nyomatni:

— Hogy' van Miss Drache, hogy' érzi magát?

— Köszönöm, Mr. Brock, elég egészséges vagyok, és ön Mr. Brock?

— Hasonlóan, Miss Drache, biztosítom önt és igen köszönöm szives kérdését. De mit szól ön ehhez az időhöz, Miss Drache?

— Azt hiszem . . . úgy látom, egy kissé hosszabbodnak a napok.

— Úgy, de az időjárás, nem tartja ön kiállhatatlannak?

— Óh Istenem, Mr. Brock, nem is tudom, mit mondjak róla.

Dehogy mert volna Drache kisasszony rosszat mondani, ha csak az időről is. Egyedül állott a világban és nem volt szép. Ezért nem mert semmit. Az egyedüllét, az elhagyottság érzete félnkké teszi a leányt az étellel szemben s bátorságot kölcsön csak egy helyen kaphatna: a tükörből. Bizony a szegény kis Drache inkább csunya volt, mint egy csutak s a ruha is csak úgy állt rajta, mintha

villával volna ráhányva, de valamely különös szerénység sugárzott ki lényéből, mely rokonszenvessé tette; főleg a mosolya volt kedves és melegítő, mint a napfény.

Mint hogy az ebédlőn kellett a fiúk szobájába keresztül menniök, ha egy kicsinyt tovább maradtunk feleséggel vagy vendégeimmel az asztalnál, rendszeren tanuja voltam a fent idézett párbeszédnek, mely mindig ilyen fecskeröptében pergett le és sohasem lett se szinesebb, se bővebb. Csak ha az előszobában találkoztak, történt meg esetleg, hogy Mr. Brock feligazította a kisasszony felöltőjét, télen kezébe adta a muffját, vagy lehajolt udvariasan, hogy a Miss Drache apró lábait belesegítse a kalucsniba.

De az idő megy, megy és a legközönségesebb léptei nyomán is virágok nőnek vagy keserűségek fakadnak. Hát egyszer csak felnőttek a fiúk, az egyetemre kerültek s miután most már délelőttjük szabad lett, többet érvén a szabad délután a szabad délelőtnél, az egyik órát, a Mr. Brock angol óráját áttették délelőtt tizenegyre, azaz az indokolással, hogy *plenus venter non studet libenter*.

Bizony azért nem lett az angol nyelv könnyebb, mindössze annyi következett be, hogy Drache kisasszony nem találkozott többé Brock úrral, még ha egy kicsit tovább hagyta is csúszni az óramutatót, mint épen kellett volna. A szokott ajtócsöngetés nem hallatszott az óra végén, mint azelőtt és semmi a megszokott jelekből, a krákogás az előszobában, Brock úr kutyafejet ábrázoló botjának koppanása amint letette és a többi, meg a többi. Olyan csendes, sivár volt Drache kisasszony számára a lakás, mint egy kripta. Másrészt Brock úr is úgy érezte, hogy más levegő van a szobában. Köhécselt, gyakran köhécselt, miközben az angol feladatokat javította, végre azt kérdezte a fiúktól, nem vittek-e ki valamely bútordarabot, mert valami, mintha hiányoznék. Nem, nem, semmitsem vittek el, minden úgy van, mint azelőtt. És mégis egy nap, mint másnap, azon töprengett, mi hiányzik. Nem bírta kitalálni. A kis Drache szösze hajának az illata hiányzott a szobából.

És csak ment, ment az idő ezután is, a Drache kisasszony hajának illatát ópiumszagú kékes füst váltotta fel a gyermekszobában (a fiúk a cigarettára kaptak már rá). Már szinte azt lehetett hinni, hogy minden elmosódott, szétfoslott, midőn Brock úr egy esős napon a József körút egyik megállójánál valamelyik tanítványához sietve, föluggrott a villanyosra s a kocsii szegletében megpillantotta a jól ismert orgonavirágos kalapot, alatta pedig a Drache kisasszony szelid arczát.

— Ah Miss Drache! — kiáltott fel meglepetve. — Hát nem csodálatos az, hogy mi most itt találkozunk?

Miss Drache a fejével bólíntott, hogy valóban csodálatos.

— És hogy van ön, Miss Drache, ha szabad kérdenem?

— Köszönöm Mr. Brock, elég egészséges vagyok; és ön, Mr. Brock?

— Hasonlóan, Miss Drache, biztosítom önt és igen köszönöm szíves kérdését. De mit szól ön ehhez az időhöz, Miss Drache?

— A mi az időt illeti, — szólt Miss Drache, pepita szoknyája ránczait igazítva térdein — mintha már nagyon rövidülének a napok és úgy találom, hogy a természet . . . a természet . . .

— Ah lássuk csak, mit talál ön a természetben?

— Hogy a természet vetkőződni kezd — egészítette ki Miss Drache és könnyedén elpirult a vetkőzés fogalmánál.

Mr. Brock beakasztá pálczája kutyafejes fogantyúját a koci mennyezetéről lecsüngő szíjba s úgy lógáta magát esetlenül.

— Minden elmulik, Miss Drache, nemcsak a lombok és a fűvek. A mi napjaink is elmulnak. Most már mi sem találkozunk többé. Pedig derék dolog volt, milyen derék dolog volt. Úgy tudom, még mindig jár a Csepreghy-utczába, Miss Drache?

— Oh igen — mondá Miss Drache szomorúan — és reménylem, ön is, Mr. Brock?

— Mit ér, — sóhajtott Brock úr, — ha ott vannak a rekeszek, a rekeszek . . .

A kis Drache elmerengve döfködté ernyője nyelével a padlatot.

— Milyen rekeszekről beszél ön, ha szabad kérdenem?

— Hát a közbeugró órákról, Miss Drache. Én most délelőtt tanítok ott. Az idő az óráink közé feküdt, igenis oda feküdt és ott fekszik, — hebegte zavartan — úgy fekszik ott, mint a kutya a küszöbön, Miss Drache (valami különös ellágyulás rezgett a hangjában) és ez nagyon szomorú dolog, Miss Drache és . . . és . . . de most már én leszálok. Good bye!

Miss Drache odanyújtotta kis kezecskéjét, mosoly jelentkezett ajkszőgleteiben leheletszerűen, hogy ki sem hasadt még, csak kinyílt félig és visszahúzódott, Brock úr pedig leugrott a kocziról és eltűnt a házsorok közt.

Szegények, kiknek nem adott egyebet hazájok, mint a nyelvést és ebből éldegélnek idegen népek között. Az épen úgy táplálja őket, mint az anyaföld az otthonvalókat. És örökös arányban elparcellázzák azt a nélkül, hogy valaha elfogyna. Rájuk nézve nem egyéb az élet, az idő, a nap, mint egy kilencz-tíz órára, vagyis inkább kilencz, tíz rekeszre osztott fészter, minden rekeszben egy csacsi — egy tanítvány. Egész nap lótnak-futnak az egyik rekesztől a másik-

hoz és nem érnek rá semmire. Nem fiatalok sohasem és nem öregek. A mi nekik nem lecke-óra, az mind «üres» óra. Boldog óráik talán nincsenek is. Hát pásztor-óráik ugyan vannak-e? Van-e tavaszuk? Vannak-e virágaik? Vannak-e álmaik? Isten tudja. Hiszen a tél is néha álmodik a nyárról. Csakhogy az álmát jéggel festi ki az ablak-üvegekre.

Szegény törékeny teremtés ez a Miss Drache, épen neki kellett a német nyelvet tanítani. Nagy kínlódás az. A szittya koponyákhoz roppant nehezen tapad. A kisebbik fiú plane még renitens is, minduntalan beállott hazafinak, megtagadta a lecketanulást, hogy azt mondja: ő nem drabant. Kénytelen voltam alternativa elé állítani, vagy meg kell tanulnia németül vagy el kell pusztítani minden németet az országból, hogy azt mondja, majd meggondolja (és magunk közt maradjon: még most is gondolkodóban van).

Hogy kedvét ne veszítse, én is, a feleségem is, lehetőleg kényeztettük Miss Drachet, csekély fizetését emeltük, uzsonnát küldöztünk be neki a lecke óra alatt s igen gyakran kikérdeztük, nincs-e valami kívánni valója? De a kisasszony szerény volt. «Óh Istenem — mondá szinte elcsodálkozva — lehetne még valami, a mit kívánhatnék?» S olyan nagyon el volt ragadtatva, hogy a pillái szaporábban kezdtek rezegni s egy könnyesepp buggyant ki a kékes szemgolyók alul. Annál csodálatosabb volt tehát, midőn ezek után egy nap így szólott:

— Ha csakugyan szabad óhajtanom valamit . . .

— Csak tessék megmondani olyan fesztelenséggel, mint otthon.

— Az volna a kérésem, — folytatá fojtott hangon, egyik vállát leeresztve, mint tört szárnyat, — hogy a czélszerűbb beosztás végett . . . (itt elpirult és belezavarodott) hogy ön . . . a czélszerűbb beosztás . . . hogy én, azaz hogy önök megengednék áttenni a lecke-órát czélszerűbb beosztás végett, délelőttre.

Meglepetve néztünk össze a feleségemmel. Hát megbolondult, hogy épen a «kanonoki stallumot» akarja elhagyni, így hitta tréfából Monsieur Turbot, a francia nyelvmester, a délutáni órát, a vele járó uzsonna miatt. Már épen ellent akartam mondani, de Drache kisasszony szeme olyan esengve, olyan gyermekekes édes várakozással pihent rajtam, hogy egyszerűen meghajtottam magam.

— Amint parancsolja, kisasszony.

Másnap Brockkal találkoztam a lépcsőkön.

— Egy szivességre akarom kérni — szólítám meg:

— Nos? — mondá kurtán, közömbösen, ásítva.

— Nem lehetne a lecke óráját megváltoztatni?

Vállat vont, elbigyesztvén a száját kedvetlenül.

— Miért ne? Az egyik rekesz olyan rekesz, mint a másik rekesz.

— Miféle rekeszről beszél ön?

— Arról a rekeszről a járomban, — magyarázta Mr. Brock — a mibe az ökor bedugja a fejét. Akár ez a rekesz, akár az a rekesz, az ökörnek mindegy, a rekesznek is mindegy. Ha azonban önnek nem mindegy . . .

— Azt szeretném, ha ismét visszatérne a délutánhoz.

Mr. Brock arca földerült.

— Top! — kiáltá egyszerre élénken és hirtelen a tenyerembe csapott.

Mr. Brock órája tehát a következő naptól kicseréltetett a Drache kisasszony órájával. A világ ezentul is persze csak úgy forgott, mint eddig, a természet tovább aludta téli álmát. Semmi se változott, holott pedig mégis úgy látszott, mintha két kivánsággal több ment volna teljesedésbe e bizonytalan sárgolyón — s ez már nem semmi. Hanem a látszat itt is csalt. Ellenkezőleg, a fiúk azt ujságolták egy pár nap múlva, hogy John Bull kevélysége fölágaskodott, John Bullból valóságos medve lett. A leczke-órákon egyre morog, panasz-kodik, a miért mi úgy hányjuk az egyik rekeszből a másikba, mint az ócskavasat.

Ha az ember egy panaszkodó angolt lát, mindjárt eszébe jut az angol flotta. Szinte babonászerű érzés ez már. Mr. Brockot okvetetlenül meg kell békítenem. S bármilyen vasvillás szemeket vegetett is rám, egy nap megragadtam az alkalmat s beszéltem vele.

— Mr. Brock, — mondtam — minden jel odamutat, hogy ön neheztel rám.

— Én, önre — szolt közömbösen, de nem tudtam kivenni, kérdés-e ez, vagy állítás.

— Az óra miatt.

— Miatt — ismételte fagyosan.

— Bocsássa meg, Mr. Brock, ha netán kényelmetlenséget okoztam és tudom is, hogy meg fog bocsátani, mert . . .

Sötéten bámult rám, mint a Poe hollója.

— Mert ön gentleman, Mr. Brock, és . . .

— Bosch — mondtá Mr. Brock és a szemöldjei felszaladtak a homlokára.

— És mert én is gentelman vagyok, Mr. Brock, és egy hölgy kivánságát kellett teljesíteni . . .

Mr. Brock szemöldjei leszaladtak a rendes helyükre.

— A kis Miss Drache kért meg, — folytatám — hogy délelőtt szeretne járni és olyan szépen, olyan kedvesen rimázkodott, hogy lehetetlen volt magtagadni.

— Miss Drache? — kiáltott fel és arcza olyan csodálatos módon megvilágosodott, mintha száz gyertyát gyújtottak volna meg benne; szemein, száján, arczbőre pórusain fény sugárzott ki. Tántorogva tett felém néhány lépést, mint az ittas. — Ő mondta volna? — ismételte; — Miss Drache mondta volna? És miért mondta Miss Drache?

— A czélszerűbb beosztás végett; úgy gondolom, ezeket a szavakat használta.

— Óh édes mákony, czukros hamisság! Ő akarta. A rekeszemhez akart jutni. Óh drága, drága lélek! — Minden vér elhagyta az arczát, szinte átmenet nélkül lett halthalovány. — Szent Isten, — mondá mintegy önmagához, — hisz ő vallott, főséges, isteni módon vallott, uram, mindent bevallott.

Karjaival, melyeket eddig összefonva tartott mellén, hirtelen megragadta kezemet és rázta vadul, miközben kaczagott, toporzékolt a lábaival és csak rázta-rázta a kezemet, mintha aranyakat akarna belőle kirázni.

— Czélszerűbb beosztás végett, hehehe. Éva, Éva, ravasz kis Éva, de nagy csacsi vagy. Édes lelkecském, Miss Drache, de csöppecske a te nagy ravaszságod!

És megint csak kaczagott, mint a zuhatag, azt kellett hinni, megőrült. «Köszönöm uram, köszönöm» és megint csak rázta a kezemet.

Most hirtelen eleresztette s a különben ügyetlen nagy darab ember megfordult fürgén, mint a megperdített orsó s a helyett, hogy a fiúk szobájába ment volna, kiszaladt az előszobába, felrántotta a felöltőjét és elrohant.

Mr. Brock a Ferencz-külváros felé tartott, nagyokat hadonászva baljával s önmagával angolul beszélgetve. Az esti szürkület lassankint leszállt, sűrű pépszerű köd kezdte elnyelni a kis külvárosi házakat, midőn végre egy sárga nagyobb ház előtt találta magát s türelmesen kezdett fel s alá járni, kémlelve azokat, a kik a kapun kijönnek vagy a kik a kis utca két belátható végéről ide befordulnak, megjegyzendő, hogy csak azokról van szó, a kik szoknyát viselnek.

Sokáig járt ott a csendes utczában, melyet néhány szatócsbolt élénkített. A gesztenyesütő asszonynak a sarkon, a ki innen a házak belsejébe is belát, már feltűnt a kövér úr flangerozása. Különben az egész utca mozgásba jön az első kigyult gázlángtól, mint a megbolygatott köpű. Az asszonyok megindulnak beszerezni a vacsorához

való anyagokat. A szatócsboltok csengetyűi szakadatlanul csilingelnek. A mesterinasok viszik szanaszét a műhelyekben elkészített holmit. A trotoáron szoknya surolja a szoknyát, jönnek-mennek a fehérnépek, de egy sem az igazi. Ha látni nem lehet is a ködben, megérezné azt Brock úr.

Pedig még sem érezte meg, mert ime váratlanul ismerős hang csendül meg mellette.

— Jó estét. Mr. Brock! — S egyszerre olyan vidámmá lesz az utcában minden, mint ez a hang. A kis házak földszinti ablakában piros muskátlik nyílnak. Néhány csillag átveri magát a piszkos légköri párakon és elkezd nevetni.

— Ah Drache kisasszony, jó estét!

— Hol veszi itt magát, Mr Brock?

— Csak a hegyek nem találkoznak, Miss Drache.

— De itt, a hol a madár se jár?

— Talán éppen azért, mert itt jár a madár — mondá Mr. Brock jelentősen. — Egyébiránt hogy' van ön, Miss Drache?

— Köszönöm, Mr. Brock, elég egészséges vagyok, és ön Mr. Brock?

— Hasonlóan, Miss Drache, biztosítom önt és igen köszönöm szíves kérdését. De mit szól ehhez a találkozáshoz Miss Drache?

— Csodálkozom, — felelte homlokát megsimítván, hol egy röpködő hajfűrtöt igyekezett odaszorítani a többihez.

— Mit? Ön csodálkozik? — fakadt ki Mr. Brock ingerülten. — Csodálkozik, hogy vannak még férfiak a britt szigeten, a kik össze akarnak törni valamit? Ön fájdalmat okoz nekem, Miss Drache.

A kisasszony megijedt, fázékonyan húzta össze matrózos kabátját a mellén és meggyorsítá lépteit.

— Igen sajnálom, Mr. Brock, bár most még jobban csodálkozom, — mentegette magát és hangja remegett — egyáltalában nem értem a magaviseletét, sem azt, hogy én miben hibáztam. Mert ön először is nincs a britt félszigeten, hanem a «Három páva» utcában. másodszor pedig nekem egy szót se szólt arról, hogy valamit össze akarna törni.

— Az időt, Miss Drache, az időt akarom összetörni, mely a rekeszek közé fekszik. Mindent tudok, Miss Drache, mindent tudok, úgy olvasok a kegyed szívében, mint egy Tauchnitzban.

Miss Drachet lassú remegés fogta el, szíve hangosan dobogott.

— Az időt... az időt, — sóhajtott — mivel akarja összetörni az időt? Milyen kalapácsal, Mr. Brock?

— Az időt csak egy másik idővel lehet ilyenkor kifordítani a

szándékából. Az időnek azzal a részével, melyben nincsenek rekeszek; hogy azt töltenénk együtt ezentúl mi ketten, ha nincsen ellenére, Miss Drache.

— Oh istenem, miket beszél ön? Miféle időt ért?

— Hát az estéket és . . . éjszakákat.

— Jaj, hova gondol? — s eltakarta az arcát szemérmesen.

— Oda gondolok, hogy elszakították leczke-óráját az enyémtől . . . hogy milyen jó dolgunk volt, milyen szépen békésen éltünk odáig. Istenem, istenem, beh szépek voltak a találkozásaink! Én phlegmatikus ember vagyok, Miss Drache, és meg voltam elégedve az étellel, az emberekkel, sohase morogtam volna, soha . . . de ezt már nem tűröm . . . nem akarom tűrni . . . és kegyed se tűrje, Miss Drache, és tudom is, hogy nem fogja tűrni.

Miss Drache megrázta a fejecskéjét s finom ibolyaillat áradt ki a hajából, megtelt vele az utca.

— De hisz akkor — rebegte Miss Drache elhalóan — meg kellene esküdni.

— Hát mi van abban, Miss Drache? Megesküszünk és punctum! Beleegyezik ugyebár?

— De én azt úgy szégyenleném, olyan nagyon szégyenleném, talán bele is halnék.

— Ne okoskodjék, Miss Drache, nyujtsa a kezét édes, hogy beleegyezik.

Miss Drache habozott, még egy akadály volt. Színes czérnával lekötött csomagban süteményt vitt a jobb kezében az esteli théája mellé, baljában pedig az esernyő volt. Már csak a sütemény feküdt a rekeszek közt, ez volt az utolsó akadály. Ezt még előbb szép lassan, észrevétlenül ráakasztotta az esernyőnyél kampójára s csak azután nyujtotta kezét Mr. Brocknak.

— Top! — sietett az belesapni a magáét.

Top, top, top, hangzott véges-végig az utcán, valóságos muzsika támadt a topból. Top, csattogták a becsukódó bolt- és ajtó-táblák, top, dübörögték a dőcögő konflis lovak patkói. a top volt a pont egy szerelemnek a házasság előtti történetében, mely épen olyan forró és színes lehetett volna, mint a többi, de zajtalanul szürkén s szegényesen folyt le, mint a milyen egyszerűek a hősei; a helyett, hogy ők szakítanak le minden órájuk virágját, az ő virágjaikat szakítja le minden órájuk; kik jönnek, mennek észrevétlen, szeretnek, élnek és meghalnak a nélkül, hogy tudná valaki, hogyan szerettek és miért éltek.

GYULAI PÁL EMLÉKEZETE.

Beszéd a Gyulai-serleggel az ünnepi lakomán.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt Társaság! Épen hatvan esztendeje annak, hogy Gyulai Pál első irodalmi diadalát aratta a kolozsvári ref. collegiumnak egy verspályázatán, melyen egy IV. Béláról szóló balladával vett részt. Mikor ezelőtt tíz évvel az ekként indult nagy irodalmi pályának félszázados örömnepét ültük, Gyulai tisztelői, barátai, pályatársai készítették ezt a serleget s a mi számunkra és utódaink számára kettős utasítást vésettek rá. Ez a kettős utasítás így hangzik: Egészségére minél tovább, emlékére minél később. Elkövetkezett az idő, mikor immár a második utasításnak kell megfelelnünk s nekem jutott feladatomból, hogy e serleget először emeljem Gyulai Pál emlékére. Elkövetkezett az idő, midőn nem hangoztathatjuk többé a baráti szív forró óhaját, hogy «szoríthassuk minél tovább a te derék kezedet», hanem annak a szeretetnek kell hangot adnunk, a mely erősebb a halálnál. Még pedig nemcsak annak a szeretetnek, mely személyéhez és emlékéhez fűz bennünket. Az ő nagy emlékének legnemesebb és legértékesebb tartalma szerint ezzel a szeretettel összefonódik az a szeretet, melylyel az igazság iránt viseltetünk, össze az, melylyel szellemi javainkat őrizzük és össze az is, melylyel magyarságunkhoz ragaszkodunk. Gyulai pályáján és munkájában, még pedig úgy költészetében, mint kritikájában, ez az egybefonódó hármas szeretet jóformán vezetógondolatnak látszik. Áthatotta nemcsak költői, de kritikai működését is; ez vezette műbírálói és történetírói munkájában és ezt a munkát épen e három szeretetnek az ő lelkében való benső összefonódása teszi korszakossá.

Mert Gyulai írói munkája korszakos munkásság. Tehetsége és erkölce a magyar szellem nagy termő századának egyik legbecesebb ajándéka. Ez a csodatermés, életünk legkülönbözőbb köreiből a vezetésre hivatott erőknél, nagyságoknál ez a gazdag sora a legbámulatossabb vonása ennek a kornak, Gyulai korának, melyet ő végig harszolt.

A magyar szellemi élet, különösen a magyar költészet, a mint ennek a nagy századnak a folyamán fejlődött, Gondviselésünk csodálatos áldásából nemcsak a maga legragyogóbb költői lángelméit nyerte, de megtalálta ezeknek hozzájuk mindig méltó megértetőit, fejtegetőit, magyarázóit is. A classicismusnak kritikusa maga Kazinczy, a legműveltebb és legnemesebb magyar lelkek egyike. A romanticismusnak nagy költőivel, Vörösmartyval és társaival együtt érkezett nagy kritikuskunk, Bajza is. Az ébredő népies szellemnek, a magyar népszellem költői feltörekvésének megjöttek kritikusai, úttörői: Erdélyi és Henszlmann. Ugyanezen népszellem művészi fejlődésének, győzelmének is, Petőfivel és Aranyval majdnem egyidőben, megjelent nagy kritikusa Gyulai Pálban. Ez a költészet, melynek dicsőségével az ő kritikái működése bensőleg és örökre össze van forrva, a magyar léleknek nemcsak leggyökeresebb és legteljesebb, hanem legművészebb megnyilvánulása is. Épen ebből az okból azt hiszem, nem mondok sokat, ha e költészetet irodalmunk jövő fejlődése legszilárdabb alapjának és e fejlődésben legnagyobb befolyásra hivatottnak tekintem. Ennélfogva Gyulai Pálnak is, kinek e költészet elméleti megalapozásában, a nemzeti lélekkel való kapcsolata kimutatásában, a fejlődés szükségszerűségének megértésében, művészi értéke kifejtésében legnagyobb része volt, kétségkívül nagy része lesz abban a hatásban is, melyet ez a költészet szellemi életünk jövőjére gyakorolni hivatott.

Gyulai Pálnak és munkásságának részletes képét adni nem az én feladatom. Fő vonásai tisztán állanak előttünk, mint az egyszerű nagyság minden képéé. Mindenki ismeri, mindenki emlegeti őket: elméjének élet, meggyőződésének erejét, szavának bátorságát, önzetlenségének kristálytisztaságát, a legművészebb magyar stíl ragyogásába foglalva. A teljes képet rajzolják meg majd azok, a kik méltón fogják ünnepelni pályáját amaz intézetek körében, melyeknek díszre volt. E serleg arra utasít, hogy emlékét ünnepeljük. Hogyan foglalhatjuk össze és hogyan jelölhetjük meg ezt az emléket legrövidebben és legegyszerűbben? Hogyan és hol találhatjuk meg lelkében, életében és munkásságában azt a legmélyebb és legáltalánosabb motivumot, a mely egész működését áthatotta?

Azt hiszem, egy költeménye útba igazít bennünket. A mit keresünk, megtalálhatjuk egy szatirájában, mely a magyar költői irodalomnak egyik legkitünőbb terméke, már csak azért is, mert nemzeti gyengeségeinket költő sem élesebben, sem több szeretettel nem rajzolta, mint e versében Gyulai. A népszerűségről utolsó sorai ezek:

A gúny gyakran csak könyek árja,
A szívbe fojtva s ott méregre válva.

Az ő gúnyja is gyakran volt köny, de haragja mindig szeretet. Ha támadásait, védekezéseit, vitáit, minden harcát azoknak a czéloknek és motivumoknak szempontjából vesszük figyelembe, a melyekért és a melyekből folytak, azt hiszem, a most említettem költői kép példáján valamennyien rá fogunk jutni arra, hogy annak a haragnak, a melylyel ő küzdött és győzött, forrása mindig a legmélyebb szeretet volt. Épen e szeretet mélysége érteti meg haragjának és harcának hevét, e szeretet állandósága pedig útjának kitérést nem ismerő egyenességét és lankadatlanságát. A szeretet tüze lobog harczaiban, a szeretet tüze élesíti fegyvereit. De miféle szereteté? Nem szükséges hosszas elemeztetés hozzá, hogy annak a három szeretetnek összecsapó tiszta lángja tűnjék szemünkbe, a melyekről bevezető szavaimban szólottam: az igazság szeretete, az irodalom szeretete és a magyarság szeretete. Ez az egymásba fonódó három szeretet, ez az a legnemesebb és legragyogóbb emlék, melyet ő reánk hagyott. A mi kegyeletünk és hálánk méltóbban nem nyilatkozhatik meg iránta, mintha ezt az emléket fogadjuk sziveinkbe, de befogadjuk úgy, a mint az ő szívében éltek, befogadjuk egész életünk munkájának örök motivumaiúl.

Azonban, Tisztelt társaim, minél tovább beszélek, annál jobban érzem, hogy Gyulai emlékét, a kinek minden szava tett volt, csupán szavakkal ünnepelni nem lehet. Bocsássanak meg, ha ez alkalommal és erről a helyről emlékének nemesítő és irányító hatása alatt két gondolatot pendíték meg.

Gyulai igen szigorú kritikus volt, de talán magának volt a legszigorúbb kritikusa. Munkáinak életében közrebocsátott és tőle rendezett kiadásaiból dolgozatainak tetemes részét kihagyta. Szépprózai dolgozatai közül kihagyott olyanokat is, melyek a maguk korában nagy és általános hatást tettek, közöttük népregényeink egyik legszébbikét, a *Varju Istvánt*; ezt és száműzött társait közönségünk hírlukból sem ismeri. Versei is csak ilyen szigorú megrostálásban, válogatással jelentek meg. Gyulai úgy is mint költő, úgy is mint kritikus classikusaink között foglal helyet, azoknak a classikusainknak körében, a kiknek teljes hagyatékára van joga és szüksége a nemzetnek.

Egyik óhajtásom az lenne, hogy Gyulai Pál munkáinak teljes kiadását, melynek joga tudtommal a Franklin-Társulatot illeti, e munkák összegyűjtését, rendezését és szerkesztését vegye kezébe a

Kisfaludy-Társaság, illetőleg kész szolgálatát erre nézve ajánlja fel a Franklin-Társulatnak.

Másik gondolatom szintén nem igényel hosszabb indokolást. Azt hiszem, minden zajosabb mozgalom, minden tágasabb gyűjtés megindítása nélkül kivihető lesz, hogy az Akadémia közelében állítsuk fel Gyulai ércszobrát. Nem is indokolom mással, mint azzal, hogy az az ércszobor méltó kifejezője lesz alakjának és egyéniségének. A mint az érc tűzben nyeri szilárd, törhetetlen alakját: keménységét és hajthatatlanságát ő is a szeretet tűzében nyerte.

Gyulai Pál emlékére és ez emlékből az élő, munkás, tevékeny szeretetre ürítem poharamat!

II.

A TAGOK MUNKÁLATAIBÓL.

KAZINCZY FERENCZ EMLÉKEZETE.*

BERZEVICZY ALBERTÓL.

«Gondolkodom a népről, mely Zrinyit, az író, el tudta feledni; mely Faludit, míg élt, nem ismeré, mely Révairól hallani nem akart; mely Baróti Szabó Dávidot és Virágot meg nem siratta; s melynek kebelében az ötvenhat évet szakadatlan munka közt eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és holt... hogy tévelyegjen elhagyatva, küzdjön nem segítve, s arca izzadását és szeme vékonyeit hagyja jelül kéziratain... Két rendbeli folyóírásai, részvétlenség miatt mindjárt kezdetben elakadtanak; nyomtatott számos művei tizenegy millió népesség között vevőt nem leltenek; legnagyobb becsű kéziratainak nyomtatót nem talált, s halálig tartott fáradozásai jutalmát nem arathatta az országban, hol annyi idegen gazdag táplálást nyert magának.»

Ily keserű hangon emlékezett meg a Kazinczy sorsáról Kőlcsey Ferencz, ezelőtt hetvenhét évvel, kevéssel az agg mester halála után az Akadémiában tartott emlékbeszédjében. És mi, kiket immár két emberöltő választ el a naptól, melyen a széphalmi sír bezárult, még mindig élénken érezzük, hogy Kazinczy történelmünk amaz alakjai közül való, a kiknek nemcsak elismeréssel, halálával és esodálattal tartozunk, hanem a kik iránti kegyeletünk, a kikről való megemlékezésünk az engesztelő igazságszolgáltatás cselekedete is. A bőségesebb jutalom és elismerés, mely ma gyakran kisebb érdemeket ér, bennünk is megszólaltatja azt az érzést, melynek az új Olaszország legnagyobb költője, a nem rég elhunyt Giosuè Carducci aggkora ünnepeltetése közben adott megható kifejezést, az ő nemzete újjászületésének sokat szenvedett apostolairól emlékezve meg: «Me ne viene quasi un rimorso, e ne chiedo perdono a quelle sante ombre...» (Majdnem szemrehányást érek és bocsánatot kérek azoktól a szent árnyaktól.)

Méltó és nemes gondolat volt, hogy Kassa város irodalmi köre,

* Felolvasta a szerző a kassai Kazinczy-kör 1909. évi október 24-én tartott emlékünnepején.

mely a Kazinczy nevét viseli, meg akarta ünnepelni nyelvünk és irodalmunk nagy reformátora születésének 150-ik évfordulóját. Alig van hely az országban, mely a Kazinczyról való megemlékezésre több és erősebb jogcímet találna, mint Kassa és Abaújmege. Kazinczy életének kassai korszaka a mester hosszú pályafutásában olyan volt, mint a drámai expositio, mely már föltünteti a későbbi bonyodalom és kifejlés szárait.

Már itt kapcsolódik viszonya Baróti Szabó Dávidhoz, Berzeviczy Gergelyhez, b. Prónay Lászlóhoz, gr. Eszterházy Károlyhoz, Földi Jánoshoz, Horváth Ádámhoz, Kovachichhoz, Aranka Györgyhöz és Döme Károlyhoz, sűrűbbé és termékenyebbé lesz érintkezése b. Ráday Gedeonnal, b. Orczy Lőrinczcel, gr. Teleki Józseffel és gr. Török Lajossal. Már itt kellett megismerkednie az akkor iskoláit Kassán végző gr. Desseffy Józseffel, későbbi kebelbarátjával; itt fejlődött ki az a bizalmas viszony és kölcsönös vonzalom, mely őt az akkor még gyermek Török Sophie grófnéhoz, későbbi nejehez fűzte. Kassán jelentek meg Kazinczy első nyomtatott irodalmi termékei; itt létesített írói társaságot egy irodalmi folyóirat megindítása érdekében, s így indította meg előbb a *Magyar Muzéumot*, majd — Bacsányival való meghasonlása után — önállóan az *Orpheust*. Számos műfordítása s önálló irodalmi műve a kassai korszak alatt keletkezett, bár sohasem nyugvó önbírálata a legtöbbet még sok változásnak vetette alá. E korbéli levelezése mutatja, mily fáradhatatlan és kiterjedt volt a Kazinczy tevékenysége már ebben az időben, írotársainak buzdítása, irányítása és egyesítése s a nyelv és irodalom vitás kérdéseinek tisztázása körül. És már itt látjuk köréje fonódni a körülményeknek, hajlamoknak és összeköttetéseknek azt a végzetes hálózatát, mely őt a Martinovics-pörbe belekeverte s a fejjesztés fenyegető veszélye után több évi börtönbüntetés sanyarúságainak tette ki. Ugyanis a II. József halálával beállott irányváltozás, mely őt iskolafelügyelői hivatalától fosztotta meg, a protestáns és szabadkőműves Kazinczyt, kinek folyóirata is koronkint igen bátor hangjával keltett föltűnést, egyuttal a gyanus alakok közé sorolta. Mellőztetésének és meggyanusíttatásának keserősége, majd I. Ferencz alatt a szellemi szabadság elnyomásának világos czélzata természetsszerűen hajtotta az ambitiosus fiatal embert az elégedetlenek, a változásra törekvők táborába; Abaújmege közgyűlésén egyizben élesen szólalt föl a sajtószabadság érdekében; majd megismerkedvén Szentmarjayval és Hajnóczyval, lobbanékony természetének rajongó vonzódása különösen az utóbbihoz, ellenállhatatlanul belésodorta őt a föl nem ismert veszélybe.

Kassa mint Abaújmege központja is nevezetes szerepet vitt

mindvégig a Kazinczy életében. Több megyének táblabírája volt, de melyikhez csatolták volna őt szorosabb kötelekek, mint ahhoz, melynek területéhez tartozott akkor édes anyjának özvegyi laka, s az ő fiatalkori kedves tartózkodási helye, Regmecz, valamint ennek közelében későbbi, önalkotta otthona, Széphalom, melyről azt tartotta, hogy «Tibur és Praeneste nem lehetett szebb!»

Hogy a Kazinczy munkásságának értékét igazságosan ítélhesük meg, szemünk előtt kell tartanunk a helyzetet, melyet talált, s irodalmunk akkori állapotait.

A Mária Terézia idejében nemzeti nyelvünk, nemzeti jellegünk már-már csak népnyelvvé, népjelleggé süllyedt; az értelmiség szinte ellenállás nélkül hagyta magát kiforgattatni mindkettőtől; a mi magyar irodalom volt, az majdnem egészen feledésbe merült. II. József érettnék látta a helyzetet arra, hogy egy csapással németté tegye az országot. A visszahatás, a melyet a *kalapos király* intézkedései közjogi téren keltettek, egymagában nem menthette volna meg nemzeti mivoltunkat; csak az egyidejűleg megindult irodalmi mozgalom volt képes a nyelvi és nemzeti megújodást előidézni.

Kazinczy tizenhárom éves volt, mikor a Besseney György és testőrtársai megjelenése ennek az irodalmi mozgalomnak az első lökést megadta. Csakhamar kialakultak a különböző irodalmi irányok: az újclassikai francziás, az óclassikai deákos, a népiesen magyaros és az ezek között ingadozó, vagy ezeket összeegyeztetni igyekvő írók csoportjai. Valamennyien ugyanazokkal a nehézségekkel küzdöttek: a nyelv fejletlenségével s a mi ezzel kapcsolatos volt: a magyar nyelvű műveltség szűk körével és az általában kezdetleges kulturai viszonyokkal.

Hogy mit jelentett akkor az irodalmi munka, arra éles világot vetnek az írók egymással váltott levelei. Már pusztá technikai nehézségei is ma szinte elképzelhetetleneknek látszanak. A kezdetleges forgalmi viszonyok miatt könyvek megszerzése, kéziratok küldése majdnem csakis egyes utazóknak adott megbízás útján, rendszeren vásári alkalmaknál volt lehetséges. Könyvkereskedelem alig volt, többnyire csak a vásárra menő könyvkötők vállalkoztak néhány könyvnek bizományba vételére. Ha valaki nagy bajjal kiadót kapott, s azzal minden aprólékos részletkérdésre nézve megegyezett, vagy oda menni kényszerült, a hol a nyomda volt, vagy valakit meg kellett bízni a javítással, mert kefelevonatok küldözése nem volt lehetséges.

Ha már egy könyv vagy folyóirat létrehozása ennyi bajjal járt, még több gondot okozott annak értékesítése s elterjesztése. Egy író, ki könyve kiadásának költségeit előlegezni nem tudta, ritkán érte

meg azt az örömet, hogy szellemi termékét nyomtatásban láthassa; ha pedig megjelent a mű, a szerző kénytelen volt vagy maga házalni vele, vagy barátai, íróársai útján próbálni meg annak elterjesztését. Kazinczy is több íróval volt oly kölcsönösségben, hogy egymásnak előfizetőket, könyvvevőket igyekeztek szerezni, s míg ő gyakran másokért is áldozatot hozott, a saját írói munkásságának sanyarú anyagi eredménye csak ritkán fakasztotta panaszra. Egyszer azt írja Szilágyi Sámuelnek: «Gyalázatos dolog, hogy a mi Magyaraink még ezen Magyar Epochában sem olvasnak.» Máskor meg Aranka Györgynek: «A Messziásomra 13 Prænumeránsom van. Sacrediable! Cela fait honneur à notre gout! Ki kellene trombitáltatni más nemzeteknél... hogy egy Párisi kortsolyásnak több tudománya s Aesthesise van, mint Magyar Országban a földes Uraknak. És még is tsendes vért kívánsz... Átkozom azt az órát, a melyben eszembe' jutott, hogy írjak, nyomtattassak, költsek, magamat jövedelmemnek egy részétől megfosszam, ha a köz dologért felvállalt igyekezeteknek ez a jutalma!»

Hanem azért csak dolgozott, nyomtatott, költött tovább. Habár — Kölcsey szerint — abban az időben «a literatori pályára készülő ifjút szülői mint veszni indultat siratták», mert «magyar könyvet magyar írón kívül más nem ismert», — volt valami, a mi pótolni tudta némileg a tömeg tapsait, az ünnepeltetést, a szélesebb körű hírnevet és az anyagi hasznót is. Ez az íróknak magukra utaltságukban gyökerező testületi szelleme, együttérzése volt, az a méltánylás, a mit a bajtárs nyujtott a bajtársnak, a miről maga Kazinczy írja *Pályája emlékezetében*: «Ha az ügynek új munkás barátja tüne fel, ... mely öröm vala minden felé! mint repüle az új név egy szájról más szájra! az új társ felkeresése a régieket s a régiek kiterjesztett karral jövének az új elébe...»

Nem mintha irodalmi nézeteltérések, viták, sőt gyűlölködések nem termettek volna már akkor is! Bizony azokban nem volt hiány, sőt Kazinczy maga nem volt ment az irodalmi pártoskodás szellemétől és tudott szenvedélyes lenni az ellentétes irányok követőivel szemben. De az a szűk kör, melyben akkor az irodalom mozgott, mégis sokkal inkább érezte az írókkal együvé tartozásukat s a kereseti viszonyok kezdetlegessége az irodalom harczaiból legalább meglehetősen kizárta az anyagi érdekek indítékát. Mégis majdnem mind át voltak hatva apostoli küldetésök tudatától, melyet a tudós Földi János így fejezett ki: «Kodrus életét áldozta fel Hazájáért; mi nekünk mai Magyar Íróknak minden tehetségünket kell fel áldoznunk Hazai Nyelvünkért.»

Mert azt ösztönszerűen érezték mind, hogy az első feladat: a

nyelv megmentése s az irodalom és közélet magasabb igényei szerinti kifejlesztése. Szóval: megtartása a megtarthatónak, kiselejtezésével az idegen keveréknek és megalkotása a szükséges újnak. Ebben a két, egymással összekötendő, egymással összeegyeztetendő föladatban már benne rejtett az az ellentét is, mely szükségszerűen magával hozta azt a küzdelmet, a mely tulajdonképen befejezve még ma sincs egészen.

A nyelvújítási harcznak kétségkívül legérdekesebb, legnagyobb alakja, igazi megindítója és legöntudatosabb, legelszántabb bajnoka Kazinczy volt. Mint ilyen sem győztesnek, sem legyőzöttnak nem mondható, a mint hogy azt sem mondhatjuk róla, hogy egészen igaza volt benne, vagy hogy épenséggel nem volt igaza. Az ő saját álláspontja is változott; előbb, a harc hevében a végletbe ment, azután ő maga a mérséklet és kiegyenlítés útjára tért és mérsékletre, meg-egyezésre intette ellenfeleit is.

Ő, — mint Gyulai szabatosan mondja, — «régi szókat elevenített föl, tájszókat általánosított, új szókat alkotott részint a régiek analogiájára, részint gyökelvonás, összetétel és összehúzás útján». Azonban ennél többet is tett; nemcsak nyelvújító volt, hanem stílusújító is; a nyelvet szólásokkal, fordulatokkal, stilisztikai eszközökkel igyekezett gazdagítani. E czélt szolgálta különösen számos és sokszerű fordításával, de eredeti műveivel is; elve volt, hogy «nem a mi nyelvünket kell idegenné tenni igyekezzünk, hanem az idegent mienkké», mert az idegennek kerülése szerinte könnyen oda juttat, hogy «a fentebb nemű szépség közönségessé süljed.» Ő az irodalmi nyelv számára dolgozott, melyet gondosan megkülönböztetett a népi-től, s melynek szabályait — körülbelül a Quintilianus-féle «consensus eruditorum»-nak megfelelően — az írók művészi érzékére, æsthetikai ízlésére, műgondjára bízta, a formai és hangzási szépséget tevén így a stilisztika egyedüli mértékévé, tekintet nélkül a szók és formák származására, mintájuk eredetére.

Ezeknek az elveknek a követése tévedéseket és túlzásokat eredményezett, melyeket ma mindenki világosan lát s melyeknek egy részét már maga Kazinczy életében megtagadta. Merész szóképzéseit, tömegesen átvett idegen, különösen német szavait senki sem helyeselheti s kétségtelen, hogy törekvése a nyelvnek classikai és élő idegen nyelvi szólamokkal való színezésére azt mindinkább eltávolította ősi szellemétől; a népnyelvnek Horácz-szerű megvetése, a nyelvészeti és irodalmi aristokratizmus pedig ugyane veszélyvel járt s még azonfölül a szükségesnek ismert nyelvfejlesztés egyik legegészségesebb forrását tömte be.

Tehát, rég felismertük, hogy a mi akkor szükséges lehetett, ma már nem az, s hogy azon az úton, melyen Kazinczy elindult, a költői és prózai nyelv teljes szépségében ki nem fejthető; de sohasem fogjuk viszont tagadásba vonhatni, hogy a széphalmi mester a nyelvújítási harc megindításával valamennyi kortársa között legtöbbet tett irodalmi nyelvünk kialakulására, s hogy tévedései és túlzásai ellenére mégis csak a haladás erjesztő kovaszát vitte belé nyelvünkbe.

Nyelvújító érdeme mellett a Kazinczy munkásságának maradandó becsét adnak írói művei is, de kisebb mértékben verses, mint prózai dolgozatai. Nem volt nagy költői tehetség; költeményei inkább tanulmány és műgond, mint ihlet alkotásai, de epigrammái, költői levelei már magukban is tiszteletreméltó helyet jelölnének ki neki irodalmunkban; még díszesebb az, melyet prózai munkái által elfoglal. Bírálatai is, még inkább életrajzai, vitairatai s leginkább levelei arra érdemesítik, hogy őt a magyar műpróza megalapítójaként tiszteljük ma is, bármennyire fejlődött az ő ideje óta irodalmi nyelvünk.

De ezzel még mindig nem merítettük ki érdemeit; Kazinczy szerepe irodalmunk, művelődésünk történetében sokkal nagyobb volt, mint a minőnek művei ma mutatják. Ő szervezője és hosszú ideig vezetője, középpontja volt a megújulás kora irodalmának, «egymaga volt egész akkori irodalmunk — mondja találón Gyulai, — fél-századnál tovább tartá vállain az irodalmat; lelkesült és küzdött, dolgozott és szenvedett, buzdított, követelt, rimázkodott, fenyegetett, hízelgett, kért, koldult, — oh nem magáért, bár vagyona pusztult, hanem érted, te megvetett nyelv, kigúnyolt irodalom és te — ébredni kezdő nemzet!»

Fáradhatatlan agitátori, szervezői, vezetői szerepére különösen az a műveltség s vonzó szellem képesítette őt, mely személyét az összes pártok fölé emelte, s melynek köszönhette, hogy az ország legelőkelőbb férfiai keresték ismeretségét, őt nagyrabecsülésök, barátságuk jeleivel halmozták el s a legkülönbözőbb irodalmi irányok képviselői elismerték tekintélyét, szavának súlyát, tanácsát, véleményét kérték, s mondhatni, hogy minden táborban és az ország minden részében voltak személyes barátai is. Ez magyarázza meg, hogy irodalmi hatása még ellenfeleire is kiterjedt. Határtalan volt a tisztelet, sőt kegyelet, melylyel őt igazi hívei a leghosszabb időn át környezték, «mint valamely theokratikus rend papi fejedelmét, patriarcháját». (Beöthy.)

De nemcsak szellemi, lelki képességek is kellettek ehhez a szerephez. Az a megtörhetetlen gyermekkedély, az az örökifjú lelkesedés,

mely Kazinczyt jellemezte, ki «arra született, hogy folyton áldozzon és semmit se érezzen áldozatnak»; és az a tulajdonsága, melynél fogva minden iránt érdeklődött, mindenre ráért és semmit sem kicsinyelt, a miben csak egy parányát látta az irodalmi érdekeknek.

Elmondhatjuk, hogy Kazinczyt még kis gyarlóságai, hibái is csak még alkalmasabbá tették erre a vezéri szerepre irodalmunk fölszendülése korában. Így tagadhatatlan hiúsága, nemkülönben vagyonával arányban nem álló, de mindig a legnemesebb hajlamokat szolgáló költekezési kedve, mely utóbbi találkozva a sorsesapásokkal, a családi visszavonással és a jogszolgáltatás nyomorúságaival, mindenestre egyik okozója lett az aggkorában egész súlyával ránehezedett anyagi romlásnak.

Oly tehetségű és jelentőségű embernek, a milyen ő volt, nem vehetjük rossz néven, hogy bírt is tehetsége és jelentősége érzetével s hogy bízott az utókor elismerésében. De a nagy fogékonyság minden dicséret iránt, az önszeretet, melylyel saját egyéniségével például barátaihoz írt leveleiben foglalkozott, a buzgalom, melylyel az aratot elismerést velök közölni sietett, az elragadtatás, melylyel Van Swieten hízelgő bucsúzását élete egyik legnagyobb pillanatának mondja emlékirataiban, vallomása, hogy «örvend a tömjénnek», a gyorsaság, melylyel még kritikusi véleménye is enyhül például a Kisfaludy Sándor bókoló levelére: mind azt tanusítják, hogy Kazinczyban az önbecsület a hiúság gyarlóságával vegyült; ámde tagadhatjuk-e, hogy ez a hiúság is aczélozta erejét, midőn az irodalom előbbrevitelében egyúttal jogosult elismerésért és vezérszerepért küzdött és fáradozott?

És ép így szolgálta hivatását — maga és családja rovására — a pénzzel való könnyű bánása. Neki az írónál és kritikuskínál nem kisebb becsvágya volt az, hogy az irodalom mecenása is legyen, hogy nemcsak vezető szelleménél, hanem minden jóra való irodalmi törekvést támogató áldozatkészségénél fogva is az ő «széphalmi szegényes udvarháza a magyar irodalom Weimarává emelkedjék, s egy egyszerű birtokos egy egész nemzetet kezdjen uralkodni». (Gyulai.) Ámde ezt a készségeit megsínlette, és megsínlette valószínűleg utazásait is, pedig nem közönséges «úri passió», hanem a művelődés kiolthatatlan szomja vitte például több ízben Bécsbe és vitte volna továbbra is, ha anyagi ereje megengedi vala, s bécsi és erdélyi utazásai nélkül valószínűleg nem sikerült volna szellemi látkörét oly fölényesen kitágítania s irodalmunk is néhány becses lappal szegényebb maradt volna.

Kazinczynak hosszú életén át kifejített lankadatlan, szinte lázas, megfoghatatlanul sokoldalú tevékenységét épen az teszi legesodálatsabbá, hogy annak folyamában gyöngéje egészsége, szűkös anyagi

viszonyai, hosszú rabsága, testvéreivel való viszállya és ezer egyéb kellemtelenség folytonos akadályokat gördítettek útjába s bénították erejét.

Mindé bajok közepett lelke üdeségét, tetterejét, sőt még kedélye derűjét is megőrizni segítettek hivatásának szilárd tudata, családi életének különösen neje szeretetétől áthatott melege és pályatársainak elismerése. Meg kell állapítanunk, hogy ez utóbbiban sem volt hiánya, habár, kivált élete derekán, sok ellenségeskedésnek tette is ki magát, de a támadások, korholások nem kedvetlenülítették el, «üldözzenek, bántsanak — úgymond — az mind semmi... A vetett mag bizonyosan termeni fog, s akkor nevem áldásban léssen.»

Pályája vége felé kezdett mindinkább nyilvánulni az ő nevelő, vezető kezei alatt növekedő, gyarapodó irodalom áramlatának eltérése a mester irányától. Élesen látó szem már a megelőző fejleményekben megpillanthatja az ellentétet, mely az irodalom nemzeti formája és tartalma tekintetében Kazinczy és társai, vagy inkább tanítványai között szükségszerűleg támadt, s melynek csírája már a nyelvújítási harcban is benne rejtett.

Helyzetünk Európában hozta magával, hogy egész kulturtörténetünk tulajdonképen nem egyéb, mint két elv, két irány küzdelme és váltakozó túlsúlya; e két elv: a nemzeti jelleghez — mint mondani szoktuk, nemzeti géniushoz — való féltő, fanatikus ragaszkodás és az európai szellemi közösség követelményeinek elfogadása. E két irány minden egyoldalú győzelme visszavetett haladásunkban, minden kiegyeztetése előbbre vitt; történetünk legnagyobb alakjai azok, a kik e két elvet magukban és törekvéseikben egyesíteni tudták, mint a hogy az egész emberiség művelődéstörténetében is a valóban alkotó korszakok azok voltak, melyekben az egyesek és a nemzetek törekvéseit bizonyos, az emberi civilisatio egységébe vetett hit segített összekötni. A nemzeti szellem legsodálatosabb alkotásait öntudatlanul szokta létrehozni s a nemzeti szólamok hangoztatása többnyire csak az eszmeszegénységet leplezi. Ha csak a nemzeti géniusra hallgattak volna őseink, sohasem lettek volna keresztényekké és ma utódaik legfőlebb a törökökéhez hasonló sorssal dicsekedhetnének. Viszont, ha a Mária Terézia és József idejében fajérzésünk ellent nem áll az idegen kultúra kínálkozó előnyeinek, mint nemzet megszűntünk volna számot tenni. Ebben a szükségszerű küzdelemben és kiegyezésben a nyugat felé nézők szerepe, tehát a Kazinczyé is, rendesen a hálátlanabb, mert kevésbé népszerű, kevésbé érthető a tömegnek és könnyebben teszi ki emberét a félreértésnek és gyanúnak.

Ilyen félreértés és gyanú ellen Kazinczynak is gyakran kellett védekeznie, pályája kezdetétől fogva. A hogy magát fiatalkorában,

mint iskolafelügyelő, tartalék nélkül odaadta a josephinistikus eszméknek, azt honfitársai legjobbjai kétkedéssel, sőt idegenkedéssel fogadták, úgy, hogy ő maga is szükségét érezte egy beszédben, melyre gyakran hivatkozott, a tanítókat a magyar nyelv tanítására is buzdítani s az ebben érdemeket szerzőket megdicsérni. *Pályája emlékezetében* pedig vépkép tisztázni akarván e kérdést, azt mondja: «Vádlának, s még a jók is, hogy feledém kötelességemet a hazához, midőn azon nyelv tanítását sürgetém, mely előlni készüle a mienket. S vádoljak-e atyát, ki gyermekeivel német nyelvet tanultat, mert látja, hogy arra szükség van? Nem értem vádlóimat, de nem hiszem, hogy annak nézhessenek, ki hideg volt valaha a nemzet nyelvéhez»...

Elítéltetése és rabsága azután hamarosan elhallgattatta a vádat s tiszta fénybe helyezte még a kétkedők előtt is a nemzeti ügyszó való hűségét. Kazinczy valóban joggal tiltakozott az ellen a látszat ellen, mintha ő «hideg volna a nemzet nyelvéhez», hiszen egész élete a nemzeti nyelv és nemzeti műveltség ügyének volt szentelve s hogy ez az odaadás a legtisztább haza- sőt fajszeretet forrásából fakadt, azt számtalan nyilatkozata és tette igazolja.

Még fiatal éveiben azt írja b. Ráday Gedeonnak: «Csaknem a szenvedhetetlenségig, csaknem a más nemzetek megbántásáig kevélykedem abban, hogy Magyar vagyok». Iskolafelügyelő korában egy levelében a magyar nyelv föltétlen uralma mellett szállt síkra. Abaúj-megye közgyűlése után így ír Erdélybe, Aranka Györgynek: «Nem adunk életet, míg szabadságaink helyre nem állíttatnak.» Berzeviczy Gergelyvel szemben, kit ő is, mint legtöbb kortársa, kosmopolitának tartott, e versbe foglalta álláspontját:

Neked legfőbb kincs a kereskedés,
A nyelv nekem s a nemzet bélyege.

A Napoleoni háborúk idejében kész volt feláldozni «mindenét, csak magyar maradjon». A *Tübingai pályairás*ban maradandó becsű érvekkel mutatta ki és védte meg nemzeti nyelvünkhöz való jogainkat.

Ámde Kazinczy más utakon kereste a nemzeti nyelv és irodalom fölvirágoztatását s fölényének, uralmának biztosítását, mint különösen későbbi irodalmi ellenfelei.

Ő annak a classicismusnak volt legnagyobb képviselője irodalmunkban, a mely a renaissance humanismusából alakulva, különösen a XVIII. században az európai nemzetekhez az ő élő nyelvökön kezdett szólani. Így szóltak latin formákban magyar nyelven hozzánk a mi deákos, vagy ó-classikai iskolánk írói is. Kazinczy nem ragaszkot-

dott a régi classikusokhoz, bár azokat kétségkívül legnemesebb példányképeknek ismerte el. Szívesen ültette át, utánozta és utánoztatta mindazt, a mit classikai hatás alatt az újabb európai irodalmak, különösen a német és francia létrehoztak; de főképp verses műveiben szigorúan ragaszkodott a classicismus eszmeköréhez: az általános emberhez. Költészetében hiába keresnénk nemzeti motivumokat, ellenben látjuk, hogy a különböző irodalmi irányok között egyet sem ítél el oly föltétlenül és kiméletlenül, mint a népieset, kivált mikor abban némi nyersséget is érez.

Így Kazinczynak előbb-utóbb meghasonlásba kellett jutnia azzal az irodalmi iránynyal, mely bizonyos joggal vallotta a jövőt magáénak s az olvasóközönségnek azzal a nemzedékével, melyet a Kisfaludy és a Vörösmarty lantjának hangjai már-már előkészítettek a Petőfi és az Arany költészetében való gyönyörködésre. Feltűnő például a ridegség, melyet a széphalmi mester Csokonaival szemben mindvégig tanusít, a tartózkodó és késő elismerés, melyben a Kisfaludy Sándor *Himfijét* részesíti s a fokozódó ellentét, mely pályája vége felé közte és az Aurora-kör nemzeties költészetének szelleme között mutatkozott.

Ne feledjük, hogy a Kazinczy életének két utolsó évtizede a romantikai irányú irodalom kialakulásának kora volt Európaszerte.

A nemzeties és egyúttal népies költészet forrásait a középkorban kell keresnünk, de gyöngén csörgedező ereit a renaissance hatása alatt a classikai költés dagálya majdnem egészen elárasztotta; a XVII. század elejétől párhuzamosan látjuk haladni a két árt, egyik a classicismus, a XIX. század elején mind sekélyebb lesz s veszti üdeségét, a másik, a romanticismus, mindinkább duzzadó erővel mélyíti és szélesíti medrét.

A Victor Hugo *Hernani*jának és az Alessandro Manzoni *Pro-messi Sposi*jának megjelenését szokták általánosan mint az újabbkori költészet romantikai irányának zászlóbontását megjelölni; habár azok írói sem voltak kezdők, csak folytatók s habár az irány kialakulásában fontos szerepe volt a Chateaubriand, Walter Scott, Byron költészetének is és a német romantikai iskola működésének, különösen a Shakespeare-cultus megújulásának; és szem elől nem tévesztendő, hogy az az irodalmi irány karöltve járt a művészeti ízlés és régészeti érdeklődés bizonyos változásával is.

A romanticismus megjelenését és elterjedését — mint minden szellemi áramlatét — az magyarázza meg, hogy meghozta a lelkeknek azt, a minek hiányát érezték. Azoknak, a kik beteltek az ókori reminiscenciákkal, a középkor hőskalandjainak és lovagszerelmeinek

emlékét; azoknak, a kik a classicismust nagyon tudósnak, színtelennek és kimértnek találták, a népiesebb, színesebb és szabadabb irodalmi formát; azoknak, a kik a classicismus pogányságától rationalismusától és érzékiességétől idegenkedtek, a keresztényies érzelmességet és mysticismust és azoknak, a kiket amannak kosmopolitismusa hidegen hagyott, a költészet nemzeti tárgyait és jellegét.

A Kazinczy bálványa, Goethe, ki csak tíz évvel előzte meg s csak egy évvel élte túl őt, s ki a maga föltétlen tekintélyének olympusi magasságából közönyösen nézhette a váltakozó áramlatokat, maga is megérezte az idők változását s aggkora lantján — a Faust *Ajánlásában* — mélabús húrokat pengetett:

Mein Lied ertönt der unbekannten Menge,
Ihr Beifall selbst macht meinem Herzen bang ...

Mennyivel inkább kellett Kazinczynak éreznie hosszú élete végén, hogy körülötte minden megváltozott, hogy az új nemzedék már nem érti meg őt, hogy az irodalom csemetéje, melyet oly féltő gonddal ápolt, óvott, nyesegetett, terebélyes faként kinőtt kezei alól, hogy a tisztelet, a mely még környezi, a múltnak szól, hogy ő túlélte korát, túlélte uralmát s már csak élő emlékjele a nemzeti fejlődés egy meghaladott stádiumának.

A történelem legtragikusabb jelenségei közé tartoznak az ilyen, hatásuk idejét túlélő alakok, kik fénykorukban sokkal inkább el voltak kényeztetve, semhogy egy új nemzedék új követeléselei előtt meghajolni tudnának. Életök tragikumát betetőzi az, ha mellőzést vagy épen gúnyt kénytelenek elszenvedni ugyanazoktól, kik nekik köszönhetik emelkedésüket vagy tudásuk legjavát, mint a hogy kiméretlen gúnynyal vagy még bántóbb lenézéssel illették rotterdami Erasmust a humanismus emlőin nagyranőtt egyházi reformátorok.

Gúnyt és lenézést nem, de mellőzést kellett Kazinczynak tapasztalnia élete végén, mikor az újon megalakult Akadémia titoknoki állására az ő kivánsága és barátja, Dessewffy buzgó ajánlása ellenére nem őt, kit talán már túlkorosnak is tekintettek, hanem Döbrentey Gábort választották meg.

Igaz, hogy Kazinczy eleinte idegenkedett az Akadémia eszméjétől, mert attól tartott, hogy annak megvalósítása el fogja nyomni az egyéni szabadságot a nyelv-művelésben, de utóbb nemcsak hozzájárult, hanem buzgó részt is vett szabályai kidolgozásában. És ez a mellőzés oly testület részéről érte, a melyről még az ő halála után is joggal mondhatta Kölcsey: «Íróinknak e tiszteletreméltó gyülekezetében ... sokat látok, ki a legelső szikrát Kazinczy lánglelkétől kapá

s kit futásában ennek példája vezérlett s állhatatossága őrizett meg visszahanyatlástól»

Ez a mellőztetés, mint tragikai vége egy munkával és áldozatokkal teljes pályának, valóban eszünkbe juttatja a Shakespeare *Lear királyának* leányaihoz intezett fájdalmas fölkiáltását: «I gave you all!» (Én mindent nektek adtam!)

Kazinczy azonban nem panaszkodott, hanem csöndesen hazament Széphalomra — meghalni. Földi életében hatnia, munkálkodnia nem lehetett volna tovább, de a mit benne tett, alkotott, annak hatása, főlemelő emléke mintha újabb, teljesebb életre kelne földi élete határán túl.

Mint a Szent-Grál-mondakör varázsló Merlinusának halála után még zengő sírja szólt a késő nemzedékhez, úgy Kazinczynak a sírja lett, ezelőtt ötven évvel, a széphalmi centennarium alkalmával a földre tiport, elalélt nemzet egy újabb fölocsudásának előidézőjévé. A nagy ébresztő még halála után is ébresztő erővel hatott nemzetére. Azóta oly mértékben fejlődött irodalmunk és nemzeti életünk, a mint azt ő maga talán elképzelni sem tudta volna, de azért még mindig nincs okunk kicsinyléssel tekinteni rá és korára, sőt inkább nagy szükségünk van rá, hogy tanuljunk példájából, tanuljunk önmegtagadó munkásságot és áldozatkész hazafiságot, «hű ragaszkodást nemzetiségünkhöz és erős hitet önmagunkban». (Gyulai.)

E tanulság végett mindig újra vissza fogunk térni az ő sírjához, az ő emlékéhez. Be fogunk számolni neki ránk bízott szent hagyományával való sáfárkodásunkról; és áldani fogjuk tovább is nevét, mint azét, a ki mindenének föláldozásával, arca verítékével és szíve vérével készítette elő a mi útjainkat és rakta le a mi alkotásunk alapjait, s a kinek «egy messze pillantás az ígélet földjébe lőn minden jutalma». (Kölcsey.) És rajta leszünk, hogy elköltözött szelleme valónak lássa, a mit megálmodott; lássa, hogy életének munkája gyümölcsöz, lássa, hogy nemzetébe vetett hite nem csalódott, lássa beteljesedni azt, a mit az őt felváltó ifjabb nemzedéktől várt, attól, melyhez így szólt: «Törve az út, a hercyniai erdő ki van irtva, nektek ifjagnak nem kell többé irtanotok, ti tenyészthetitek a virágokat!»

FERENCZY ISTVÁN EMLÉKEZETE.*

BEÖTHY ZSOLRTÓL.

Nemcsak a mezők virágai hajtanak ki újra a földerülő ég alatt, hanem a valamikor érdemetlenül megtépett, szúrós tövissel megrakott koszorúk is újra nyitnak, megteljesednek, kivirulnak a megértés fényénél és a kegyelet melegén. Ezzel a világossággal közeledünk ma Ferenczy István emlékéhez, ki e kis város falai közül most körülbelül száz éve indult el pályát törni magának, hogy harmincz év mulva hajótörténeten ugyanide térjen vissza s itt találja mindedig jeltelen sírját. A megértés törekvésével jövünk, mely nem egyedül alkotásai művészi értékében fogódik el s tehetsége határainak kijelölésében, fogatkozásainak bírálatában érvényesül, hanem egész pályájának, munkásságának köztörténeti értékére irányul s azzal a melegséggel ragyog, melyet Ferenczy indítékainak egyetemes jelentősége és mélysége, kitartásának szenvedélyes ereje, a kedvezetlen viszonyokkal folytatott küzdelmének megragadó képe, végzetes bukásának gyógyíthatatlan keserve s elvéréseinek egyszerűségében emberien nemes emelkedettsége ébreszt bennünk. Tele vagyunk annak érzésével, hogy új utat tört lappangó nemzeti erőnk érvényesítésére; hogy a művészi és nemzeti lelkesedés összeolvadásában egész szellemi történetünknek egyik legjellemzőbb és legmegragadóbb alakja, Kőrösi Csoma Sándor társa; hogy az áldozat, melyet nemzetének hozott, «mindene volt az áldozónak». Régi koszorúját, melybe Vörösmarty fonta a legkedvesebb virágot, ezt a szerény és megtépett koszorút ma tövistelenül, megteljesedve, új virulásban hozzuk új sírjára.

Ferenczy pályája és munkája nemcsak művészettörténeti jelentőségű. Nemcsak annak a plastikai művészetnek feltámasztója ő, egy új kor ízlésében, mely középkori templomaink és köztereink szobordíszaineinek romjain, törmelékein, emlékein századokon keresztül alétan, tétlenül pihent; nemcsak úttörője és első munkása ennek a művé-

* Ünnepi beszéd Ferenczy temetési ünnepén, Rimaszombatban, 1909 szept. 26.

szetnek, mely az emberi lélek szemléleteit és látomásait kőben és ércben örökíti meg; emlékéit sírszobrai és képmásai, érmei és rajzai, kísérletei és tervei nemcsak művészi fogékonyságunk és ítéletünk számára őrzik. Munkásságának egész bús torsója nem csupán művészetünk egy kezdetleges fejlődési fokának, nem is csak az ő egyéni lelkének beszédes képe, hanem egész nemzeti szellemünk valójának és történetének egyik legérdekesebb és legfőlemelőbb emléke. Azé a szellemé, mely a maga külön munkakörében ösztönét és ihletét mindig a közből, a nemzetiből meríti, mindig ennek gondolatával táplálja, sőt azonosítja vele; mely koszorúját nem magának, vagy sohasem csak magának keresi; a dicsőség vágyával hévre vetekszik az áldozat öröme. A mit Ferenczy magáról mondott, a magyar szellemnek minden képviselőjét, politikusokat és katonákat, tudósokat, írókat és művészeket, jellemezte vele: «Verejtékemmel a hazának akarok díszet szerezni». Első bécsi kitüntetése után írja haza szüleinek ezeket a szavakat s így folytatja: «Édes képzelődések, hogy az én remekbe készült vagy készülendő munkáscskáim a századok után is a vándorló egy belső megilletődéssel fogja kezébe venni, tisztelvén annak mesterét és ha nem a mi nevünket is, de a mi virtusinkat egy hosszú emlékezetben fogja tartani.» Ime a pálya kezdetén, a duzzadó ifjú erőnek emelő önérzetében, a dicsőség vágyának ébredő háborgása közt mindennek az a közreajánlása, melylyel főként e nagy kor embereinek szent vallomásai közt oly szakadatlan sorban találkozunk s a melynek éppen Ferenczy legnagyobb barátja, Vörösmarty adta, a *Cserhalom*hoz írt *Utóhang*ban, legfenségesebb költői kifejezését. Ferenczy lelkén véges-végig uralkodik ez a gondolat, munkájának és kitartásának, sikereinek és csalódásainak, a gyorsan elhangzott üdvriadalok mámorának s a bukásban is megőrzött lelkierejének legmélyebb forrása. Megnyilatkozásait, példáit csak a nagyoknál szoktuk keresni. Ferenczy még jóformán a lakatos műhelyben hangoztatja; ez a gondolat vezet már Balás András budai műhelyéből a rajziskolába, ez Turiet bécsi gyárából az érczvéso intézetbe, hol első, szerény művészi győzelmét aratja. Az a megható naivság, a mint a műveltségben fogyatékos, gondolkodásban készületlen, kifejezésben nehézkés mesterlegény levelei újra meg újra megnyilatkoztatják: a legérdekesebb bizonyossága annak, hogy nemes gyökerei a legmélyebb rétegből, a magyar néplélekből erednek. A magyar lélek e közös, fenséges vonásának, történeti erőnk talán leghatalmasabb lélektani tényezőjének, művészetünk egész történetében, legszólóbb és legmeghatóbb példája: Ferenczy. Higyjük, hogy mibennünk is ugyanez a lélek keresi föl ma porait.

Azt az utat, a nehéz, töretlen országotat járja ő is ifjú korában, melyen a XVIII. század végétől ébredő új magyar világnak mindazokat az apostolait találjuk, a kik valamely nádfödeles viskóból vagy egy szegény mesterember műhelyéből indulnak. A *pedes apostolorum* legendája kulturtörténetünkben! Gyalogszerrel vándorolnak mind, legfeljebb egy-egy irgalmas szekérre kapaszkodva föl; a szállástadó bokor alatt vagy a csárda kemény padkáján pihennek; táplálójuk az ég madarainak gondviselője; fagy, vihar, nyomorúság a kísérőik. Így bolyong a Hortobágytól a Dráváig, a sors haragja ellen vidám szeszélylyel és törhetetlen hittel fegyverkezve föl, az, a ki a magyar szellem nagyjai közül első ihleti alkotásra Ferenczy vésőjét: Csokonai. Így kergeti, Ferenczyvel körülbelül egy időben, a magyar léleknek egy sok százados álmát nem ismert szüleiről és testvéreiről, a székely havasoktól a Himalájáig, végtelen sivatagokon és még végetlenebb szenvedéseken át Kőrösi Csoma Sándor. Így tévelyeg kitaszítottan az idegenben, «sötét olajfák illatos hűsében», esetével és tollával, a «bús vándor»: Kisfaludy Károly; sötét végzete alatt «hazája él bánatos mellében». Így tör azon a borzalmas téli vándorúton, elhagyatottsággal, hideggel, éhséggel küzdve s csak «Reménység-anyjának édes emlőiből» táplálkozva, Debreczenből Pestig a maga halhatatlanságára és nemzete dicsőségére Petőfi Sándor. Így vándorol, száraz cipójával az erdők mélyén húzódván meg, a szigeti nagy csalódás után Arany János, a legtudatosabb és legmeggondolóbb lélek, ki csodálatosképen a legkevéssbé látja tisztán célját; a közsorból, a debreczeni collegiumból való kitörésének motivumai között a művész Ferenczy példája is vonja. De sőt messze tekintve, a szegény apostoloknak e nyomorúságos vándorútjai meg ez évtizedek legnagyobb magyar vándorának egészen másnemű utazásai között is, a benyomások és tapasztalatok vonatkozásai s a keresett cél tekintetében, nincs-e világos kapcsolat? Az ifjú Széchenyi nagyúri kényelemben, bőségben, ünnepek közt járja a világot, kelet és nyugot tündérvidékeit, a legfejlettebb kultúra fényes, mozgalmas és termékeny területeit, de voltakép ugyanazokkal az érzésekkel és törekvésekkel járja, mint amazok a rögös országotat. Maga is csodálkozik, hogy nyugtalan szíve a föld tündérvirtéjeiből a magyar homokbuczkák közé vonja; nyugtalan, hivatását még csak sejtő lelke a legbiztosabb, legegyszerűbb utat keresi mindenütt nemzetének szolgálatára. Mind az áldozó oltárt keresik. A nemzetének élére hivatott nagyúr úti naplóiból a magyar léleknek ugyanaz a hangja üti meg füleinket, mint a szegény rimaszombati vándorló legény naiv leveleiből.

A mit Ferenczy az ő művészi életútja kezdetének nehézségei-

ről, küzdelmeiről, vívódásairól már Rómából jelképesen ír: nem jellemző-e szó szerint is az ő és annyi nemes társának vándorútjára. «Így jár az, a ki téli reggel útra indul; az éjjeli havat kell annak törni és a fuvatagokkal küzködni; nem volt senki előttem, nem látok senkit mellettem, utánam is keveseket, vagy talán őket észre nem veszem.» De csak ment, bátran és magában, törve a havat, küzködve a fuvatagokkal, haladt előre és fölfelé. Rauschmann János budai rajziskolájában ébred művészi kedve; de még csak Petőfi *vándorló legénye*, képzeletében egy kis rimaszombati lakatosműhelynek boldog és tisztos képével. A bécsi érczvéso akadémiában, a gyári munkától lopott félnapokon, Klieber József szerető biztatásaira, egy világáros kultúrelétének benyomásai között, új olvasmányainak s a sűrűn látogatott múzeumoknak hatása alatt magasabb ábrándok ébrednek lelkében s egy új czélnak még homályos körvonalai bontakoznak ki. Már egy benne gyuladt «különös tűzről», «ifjú nagyravágyásának gondolatairól» s «az isten különös útjairól» beszél. A kis lakatos-műhely képe az erején, dicsőségén, jövőjén dolgozó nemzet képévé szélesedik ki lelki szemei előtt, melyben ő is munkára hivatottságát érzi. «Egy csepp vér kevés a hazáért; egy egész élet feláldozását kívánja az.» Erre az áldozatra szánja magát. Vágyainak emelkedése edzi erejét és elszánását: «Non datur ad Musas currere lata via». Első sikere, a *Béke* allegoriájának aczél-érmével aratott győzelme és szerény pályadíja életczéllá érleli benne ábrándjait és Rómába indul.

Magával viszi lelkességét, magyarságára való büszkeségét, már szinte kötelességérvé izmosodva. Ferencz császár kora, a szent szövetség és nemzeti aléltság kora ez; az uralkodó hatalom és az országos közviszonyok áldatlansága fejlesztik és táplálják ezt a büszkeséget, mely minél mélyebb, minél uralkodóbb, minél hangosabb, annál szomorúbb büszkeségnek érzik. Azután magával viszi magyar munkerejét, ennek csodálatos szívósságával, elszánásával, a nehézségektől csak edzett vállalkozó kedvével. Magával az alkalmazkodásnak, kitalálásnak, munkában való készületlen készségnek azt az adományát, melynek paraszti és városi munkásságunknak annyi *ezermeister*-ben találjuk jellemző példáját. Nemcsak a kéz ügyessége ez, hanem a kezét vezető elmének eleven mozgalmassága. Fejlődésében a rimaszombati régi érczművészség hagyományai s a lakatos műhelyekben folytatott gyakorlata támogatják. Volt valami kezdetleges műveltsége is, deák iskolát járt otthon a poésisig, olvasgatott egy pár magyar poétát és betűzgette a latinokat is. De ez a művelődése, egész életére kihatóan, épen ott maradt félben, a hol eredménye még inkább csak erkölcsi, mint művészi volt, s a hol ez az eredmény inkább

izgató képzelgésekbe és szólamokba, mint ismeretekbe és ízlésbe szövődik.

Ilyenül, így felszerelve jutott el a huszonhat éves mesterlegény Rómába, melyet a szent szövetség a világ uralkodó szellemének, két nagy mestere pedig plastikai művészetének központjává avatott. A kép, mely ellenállhatatlanul ide vonta, Döbrentei tanúsága szerint, úgy látszik, a bécsi *Krisztina-émlék* volt. A Winckelmanntól megindított s annyi változást mutató új classikai ízlésnek két legnagyobb szobrász képviselője, Canova és Thorwaldsen, itt dolgozott. Mindegyikük a classicismus művésze; de ennek körében majdnem ellentétes egyéniségük más-más bélyeget nyom alkotásaikra. A görög értelemben megnevesített természet az ideáljok; de ez a megnevesítés kettejüknél nemcsak máskép, hanem más értelemben mutatkozik. A világszerte művészetének fejedelme gyanánt ünnepezt Canovánál, csodálatos technikai virtuozitása mellett, a kifejezés nemessége, a gyöngéd érzelmességnek elegans simaságú kifejezése lesz a fő dologgá; édesége mintha a roccoco utolsó mosolyát és könnyét őrzéné. Thorwaldsennél pedig a természet formáinak szobrászi értelemben való átnevesítése lép előtérbe, oly távol az érzelmességtől, lelkességtől, szin-padiasságtól, mint a zárkózott, szótalan, rideg dán mester maga. Erről a különbségről aligha adott számot magának Ferenczy, kit inkább általában csak dicsőségük ragyogó képe vonzott s híröknek szédítő fénye kábított, mint munkásságuknak tudatosabb megfigyelése vezetett tanulmányaiban és törekvéseiben. Főkép Canova vonta Rómába; rajta csüng egész naiv csodálatával; de nála munkát nem talál, csak szíves fogadtatást, jó szót, meleg útbaigazítást, szinte baráti szívet. Thorwaldsen műhelyébe kerül, ki egy darab márványt vet eléje: mutassa meg, mit tud. Tudni alig tudott valamit: rajzban tökéletlen, kőfaragással talán sohasem próbálkozott, mintázáshoz nem értett; vésőjével amúgy huszárosan, a paraszti ezermester készségével neki vágott a márványnak. Társai mosolyogtak, de nem sokáig. A mint az alvó *Vénus* alakját kereste, a vert kőnek ezüst sziporkái között a természetes tehetség szikráit is észrevette mestere s magánál tartotta őt. Bodros hajtól környezett, csontos tatár arczából kivillogó apró, vizsga szemei milyen tűzben ragyoghattak, midőn imént még gúnyolódó társai éljent kiáltottak a kis magyarra. Végre eljutott a nagy cselhoz vezető biztos útra, úgy érezte.

«Sokat túrva és fáradva, fázva és izzadva» tanul és dolgozik Thorwaldsen műhelyében, ki mogorva az érintkezésben és fukar a dicséretben s kit az áradó lelkű Ferenczy sohasem érez jóakarójának. Köztudomás szerint igen csekély műveltségével talán le is nézi az

önművelésére mohón törekvő, könyveket és múzeumokat bujó, ismeretmorzsáival szivesen kérkedő legényét. De ennek, bár sok panaszszal és zúgolódva, mégis csak be kell vallania, hogy egy nagy művészi erő sugárzása élteti a mester körében és segíti célja felé. Még névtelen kezének munkája ott van oly műveken, mint *Nagy Sándor menetén, Vulkán műhelyén*, melyeket az egész művelt világ bámulata fogad. Ferenczy ifjú lelke már egy nagy hivatás tüzében izzott; de nem volt elbizakodott, «Közemberes hangját és vékony talentomát» emlegeti leveleiben; úgy találja, hogy «tehetsége kevesebb, mint igyekezete, azért illik, hogy alázatos legyen beszédének hangja». A lelket azonban, a mely hevíti, olyan erősnek és elszántnak érzi, mely mindennek ellenére el fogja röpíteni céljához. Tüzes hazafi-érzése és buzgósága, költői olvasmányai és fejlődő ereje, tanulmányai és bevált «fogásai», a művészi élet meleg és derűs napfénye, melyben sütkérezett és hazai emlékeinek sivársága, a nagy Canova buzdításai: gyermekes ábrándjaiból egyre határozottabb vonalakkal szőtték meg ezt a nagy célt: a magyar művészet megalapítását. Ferenczy aligha ismerte Bessenyeit és pályáját; de nemzetünk lélektanának nem teljesen ugyanazok a törvényei érvényesülnek-e a szabolcsi vadócnak bécsi, mint a rimaszombati lakatoslegénynek római álmaiban, midőn Mária Terézia udvarában és Canova udvarában az új gondolatok és új formák világa mindkettőben egy új Magyarország képét és munkakedvét ébreszti föl. Az új magyar művészet magja ép úgy a nemzeti érzés talajából csirázott, idegen kulturák forró napja alatt, mint félszázad dal korábban az új magyar irodalomé.

Plastikai művészetünk *Ágisa Ferenczy Csokonaija*. Tárgyat is magyart választott s első önálló munkájául annak a költőnek mellszobrát faragta, kiben a magyar népi erő először tört művészi formába s a ki annyi hányatás és küzdelem után ugyanannak a végzetnek vaskeze alatt hajótörötten tért vissza szülőföldjére meghalni, a mely Ferenczyre várákozott. A szobrot, a szegény művész ajándékából, a debreczeni collegium könyvtára őrzi. Nemzedékek állottak már előtte meghatva; de méltán meglepve is. A minta és ruházat nehézségei, az eszményítés classikai szellemében, finom érzéssel és leleménnyel győzve le, a szép fej az olvatag kezelés mellett is gazdag, határozott és eleven. «Érzésével és szemeivel beszél.» Nem tudom, mind maig alkotott költő-szobraink között van-e egy is, mely korának költői lelkét ennyi bensőséggel, ily híven és elevenen tolmácsolná. Általában sehohsem marad Ferenczy hívebb magához és egységesebb, mint jobb mellszobrainak e felfogásában és munkáló módjában, s talán művészibb sem, mint az egyéni jellegzetességnek e finom, szinte

lágý kezeléssel való kifejezésében. Csak *Rudnay Sándor* primás képszo­brát említem meg például; de *VII. Pius* híres érmén is a pápának csontos karvaly-feje és csupa szöglet arczéle sokkal finomabb vonalvezetést és átmeneteket mutat a plastikus eredetin, mint ismert rajzain. Csokonai után, mely a komor Thorwaldsenből is elismerő szavakat csikart ki, a *Pásztorleány* következett, melyet Ferenczy maga *A szépmesterségek kezdetének*, Kazinczy pedig *Graphidionnak* nevezett el: a térdelő görög leányka, ki mélézva néz kedvese után s árnyékának körvonalait a porba rajzolja. A kritika könnyen kimutathat bizonyos egyenetlenségeket stíljében, fogyatkozásokat kidolgozásában: a redőzetnek túlságos nyersségét, a testfelületnek túlságos simaságát; de nem közönséges érdemei előtt sem hunyhat szemet. Nemcsak a részletekben nyilatkozó megfigyelő erőt, nemcsak az egészen előmlő ritka bájít értem, hanem különösen a sajátosan szobrászi alakítás érdemét: egyetlen munkája, mely Thorwaldsen hatásának talán öntudatlan, de kétségtelen nyomát mutatja. Összefogódó szerkezetének biztos és könnyű egyensúlyozottságában érezteti a kő erejét és súlyát, de legyőzve érezteti a báj által, melynek kifejezésére kényszeríti anyagát. Ferenczy jeles életírója és legbehatóbb kritikai méltatója, Meller Simon, bizonyára nem igaztalan, mikor a *Pásztorleány* értékét és történeti helyét így jelöli meg: «E kedves szobor megüti az egykorú szobrászat átlagos mértékét s Canova és Thorwaldsen kivételével a többiek munkája mellett szégyen nélkül megállhat.» Csokonai­val együtt, az új magyar szobrászat ez első fecskéi mindenetre közelebb állanak Canovához és Thorwaldsenhez, mint Bessenyei drámái Voltairehez.

Igy azoknak az ábrándoknak, melyeket Ferenczy a saját művészi jövőjéről s pályájának nemzeti jelentőségéről táplált, mind erősebb szárnyai nőnek. A Rómában sűrűn megforduló magyar főurak Thorwaldsen műtermében örömmel és biztató szavakkal köszöntik a magyar legényt. Széchenyi is megfordul ott, épen mikor Csokonai mintázásába kezd. A még nyers minta s talán a szegény munkásnak «közemberes», képzetlen rajongása kedvezetlen benyomást tesznek reá, melytől nem tud szabadulni s mely egykor Ferenczyre szinte végzetessé lesz: mindvégig csak azoknak a gyakorlatiatlan és nagyzó álmoknak képviselőjét látja benne, melyeket a nemzeti önismeret és haladás akadályainak tart. Első mæcenását József nádorban találja, kinek az ország s különösen a főváros művészi fejlődése mindig kedves gondja volt. A római műteremben talált magyar ifjút többre nézi mint Széchenyi, sőt évdíjat rendel neki s Ferenczy az ő fejedelmi ajakáról hallhatja legelső visszhangját titkos ábrándjainak:

«Segíteni kívánom, hogy élhessen annak idejében a közjóra és a haza dicsőségére, mely reménységem talán nem csal meg». Ez a nemes ember innen kezdve sorsának minden fordulatánál mellette áll, ha egyébbel nem teheti, jó szóval. Szinte szívfacsaró az a, Ferenczynek egyik levelében leírt jelenet, mikor, huszonöt év mulva, az öreg, hajótört, mintegy a maga művészi temetéséről rendelkező mester búcsút vesz öreg mæcenásától s a nádor dadogó biztatásaiban, megindultan reszkető kézzel legalább szalmaszálat nyújt a fuldoklónak. De ettől a szomorú alkonytól Rómában még távol van: tele a reggel hangulatával, rózsás reményeivel. Híre eljut a hazába s különösen az irodalmat szinte felizgatja. Első munkái is hazaérkeznek s Csokonait Debreczenben ünneppel és magasztaló versekkel fogadják. A hirlapok és folyóiratok dicsérettel halmozzák el s a nemzeti ébredésnek amaz első hangjai között, melyekkel a nagy reform-kor megindul, megüti füleinket a köz várákozás, sőt köz büszkélkedés hangja, mely Ferenczyt s a magyar képfaragó művészet megalapítását emlegeti. Kazinczy már a «nemzet díszének» nevezi, az ő Csokonaijáról írja meg az első magyar műbírálatot s tanácsadó és áradozó levelében keblére hívja. Rudnay primás az épülő esztergomi bazilika plastikai díszének megalkotására szólítja. «Most kezdődik az életemnek java, minden nap-feljötte újabb-újabb bajvívásra hív és az este győzedelmi cízzel vezet haza.»

Elérkezettnek tartja az időt, hogy küldetésének útjára lépjen s hazatér és Budán telepszik meg. Életének immár dedelójén: egyik felében az ismeretlenség homályából hírre küzdi föl magát; innen a másodikban sorsa kergeti vissza az ismeretlenség homályába. Művészi ereje nem fejlett tovább s a gyakran egyenetlen készségnél maradván, nem fejlett annyira, hogy a kedvetlen viszonyokon a maga hatalmával győzni tudott volna. Ő nem ismerte igazán sem ennek az erőnek határait, sem a viszonyokat, sem az embereket. Igen rövidlátó volt s mindig igen messze nézett; sohasem abban a világításban látta a dolgokat és embereket, melyet az élet napja vetett rájuk, hanem hol a maga lobogó lángjának nyugtalan fényénél, hol keserűségének komor füstjében. Az első lelkes fogadtatás, melyben a magyarabb műveltségű mágnás családok, Vayak, Telekiek, Károlyiak, Brunszvikok, Forrayak, de különösen az írók részesítették: a heves képzelte művészt könnyen ringathatta csalódásba nagy vállalkozása sikerének erkölcsi feltételére nézve. Az egyetemesebb művészi fogékonyság, hogy úgy mondjam: a művészet szükségérzete ez, mely akkoriban alig terjedt tágabb körre a műértők kis számánál. «Nem hiszem, hogy a művészséget még valaki elmaradhatónak lenni vélné!» tör ki

első itthoni benyomásai után. Ezen alig tünődve, a kétségtelenül hiányzó föltételek megszerzéséhez lát. Az új magyar képfaragáshoz magyar anyagot, hazai márványt keres s minden megtakarított garasát, keserves keresményét a kutatásra költi. Négy esztendeig csalja lidércze bányáról bányára; magyar koponyájának makaosságában minden csalódásával új elszántság foganik s Markfalva után Tiszolczon, majd Szászkán, Dognácskán izzad kőfejtésben, míg végre Ruszka-bányán megtalálja, a mit keresett: a használható magyar márványt. Majd iskolát akarna szervezni, a művészi élet föltételét, hogy társakat toborozzon, utódokat neveljen; de már erre biztató reménysége végkép lidércznek bizonyult; hiába kérelmezett a királynál, hiába a nádornál; hasztalan kopogtatott a rendeknél; terve és kérelme országos tárgyalásra nem is kerülhetett.

De megvan a magyar kő, megvan a magyar lélek, életet lehelni belé: majd hozzátérnek a magyar szívek is. Egyelőre a maga dologbíró két karja pótolhatja az iskolát. Faragja az esztergomi Szent István oltárt és a síremlékeknek egész sorát. Egyikök sem mestermű; könnyű megjelölnünk rajtok a stílbeli ingadozást, a rajz hibáit, a gondolatnak és kifejezésnek sokszor nehézkes küzködését, itt az elnagyolást, ott a sikertelen vagy lehetetlen merészséget. De a váli Ürményi-émlék jellemzetes mellszobra, Forray Zefiznek soborsini bájos leányfeje, a kecskeméti Szántó-émlék ifjú anya-alakja és annyi más részletek előtt megtagadhatjuk-e egy finom érzésű és termékeny tehetség nyomait? Igaz, ez a tehetség mindig álmódozott és sohasem érte meg biztos fejlettségét. Művészetében, számos és jellemző alkotásában, még pedig nemcsak az alvók és álmodók síri emlékeiben, van valami álmatag vonás: valami az álom mélaságából, kiegyenlítlenségeiből, szeszélyeiből, olykor torzításaiából, de édességéből is. Izlésbeli képzése ép oly kevésbé befejezett, mint szobrászati gyakorlata. A gondolatok megértésére szinte nagyobb súlyt vet, mint a szép formák hatására. Félig-meddig mindig naturalista maradt, ki, az ő kedves, számtalanszor ismételt kifejezését használva, inkább «fogásokkal», mint a tudás és gyakorlat biztosságával dolgozik. Tehetsége inkább elő-előtör, mint állandóan érvényesül. Egységes művészi felfogásra és gyakorlatra sohasem emelkedik. Munkái nem nyújtanak egységes művészi képet, hanem csak egységes lélektanit és erkölcsit.

Lelke tele van azzal a hős-cultussal, mely a múlt század első tizedeinek magyar szellemére különösen jellemző. Ez a sugallója annak a két költői fajnak, mely ekkor éli virágkorát: az óda- és epos-költészetnek. Az idők törpeségében semmi más nagyság, mint emlékeink, nagyjaink árnyékai. Ezeknek felidézésével, s azoknak a

keveseknek felmutatásával, kik hívek és méltók hozzájuk: kell fölébreszteni, erősíteni, munkára birni a magyar lelket. Ferenczy tele volt a nemzeti érzés rajongásával, még pedig a népi származásában gyökerező erős önbizalomnak természetes átvitelével: reménylő, bízó rajongásával. Ezt a rajongást iskolai benyomásai, azok a magyar történeti és költői olvasmányok, melyekkel Rómában mohón egészítette ki műveltségét, de ezeken kívül magának művészetének legmagasabb feladatai is: mind ebbe az irányba, a hős-cultus irányába terelték. Még Rómából leírja egy álmát: a napi munka fáradtságában reszkető ifjút fölkeresi a nagyok egész serege, hősök és költők, Hunyadi és Zrinyi, Gyöngyösi és Horváth Ádám és életet kérnek tőle, új életet a magyar művészet lelke által. Mily jellemző e kép arra a belső magányra, melyben a nagyratörő lakatos-legény és szobrász-segéd élete felét töltötte, de lelke gazdagságára és hevületeire is! Hazatérve, rajongását az épen pezsdülni kezdő nemzeti élet eszméi és képei szítják; jelen van az 1825-iki országgyűlésen, hol Széchenyi ajakáról az új Magyarország *legyen* szava elhangzik s lelke először rezdül meg. Pesten azoknak a társaságába kerül és állandóan azok körében él, kik e léleknek leglelkesebb sugallói s a kikkel ő érzésben legrokonabb: írók és költők társaságába. Kazinczy halála és Döbrenteivel való viszonyának felbomlása után az Aurórák íróihoz és tudósaihoz csatlakozik, kiknek romanticismusa mind erősebben befolyásolja képzeletének Rómában alakult művészi formavilágát is, melynek mélyebb gyökerei amúgy sem voltak. Soha költészetet a nemzeti közélettel bensőbb, közvetlenebb és állandóbb vonatkozásban nem volt, mint a reform-kor magyar költészete; Ferenczy a maga művészetének feladatát és sikerét elejétől kezdve ép ebben a vonatkozásban kereste; lelkök és a viszonyok szüksége szerint találkoznok kellett. Legszeretőbb és leghívebb barátaivá Vösösmarty és Fáy András lettek, e kor irodalmából a nemzet lelkének legideálisabb tolmácsa és leggyakorlatibb képviselője. Ők és barátaik a magukénak tartják Ferenczyt, lelkök társának, törekvéseik osztályosának, testvéröknek az édesanya hű szolgálatában. Ferenczynek pedig szerelme nincs más, nem is volt soha, mint hazája és művészete; annak legjobb fiai, ennek szivök szerint értői lesznek családjává.

Kazinczy, kit legkedvesebb és sűrűbb lyrai motivumai szinte a tisztelet költőjének mutatnak, adja az alig hazaérkezett művésznek azt a tanácsot, hogy «ha nagy munkákat nem kap e pénztelen földön, e pénztelen időben, szeretné, ha nevezetesb embereinek büsztjüket dolgozná.» Magá is ezt érzi egyelőre a leglehetőbb módnak fennszárnyaló álma némi valósítására. «Igyekeztem a képfaragóságban

magamat valamennyire kipallérozni, a hazámnak szolgálni, derék embereinek egy szériest faragni.» Későbbi, monumentális tervei közt is ide szorítják, itt tartják inkább a viszonyok, mint önismerete. Így készülnek Virág Benedek, Kulcsár István és Kölcsey Ferencz kevésbé sikerült nagyobb emlékei, így Kisfaludy Károly gyöngé szobra, melynek történeti érdekessége, hogy magyar költőnek ez az első, közterre készült emléke. Így a mellszobroknak az a hosszabb és jelentősebb sorozata, melyben a korabeli politika, tudomány, irodalom és művészet kiválóságait örökíti meg: Csokonai, Kazinczy, Kölcsey, Fáy, Pólya, Schödelné, Felsőbüki Nagy Pál, Rudnay, Balogh János, Beöthy Ödön; a Szépművészeti Múzeum lépcsőháza, melyben legnagyobb részük el van helyezve, méltó előcsarnoka Barabás Miklós arckép-galleriájának. Ezek a mellszobrok nemcsak Ferenczy művészetének, hanem e művészet művelődéstörténeti jelentőségének is legérdekesebb tanúságai. Jelesebb darabjaikkal, de egészben is messze meghaladják mesteröknek kevésbé sikerült nagyobb szoborműveit. És e márványarcok között bolyongván, egy élő lélek meleg sugárzását érezzük: e sorozat a plasztikai művészetnek, a magyar hazafiség szolgálatában, első és imponáló emléke.

Ime Ferenczy hatásának és jelentőségének tetőpontján. Ő, nem vetve számot sem magával, sem a viszonyokkal, feljebb vágyott: nagy, monumentális nemzeti alkotásokra, melyek ne csak szeretetünket és reményeinket, hanem erónket és nagyságunkat hirdessék. Másfél évtized óta változott a világ körülötte. A lelkesedés szalma-lángja, mely a hazatérőt fogadta, kialudt; a főváros pezsdülő életében már nem ő az egyedüli magyar művész; a megrendelések fogynak, elmaradnak s munkái egy részét már csak a maga és barátai kedvére faragja. Régi nagy álmait már-már csak keserve táplálja és dacza élteti. Csapásokra vágynék, melyekből meg tudja nemzete, «vajjon Atrides fia-é?» De a szóba kerülő nagyobb feladatoknak, a nagyváradi Szent László szobornak, a mohácsi emlékműnek, a selmeczi bányák művészi kapuinak terve egymásután dől dugába. A csalódás és szűkség rémei kopogtatnak ajtaján.

Fölmerül lelkében régi római álmának emléke, Kazinczy biztató útmutatásának emléke: Mátyás király országos monumentumának terve. Nem kötelessége lenne-e az új Magyarországnak, hogy hálájának adóját lerója a réginek legnagyobb alakja előtt?! A terv kivitelére különösen Pest vármegye vezető embereiből bizottság alakul, mely az ügyben lelkes felhívást intéz a nemzethez, és százezer forintot kér tőle. A Nyáry Pál, majd Fáy András vezette mozgalom azzal a jeligével, hogy: «Adjunk a művésznek művészhez illő nagyszerű

munkát», nem épen szerencsésen s lassan indul. De a betegeskedő, öregedő Ferenczy ég a munka lázában: terveket rajzol, domborműveket és szobrokat mintáz, követ fejt, érczet önteni tanul és tanít. Egy sírházat tervez talapzatul; följe a király lovas alakját, előbb antik, majd nemzeti öltözetben; két oldalára nagy relief-képeket, valamint a sírkamra belső falaira is s ide még a király mellszobrát. A két földomborműnek választott tárgya tanúskodik róla, hogy ösztöne mily elevenen és bizton érezte a nemzet szívverését: az alkotmányért és haladásért küzdő nemzet szeme elé a törvényt védő s a tudományt és művészetet pártoló királyt akarta állítani. Mindenét reá áldozta, utolsó erejét és utolsó garasát. De a nemzet szíve nem akar feléje és munkája felé fordulni; Széchenyi a jövő felé irányozta tekintetét; az epikus kor bezárult. Maga a vezér, Kossuth föllépésétől izgatva s nagy céljának egyenes útját annál ridegebben tartva szem előtt, a *Kelet népében* gúnyos kicsinyléssel szól a tervről s szavainak hatását nem ellensúlyozhatta a magyar irodalom legszebb és legnemesebb polemikus apologiája, a Vörösmartyé sem. Az emlék terveit, mintáit, elkészült részleteit kevés meleg szó, annál több gúnyos kritika, kicsinylő lenézés, a közönség széles körében közöny fogadta. Nem bocsátkozhatom sem részletekbe, sem vitába; de nem nyughatom bele abba az állításba, hogy a nagy tervet a fejlődő műértés buktatta meg. Inkább az izgatásra mindig fogékony értetlenség. Olvassa bárki elfogulatlanul az ellene szórt megjegyzéseket és bírálatokat: bizonyára talál bennök politikai és irodalmi pártosságot, felületes fitogtatást és kérkedést, sőt művészetellenes korlátoltságot, de műértést, ezt legkevesebbet. Ferenczyt nem tervének classicisáló külsőségei, nem is fogyatkozásai buktatták meg. Hiányzott a nagy művészi feladatok végzésére alkalmas nyugalom; lobogó nemzeti érzésünk szövedékéből hiányzott a művészi traditio arany-szála; hiányzott az egyetemesebb művészi szükségérzet és hiányzott talán az áldozatkész anyagi tehetőség. Így ment tönkre a terv, melyről azt olvassuk, hogy antik sírházával eredeti «meglepő építészeti-szobrászati compositio; egységes, monumentalis, s nagy hatását ez egyes reliefek kezdetlegesége egyáltalán nem érinti; kora ízlésének jellemző kifejezése, s ha létesül, Budapestnek bizonyára legérdekesebb szobrászati díszé s ma már művészettörténeti emléke volna». A szükséges költségnek alig tizedrésze gyűlt össze s a kétségbeesett, halálra kergetett Ferenczy hiába könyörgött mindenfelé segítségért: elutasította a király, elutasították a rendek. Reménytelenül tönkre ment s úgy érezte magát, mint az «ember, a ki a vesztőhelyen hagyta bűnét». Az egész történet, mintha ama Nagy *Julius tragédiájának* paródiája lenne, kis

emberek, kis viszonyok, kis maradványok képében; de a kívül épen megtörtént, annak megtört a szíve.

Elvégeztetett. Vagyonában tönkre jutott, budai házát el kellett adnia, álmai szétfoszlottak: nem volt többé mit keresnie Pesten. Megtört; de balsorsában is megőrizte művészi öntudatát s kifejezte *Eurydikéjében*, a kigyó marta és durva kéz békózta szűz képében, művészete tragédiájának allegoriájában. Ki tarthatná fenn a tehetetlenség vádját e mű előtt, melyet törmelékeiből a szeretet új életre keltett, s a mely Ferenczy művészetét jelenti? Forduló mozdulatával szinte remeklő beállításában és szerkezetében, vonalvezetésének meglepő és bátor erejében, egyes testrészeleteinek finom szépségében és eleven igazságában, az elnagyolt és befejezetlen részek ellenére, benne jut eredetiségének csúcsára és classikai eszményéhez legközelebb. De mindhiába már. A forradalom előtti év nagyhetén hosszú szekérsor vonult Rimaszombat felé: szobrait, mintáit, köveit, szerszámaikat vitte haza, vissza az ismeretlenség homályába. Mennyivel szomorúbb utazás volt ez, mint valamikor a szegény lakatoslegénynek nyomorúságos gyalogútja! Mennyivel szegényebb maga! Száműzetése helyére jutott, de a hű testvéri szeretetnek engesztelő karja közé. Szerencsés rövidlátásával csak a kormányt okozta romlásáért s becsületes hitét, igaz szeretetét és legszentebb reménységét, a nem személyes reménységet, megtartotta. Szárnyaszegetten éldegélt a haza romjai, életének romjai, művészetének romjai között; de nem elzordult lélekkel. Segítette tanácsosal és munkával városát; kerti műhelyében fáradatlanul élvezte a magának való munka gyönyörűségét; sétái közben, magános óráiban szívesen melengette életének derűs emlékeit; s egy pohár bor mellett csöndes és vidám adomákkal mulattatta barátait. Egy csodálatos hajtógépen törte a fejét; faragott is egyet-mást s szívesen mintázgatott viaszban. Hogy milyen szív, milyen érzések vezették babráló, öreg kezét, a *Lenyűgözött haza* s a *Kigyóval küzdő lovas* allegoriái tanuskodnak róla. A mint hős volt ifjúkora keserves pályatörésében és férfikorának fennhéjázó küzdelmei között: hős maradt bukásában, lemondásában is. Így vérzett el, magával vivén sírjába a tűzvészben elpusztult Eurydike romjait s Vörösmarty nemes védelmét, életének legszebb koszorúját.

Mindvégig hitt feltámadásában, s ez a hite minden csalódásának és keserűségének ellenére, egy volt nemzetébe, ennek kulturai fejlődésébe, haladásába, fogékonyságába vetett hitével. Alig félszázad telt el temetése óta s a közöny kegyetlen ökle nem tarthatja többé vissza Eurydikét a jeltelen hant alatt. Ime, kikelt sírjából és hirdeti, hogy mestere a magyar képfaragó művészetnek lelkes kezdője és

érdemes úttörője volt; nagy kora lelkének, törekvéseinek, ízlésének márványba vésett adatait neki köszönjük; hagyatéka szellemünk történetének becses emléke. Ha lelkesedése a lelkek mélyén hiába kereste a magyar művészet felvirágzásának föltételeit: a magyar föld mélyéből kicsikarta az új művészet anyagát, a magyar márványt. A magyar érzőntést, melynek egykor a Kolozsváriak korszakos jelentőségű munkásai voltak, föltámasztotta félezer éves sírjából. Művészeti kulturánk fejlesztésén örökké nyugtalankodó elméjében először született meg egy gipszmuseum terve. A magyar plastika művészetének nemcsak alapját vetette meg, hanem a maga munkáját, Izsó Miklós géniejének fölismerésével és képzésével, a fejlődés folytonosságába kapcsolta. Ezeket hirdeti nekünk a föltámadt Eurydike és nem csupán a haldoklók, — a föltámadtak is csak az igazat mondják.

De Ferenczynek nem egyedül művészete s e művészetnek, mint ilyennek, történeti jelentősége illeti kegyeletünket, hanem erkölcsi mutivumai is. Erejének első megrezdülésétől egészen összeroskadásáig az öröktűznek kiolthatatlan hevével él és hat benne a magyar lélek legősibb és legmélyebb érzése, a közösség érzése, a nemzeti érzés. Ennek története arról tanúskodik, hogy gyökereit ugyan a néplélekben bírja, de fölfelé, a mint az egyéni munka értékesedik, nemcsak nem fogy, hanem gyarapszik és erősödik. Népi erejével, az áldozat örömeivel uralkodik Ferenczy munkája és személyes ambíciója fölött: mindent nemzetéért végez, mindenét nemzetének szánja, még föltámasztását is úgyszólván érette várja.

De nemcsak ennek az érzésnek képviselője és hirdetője, hanem annak a meggyőződésnek is, melyet ez az érzés az ébredés korában csak legjobbainknak sugall. Ez a meggyőződés, ez az ige: hogy a magyar kultura munkája a magyar hazafiságnak legjobb munkája. Lelke mélyéből hirdetőjeül közékük sorakozik Ferenczy. Tüzes hazafisága sarkallja egy magyar művészi kultura megalapításának szívből törhetetlen munkájára; politikai nyilatkozataiban azzal a mérséklettel, melylyel a nagy, történeti összeütközésekről emlékezik, szinte éles ellentétben állanak kulturátlanságunk elleni heves kifakadásai; nemzeti bukásunkban főleg a magyar föld civilisatiójának csiráit siratja; a maga művészetét végig a hazafiság munkájának érzi és vallja. Az eszmék fejlődésében mily érdekes és jellemző mozzanatnak tűnik föl mindez előttünk! Mária Terézia nemzetietlen korában merül föl először, talán Haller Jánosnál, a gondolat, hogy a magyar író nem is csak tárgyával, eszméivel, irányával, hanem már magával szellemi munkájával nemzeti kötelességet teljesít, már íróságánál fogva hazafi. Különösen Bessenyeitől kezdve, az ujjászületés apostolainál, tudósok-

nál és költőknél egyaránt, hányszor ismétlődik ez a sugalló gondolat, mely Kazinczynak egész pályáját kitűzi. A művészi ítélésre, válogatásra, emelkedésre nem épen kedvező s a kritika fejlődését inkább gátolja, mint segíti; de a nemzet közéletében mégis, az ébredés erkölcsi erőinek és kedvének megmozgatására, a fejlődés helyes és szükséges irányának általánosságban való éreztetésére megmérhetetlen fontosságú. Széchenyi szavában is ez harsog; de már megtisztulva és általánosítva: minden igazi munka hazafias cselekedet; a kultura munkája, az emberfők kimívelése legelső sorban az. A kulturának ez a belső kapcsolata a nemzeti közélettel, ez a hazafias jelentősége sehol a világon tudatosabban és sűrűbben nem nyilatkozik, mint már másfél század óta minálunk, szellemi életünk összes vezető emberei által; de ennek ellenére a kultura fontosságáról való közmeggyőződés, a munkáját igazán megértő, megbecsülő, támogató, áldozatkész közügyekezett alig terjed és mélyül valahol nehezebben, mint fájdalom, szintén minálunk. Ünnepeit szép számmal üljük; de alig vesszük eléggé szívünkre, hogy a kultura igazi ünnepe: a megértés és munka napja.

Pedig egyesegyedül ebben a jelben győzhetünk. Ferenczynek az egyszerű lélekösztöne, a fajszeretet éleslátásával megsúgta azt, a mitől nem virágzásunk, hanem egyenesen jövendőnk függ. A mint az ő lelkében találkozott a nemzeti érzés ereje a nemzeti kulturának megváltó jelentőségéről való meggyőződéssel: úgy kell találkozniok, amannak fölfelé, emennek lefelé terjedtével, egész nemzetünk lelkében. E találkozás napja lesz, a kegyelet mai ünnepe után, az ő emlékezetének igazi nemzeti ünnepe. Figyjünk ez ünnep napjában, hogy teljes erőnkől dolgozhassunk eljövételén. Figyjük, hogy akkor újabb és dúsabb koszorúk, közöttük a mezők vadvirágaiból fontak is, foglalják el majd a mi kegyeletünk mostani ajándékainak helyét.

FADRUSZ-RAPSZÓDIA.

KOZMA ANDOR-tól.

A Naphegy ormán szobrász-múterem.
Beh rég nem láttam Fadrusz Jánost!
Benézek, vajjon mit csinál most
Az én titáni emberem?
Mi ez? A roppant ablakok
Tűzpirosan ragyognak ott.
No csak nem gyult ki és nem ég
A sok művészi kincs-szemét,
Mit János, nem tekintve árra,
Halmozgat ottben garmadára?
A mint az ajtóhoz közelgetek
Fülembe ütnek érczes zengzetek:
Friss csattogás, sulyos csapás,
Mint ha vasat ver kalapács.
Majd, mint ha síptalan dudás
Zsákjából szusszan a fuvás,
Afféle hangot hallani, —
Ez furcsa valami!

Csodálkozom és benyitok
S élembe tárul a titok:
Nem múteremben, műhelyben vagyok.
Nytított kohón szitott parázs ragyog
S a fujtató-kengyelt tiporva
Borul hol árnyba, hol biborba
S parázkupaczból hó vasat kiás
Egy bőrkötényes kormos óriás.
Hideg felénél fogja a vasat,
Az üllőhöz siet vele,
Rápörölyöz néhány hatalmasat
S szór csillagot az ércz izzó fele.

Kis kalapácsra kerül, im, a sor most,
 A mester vigan pergeti,
 Füttyülget nótát verve ki —
 S kedvtelve nézem én a kormost.
 — Adj Isten, János! mit csinálsz?
 — Isten hozott! Készül a váz.
 — Miféle váz? . . . Megmagyarázza:
 — Mátyás királynak vasesontváza.
 Majd ráraikom az agyagot,
 De még most — lakatos vagyok!

Hát ilyen ember János mester,
 Biz ő vasmunkát, azt se' restel.
 Nevet: — mért lettem volna én
 Pozsonyban lakatoslegény,
 Ha nem tudnám magam királyi
 Szobrom vasvázát megcsinálni?
 Oh, lakatos legényi multam,
 Derék idő! Hogy megtanultam
 A tűzzel-vassal dolgozást!
 Hasznát veszem ma, íme, lásd,
 De persze hosszú babra-munka
 Reszelni zárat, lakatot, —
 Az ilyen testem-lelkem unta,
 Rám csak a tűz s a vas hatott,
 Lelkemben is kohó van, érzem,
 Rajt izzik annyi tervem, érczem —
 S ha egy-egy már alkalmazatos:
 Hej, kapd ki s formáld, lakatos!
 Jól fogd a kalapácsnyelet,
 Verd a vasat, a míg meleg.
 A szikra szálljon szerteszét —
 Ez ám a munka, jaj beh szép!

Pedig, hogy bennem fölfedezték:
 Ez a legényi szobrásztehetség. —
 Nagy bécsi czukrászhoz kerültem,
 Ki tortadíszszé sok darab
 Carrarai márványt farag.
 Művészi bájjal és derülten.

Pufók ámorkák, angyalocskák,
 Mosolygók és ártatlanocskák,
 Felhőgomolyban megbuvók,
 Húrt pengetők, sípot fuvók,
 Vízfrocskölők, kagylón ülők,
 Békától, gyíktól rémulók,
 Kimondhatatlan nyájasok,
 Édes kövérke hájasok —
 Ezek mosolyogtak ott köröttem
 A kedves Tilgner bácsinál
 S biz én e műfajt nem szerettem, —
 Német, ki ilyesmit csinál!

«S te János, — kérdem közbe én —
 Magyar voltál már mint legény?»

E szóra, ah mily jól emlékszem,
 Mint bámult rám a büszke két szem
 S a biztos, szinte torló válasz,
 Bár sok-sok éve hangzott már az,
 Rám sujt, akár a kalapács:
 — Magyar! Nem voltam soha más!

«Bocsáss meg, — így mentém magam —
 Ugy látszik, fájt neked szavam,
 De én úgy tudtam, hogy Pozsonyban
 Még német voltál, mint gyerek.»
 A szelíd óriás haragra lobban
 S szavában mély, nagy érzelem remeg,
 Mig így beszél:

— Apám, anyám
 Pozsonyban éltek, ott születtem —
 S az egyszerű polgári kis tanyán
 Elsőül német szó csendült felettem.
 De anyanyelvem így se' lett nekem,
 Csak első nyelvem, az az idegen.
 Igazi anyanyelvem a magyar,
 Utóbb tanultam ezt, de mily hamar!
 Csalóközi kis magyar faluba
 Cseregyereknek küldtek érte

És alig értem én oda,
 Fülelem, szívem feltárult sejtve, értve.
 Hetek se teltek — s megnyílt rá a szám
 S megittasulva úgy éreztem én:
 Csak most oldódik nyelvem igazán,
 Mert ez a nyelv, a magyar az enyém!
 Tova azóta mennyi év haladt
 S hányszor beszéltem még a németet,
 De soha többé, esküszöm neked,
 Nem ébredt bennem német gondolat!
 Valómnak minden egy parányi sejtje
 A németiséget mint nyugöt lefejtve,
 A magyar érzést, ez előttem tiszta,
 Ős-természetként nyerte vissza.

Én már-már szinte azt hiszem,
 Bár nincs adat rá semmisen,
 Hogy eleim csak úgy vetődtek
 A jámbor németek közé,
 Csak véletlenség üldözé
 S formálta németekké őket.
 Az idegen hangzása név
 Időknek folytán ránk ragadt, —
 Hanem az ősi szittyá hév,
 Melytől az én keblem dagad,
 Az visszaüt valami hősre,
 Ki még kurucz katona volt
 S kinek e honba még ük-őse
 Lebédiából lovagolt.
 A Mária Terézia szobron
 Mintáztam én egy kuruczot gyalog, —
 Ős ösztönöm vezette jobbom
 S végül csodáltam: hisz ez én vagyok!
 Néz Bécs felé, kardját kivonta,
 Asszonykirályt véd és magyar jogot — —
 Németeknek hol van olyan pofacsontja?
 S kardot marokra úgy mikor fogott? —
 Az a kurucz a fajmagyarság tükre,
 Nincs egy vonás rajt gyöngö vagy hamis —
 S ha az magyar: bizonyosság mindörökre,
 Hogy az vagyok én magam is! . . .

Még Pozsony is, kedves szülői fészke,
 Bár németül zsong benne a tömeg,
 Magyar városka volt nekem egészen,
 Mert szóltak hozzám a mohos kövek.
 Elmondták századok históriáját,
 Nemes diéták nagy küzdelmeit;
 Felsorolák a nemzet sok királyát:
 Szent koronánk itt szállt fejükre, itt!
 S a történelmi multtól ihletetten
 Vonzott, mi ódon, büszke, urias —
 S dicső emlékek tervét szövögettem,
 Már mint szegény kis lakatosinas.
 Szobrász leszek, még nem tudom hogyan,
 S itt s mindenütt hazámban szerteszt,
 Márványba s ércbe vésem egymagam
 Magyar hazánk egész történetét! . . .

S ifjúi álmom, lásd, valóra vál:
 Pozsonyban áll már első nagy mivem,
 A hozzánk menekült asszonykirály —
 Az ilyenért: «Vitam et sanguinem!»
 S most itt a még dicsőbb feladat:
 Mátyás király a nagy, a nemzeti,
 Ki szervezett igazságot s hadat,
 E kettő az, mi nagy hatalmat ad
 S Bécs kapuit bedöngeti.
 A renaissance, az új nagy virradat
 Pompája tündökölt Belőle ki.
 Meglásd, Kolozsvár falai alatt
 Minő szoborral hódolok Neki! . . .
 Lovas alak lesz, felséges nyugodt,
 Király, ki böles, erős feltétlenül —
 Beléje öntöm a mit csak tudok,
 Lelket kap, szinte megelevenül, —
 Varázserő lesz bronztekintetében . . .
 Ez a szobor lesz az én hősdalom,
 Mely zengi: «Sursum corda, ősi népem,
 Volt már s lehet még magyar hatalom!»

De közben, mintegy mellékhangzatul
 E nagy zenéhez, eldaloltam azt,

Hogy itt a népnek mi is volt az ur
 S mi volt az urnak a magyar paraszt.
 Agyagmintában, nézd csak, szinte kész, —
 Két szemben álló alak az egész :
 Nagyur, ki úri székéből lelép
 S szegény paraszt, ki lenn áll — ez : a nép.
 Amaz oly büszke s szívre is nemes,
 Szabadulást hoz, testvér' jobbot ad,
 Emez, a jobbra olyan érdemes —
 S hű szeretettel váltja meg jogát.
 Méltók ezek egymásra mindaketten,
 Oly szépek, oly jók, oly két egy erény! . . .
 Hogy mindakettőt mily nagyon szerettem,
 Mondják örökkön el Zilah terén!
 S aztán, ha meglesz Mátyás, sorra jó
 Magyar szenteknek égi serege.
 Közéjük leng egy bús királyi nő,
 Erzsébetünk, — szép legendás rege.
 E szent csoporttal kivallom hitem,
 S minden magyarnak adjon az erőt,
 Hogy elhagyottak nem vagyunk mi fenn
 Az örök Isten trónusa előtt.

Ha már a szent legendát elregéltem,
 Mintázom újra a históriát.
 Száz évig éljek, egy perezig se tétlen :
 S dicső tárgyaknak nem érzem hiját. —
 Honfoglaló Árpád, mint a kelő nap
 Felbukkan tündökölve keleten,
 Hajnalpiros fellegraj az előhad . . .
 Mily látomány! Mely minta ez nekem! . . .
 Aztán a hős honfoglalók pogány,
 Sikertől elhitt szélvész gyermeki
 Tombolva Európa homlokán,
 Győzve s legyőzve — nem merülve ki!
 Bitó alól is a kürtös Lehel
 Szolgájakul küld másvilágra svábot . . .
 Ha majd mintázó fámmal belevágok,
 E gyászt is én dicsünkre zengem el.
 Utóbb, a hon határiba szorítva
 A robbanó erő, az ősi szittya,

Mint forrong, zajlik, küzködik magában :
 Ki korlátozza robbanó jogában?
 — «Én a királyod Árpád véribül!
 Életedért Istennek felelős.
 Számodra a világon, e kívül
 Nincs hely, — itt élned, halnod kell, te hős!
 Volt eddig is, legyen még több vasad,
 De olyan is, melytől a rög hasad!» . . .
 S szánt a magyar s magot vet és terem :
 Aczélos búza és — honszerelem.
 Mily történelmi kép az, mily szobor,
 Mikor először szánt, vet és mikor
 Rendet először vág a hős legény! . . .
 Ezt megmintázom valaha, meg én!

S mindent, mi szép, nagy, el mitsem hagyok :
 Törökverő hős első Hunyadot,
 Fehér lovagját a vérző keresztnek.
 Királyok közül Lajost a nagyot . . .
 S a kicsit is, ki mindent odavesztett, —
 Ki nem tudott királyul élni bár,
 Tudott Mohácsnál halni, mint király!
 Mintázom aztán szörnyű századok
 Kifogyhatatlan hős magyarjait,
 Mind sorra, ki jogunkért lázadott :
 A győztesül böles, békés Bocskayt . . .
 Zrinyit a költőt . . . s Zrinyi Iónát,
 A legnemesb magyar hitest s anyát —
 S az ő fiát, a fényes Fejedelmet,
 Ki ős fajunk sok felszakadt sebére
 Irt keresett, mint hősi harcz vezére —
 S száműzve halt meg messzi tenger mellett!

De bujdosóink lelke visszatér,
 Szabadságharczunk véget sosem ér.
 Majd másfélszáz év elhaladt
 S ég a parázs a hamv alatt.
 Böles szeretet eloltaná,
 Ám olajat zsarnokság onta rá —
 És negyvennyolczban újra lángra lobban . . .
 S negyvenkilencz jön, — sose küzdünk jobban!

Ez nem guerilla! Nem népfaj vagyunk!
 Hadat visel s győz rendes nagy hadunk.
 Nemzeti állam védi így magát:
 Verjük az ellent, nyerjük a csatát,
 Megszégyenítünk egy nagy birodalmat —
 S míg diadalmi kürtjeink rivalnak,
 A kit legyőztünk a szomszédba fut,
 Ott kér segítséget és nyer iszonyut.
 Nem szégyen ez, csak tragikum nekünk, —
 Dermed karunk, tovább nem küzdhetünk,
 De mit csak ily szövetség törhet össze,
 Nagy nemzet az és nincs örökre veszve.
 Vérbe taposva is csodás vitéz,
 Mert megmutatta: mit tud s mire kész! . . .
 Éljen a honvéd! az övé a pálma, —
 Ő lerogyott, de a hon újra áll ma! . . .
 E csodaharcznak emlékoszlopául
 Mintázok olyat, mint még senki más:
 Minden polgárerény magasba bámul —
 S fenn áll a küzdő honvéd-óriás.

S el nem felejttem, hogyha éltet Isten,
 A lángész s bölcsesség nagy hőseit sem:
 A legnagyobb magyart, kiben fajunknak
 Kristályosult ki tiszta lényege.
 Mi szén vagyunk, ő gyémánttá leve —
 S ragyogni látjuk benne jobb magunkat.
 S a haza bölcse! . . . Nem a testi forma,
 De lelki összhang, ritka szép, remek,
 Mi benne méltó fenséges szoborra. —
 Ki őt mintázza, az ezt lelje meg!
 Én meglelem majd! . . . Egyszerű, hatalmas,
 Rendíthetetlen szikla az alap.
 Azon a bölcs, ki törvénykönyvet olvas . . .
 Világos rendű, biztos vonalak . . .
 Tört fegyverek . . . tört lánczok . . . s mily csodás:
 Halottat éleszt a ráolvasás
 S tigrist hunyászít! Mert a legnagyobb
 Örök erő: a törvény és a jog.
 Széchenyi és Deák, — hisz régen állnak
 Már szobraik, de mindegy . . . semmi az!

Én mondok róluk olyat a hazának,
Mi szép, erős lesz, magyar és igaz.
S még annyi más nagy mondani valóm van,
Mind esupa büszke történelmi szólam . . .
Márványban, érezben szólni akarok,
Hallgassatok meg magyarok!

S én hallgatám a lakatoslegényt,
A nagy rajongó szobrászt önfeledten.
Már nem kohója, lelke hinte fényt . . .
Tüzlátományok lobogtak felettem:
Magyar dicsőség lelkes mámora,
Tündöklő szobrok végtelen sora . . .

De János meghalt. Kora volt. Kora! . . .

KÉT SZICZILIAI IFJÚ LEGENDÁJA.

HEGEDÜS ISTVÁNTÓL.

Szicilia! Annyi hódítónak Eris-almája! Te dústermésű földje a bánatos Demeternek, ki csodamód eltűnt leányát kereste az Enna völgyében. Fejedelmi paloták ragyogó termében zengett egy Pindarosnak, egy Backhylidesnek lantján a te dicséreted:

Gyümölcsessel ékes Szicilia úrnőjét,
Demetert és ibolyakoszorus leányát
Zengd édes ajándékú Kleio, s zengd a
Hieron olympi futó paripáját —

csendült a dicsének Backhylides ajkán. És zendült a magasztaló dal Pindaros lantján is. Dal, mely álomba ringatta Zeusnak örök királyi botján a sast. . .

A madárkirály lehajtvá görbe fejét, te köré
Felleg árnyát űzve, szemét
Elfödöd, hogy elpihen édesen ő, de még
Himbál ringva lágyan teste az
Ütem lebegése után.

Összhang bővölete tartja fogva az eget. Csak a föld mélyén háborog Typhon, a vad titán, kit a hatalmas Zeus a föld alá sujtott le villámával. A titán, kiről a költők fejedelme zengi:

Kilikiának nagynevű sziklaüregjét lakta, most
Kyma mellett tenger övezte magaslat
S Szicziának síkja nyomja
Nagy bozontos szőrű mellét. Rajta sir oszlopaként
Föl az égre az Aetna örök
Hó-borított bércze tör fel.
Belsejéből perzselő tűzár jó, buzog, fakad,
Látva nappal, füstgomoly ez,
Száll a gőznek rótszínű fellege fölfelé;
Éjten-éjjel lánggal égve ont
Izzó követ, érczdarabot s hömpölyögve a
Tengerárba lángpatakokba zuhog . . .

És a lángfolyam az Aetna torkából kiszakadt ép azon időtájt, midőn Pindaros az *Aetna* város alapítóját, Hieront magasztalta.

A rendkívül megrázó természeti tüneményt átélte a nagy tragédia író, Aischylos is. Prometheus, a titáni sarj, a testvéri szeretett részvételével mondja a *Lelánczott Prometheusban* :

Egykoron majd láng-folyam
Zudúl ki onnan és lerágja vad foga
Szicziának áldással telt síkjait.

Igazán az emberi élet tragikumát alig lehetne pregnánsabb módon jelképezni, mint ha a királyi hatalmat, királyi fényt magasztaló költő áradozó lelkesedését a rombadőlt ország szomorú sivatagával szembe állítjuk.

Ott Szicília keleti partján állt az ujonnan alapított *Aitna* város, beljebb az Enna mellett a mai lago Naphtia, a nafta-forrásban gazdag, kiégett vulkán tölsérében egybegyült, folyton gőzölgő tava a *Palikoi* istenpárnak, melynél a legszentebb esküt tették, mert a hamis eskütevőt a feneketlen tengerszem nyomban elnyelte. Örök veszteség az irodalomra, hogy Aischylos két darabja: Az *Aitnai nők* és a *Palikoi* elveszett, mert e Michelangelo-szerű lángész bizonyára megrázó cselekvényben e rejtélyes tóban, mint az alvilág tükrében a boszuló hatalmak földidézésével juttatta érvényre az igazságot. Az alvilág sötét hatalma segített a költői igazságszolgáltatás dalra juttatásához.

Igy vonta be a költői képzelem a földi katasztrófát a tragikai cselekvény szövedékébe.

E felfogás még mythikus . . .

Eljött az okoskodó korszak; a természetbúvárlat korszaka. Már Lucretius *A természetről* írt remek tanítókölteményében keresi a földrengés okait, Seneca korában már magáról az *Aetnáról* ír az ő barátja, Lucilius, egy költeményt, mely bámulatos éleslátással a földrengés mai elméletének egyik fontos tényezőjét: a földrétegsuszamlást veszi alapul.

E költemény hangja czélzatos, mint a mily czélzatos a Lucretius költeményének hangja is. A mythos babonája, mesék hazugsága helyett a természeti okokat keresi.

Nem jellemző-e Lucilius költeményének a következő kijelentése: «Az én gondom csak az igazság.» Csodálkozik, hogy az emberek kíváncsian kutatják, hogy mint élnek az olympi istenek, a csillagok útját fürkészik és a földet elhanyagolják.

De közelebb van a föld hozzánk, ismerni csak ezt kell,
Tudni, kutatni, csodás voltát, rejtélyeibe hatni,
Földi valónkhoz a föld rokonabb, gondunk legyen erre.

Lucilius költeménye tele van természettudományi részletekkel.
De mit ér költői szempontból?

Ép az az érdekes, hogy a költeménynek a befejezése épen az Aetna kitörését írja le, miután már mindazt a tudományos kérdést megoldani megkísérelte, mely e megrendítő természeti jelenséghez fűződik. És a költői lélek megnyilatkozik. A pusztulás, a rom közepette egy virágos mező, melyet a mythos a *kegyelet mezejének* nevezett el, megmarad. A kegyelet mezejéről szóló legendát — mert bátran nevezhetjük egy antik legendának — meséli el 646 sorra terjedő költeményének legvégén. Költői ösztön sugalta, hogy az egész mű kompozícióját e megragadó képpel fejezze be. A költői lélek a pusztító hatalmak által előidézett sivatagból ez oázra: a szeretet és összhang oázára menekszik.

Szól a mese két sziciliai ifjúról, Amphinomus- és Anapisról, kik atyjukat, anyjukat vállaikon és ölükben mentik ki a hömpölygő lávafolyamból, mely kitér előlük.

A gyermeki kegyelet e jelenete mély benyomást tett a plasztikai művészetekre is. A római kertekben ércszobraik állottak, mint azt a Kr. u. IV-ik század második felében híressé vált költő, Claudianus, egyik eclogája (7. ecloga) bizonyítja, melynek czíme: *Amphinomus és Anapis szobrairól*. Én ez alkalommal a Lucilius költeményének befejező részét és ez eclogát mutatom be fordításban.

Hogy e monda mily szívós, hosszú életet élt, elég csak konstatálnom, hogy először Lykurgos szónok meséli el a Leokrates ellen intézett beszédében, mint a kegyelet megragadó szép példáját. E beszédet Kr. e. 331-ben tartotta. Claudianus költeménye 400 körül íratott Kr. u. Tehát több mint 700 év van a két elbeszélés között.

E rövid bevezetést hadd végezzem be egy jelenet elmondásával, mely Livius XXII. könyvének ötödik fejezetében olvasható. A Trasumenus-tó közelében Hannibal csapatai a szürkület kódében váratlanul megrohanják a rómaiak seregét, melyet Flaminius vezetett. Oly heves küzdelem fejlett ki, hogy a harczosok közt senki sem vette észre azt a földrengést, mely Itália sok nagy városát romba dönté, sebes folyamokat medrökből kitérített és a tengert a folyamok medrébe csapta át.

Imé a földi élet képe. Vak szenvedélyeink tüzeiben nem vesszük észre, hogy reng a föld lábunk alatt. Szicilia ragyogó ünnepein hanzgott az ének, lejték a tánczot és nem messze tőlük a föld mélye forrongott. Ám azért, ha okosan mondja is Lucilius: «Földi valónk-

hoz a föld rokonabb, gondunk legyen erre» az égi szeretet diadalát szemlélhetjük ama két ifjában, kikről zengett az ének.

Lucilius *Aetna*-jának befejező része.*

- Emberi kéz műviért ha bejárod a földet, a tengert,
Nézd, mit a természet nagyot alkota, látva csodáld azt,
Létre ilyent soha nem fog hozni, teremteni ember.
Oh mi dicső, ha kivált perzselve a Sirius éget!
- 5 Ámde csodás mese is fűződik e nagyszerű bérczhez.
Mert tüze nem csak dűlva emészt, kegyelethez is ért az.
Egyszer az Aetna lobogva kigyúladt, lángba borítá
Szerte a földet. Mély fenekéből adta ki mérgét,
Láva folyam szakadott ki belőle rohanva vad árral,
- 10 Mint ha haragra gyuladva az ég villámaít ontja.
Mélységes korom-éj fedi szárnyaival be a földet,
Ég a mező, a tanyák meg a házak lángba borulnak,
Még csak az ellenség közeledtét senki se sejté,
Már a kaput döngette a vész nagy szörnyű haraggal.
- 15 Fut kiki és szedi össze a mit bir, sőt rabol is már,
Védi magáét és az aranynak a terhe alatt nyög.
Fegyvereit szedi össze, nyakára vevén föl a terhet,
Bűne-szerezte javát hurezolja a gazdag emitten
Kis batyuját a szegény menekülve czipelli amottan.
- 20 Fut, szalad és kiki azt, mit kincsül tartá, szedé föl.
Ámde egyik se vihette el épen, a mit szede össze,
Tűz a nyomába, eléri hamar, föl is perzseli őket.
Áldozatul esik az, ki hivé, hogy megmenekült már,
Láng megemészti, ki mit nyert, irgalmatlan a tűzvész.
- 25 Ámde a hű sziveket megszánja, kiméli a láng is.
Ott megy a két testvér is, *Amphinomus* s a fivére,
Látva, hogy a küszöbön rogya össze az atyjuk, az anyjuk,
Hajh! erejük fölemészte, hamar megtörte az aggság.
Kapzsi kezek, mit hurezoltok ti kincsteli zsákmányt?
- 30 Itt eme két testvérnek a kincse az atyja, az anyja.
Ily zsákmánnyal törtet e kettő szembe a tűznek.
Biztat a láng is. Mily csoda! Lám az erénynek az utja,
Czélra siet bizton, veszedelmen, enyészeten által.
Ily hű, jó sziveket még bántani nem mer a láng sem,
- 35 S merre a két fiu megy, hódolva kitér im' előlük.
Boldog a hely meg a föld, a hol ő nekik elvezet újtök.
Jobbra dühöng és balra zsarátkép perzsel a tűzvész,

* Az 594. sortól végig.

- Drága teherrel előre haladnak bátoran, épen,
 Nem csüggedve sietnek igaz diadallal a célhoz.
- 40 Féken tartja hevét körülöttük a kapzsi tűz árja.
 S megmenekülnek; mert hisz' a léptük' az istenek őrzik.
 Őket zengi a lant és róluk hangzik az ének.
 Isteni sorba helyezte el őket Dítis az isten.
 So'sem enyész el szép nevetek deli ifjak azóta,
- 45 Ház meg a föld itt szent hona lett az örök kegyeletnek.

Amphinomus és Anapis szobrairól.

Claudianus 7. eclogája.

- Nézd csak e két testvért, szent terhe alatt hogyan izzad,
 Küzdve, lihegve miként vív ki magának eget.
 Íme kitérve a lángfolyam is meghódol előttük,
 Tőlük az Aetna maga messze elúzi tűzét.
- 5 Kulcsolt kézzel két szülejét föntartva a vállán,
 Törtet a két ifjú, törtet előre hamar.
 Ott ül a két agg fent, a fejük fölemelve magasra,
 Testük sulya alatt mind nehezebb a futás.
 Nézd az atyát, mutat épen a bösz lángokra kezével,
- 10 Nézd az anyát, remegő ajkkal imádkozik ép.
 Ősz hajuk égre mered, borzongó félelem ömlik
 Itten az érczen is el, mintha remegne az is.
 S az ifjak testét reszketteti bátor ijedtség:
 Nem félnek magokért, féltik a terhőket ök.
- 15 Hátra veté köpenyét az egyik, lendítve a jobbját,
 Birja az édes atyát ballal is tartani fönt.
 Ám az anyát mindkét karjára emelte a másik,
 Gyöngédebb gonddal védi a gyöngö nemet.
 El se mulaszd, hogy e műremeken vedd észre a gondot,
- 20 Mely szól szótalanul s mesteri kézre mutat.
 Mert ha alakra a két testvér egymásho' hasonlít,
 Ám az atyára üt ez és az anyára amaz.
 És a külön lelket remekül kifejezte a művész,
 Itten a két arczon ifjan a két öreg él.
- 25 Egy vér, két lélek sugárzik az ifjak alakján,
 Más arcz, más lélek támada mesteri mód'.
 Természet s az igazság hű követői, ti ifjak,
 Ifju ti hozzátok s az öreg értetek esd,
 Kik megvetve vagyont rohanátok a láng özönébe,
- 30 Menteni kincsetekül őszfejú két öregot.
 Ezt az erényt látván megdermede, az hiszem én is,
 Enceladus maga, mert bámulat ejti meg őt.

- És a tüzet hányó Aetnát megfékezi Vulcan,
Hogy tisztelje a két hű fiu kegyeletét.
- 35 Nagy hűségük' még az elem sem nézi közönnyel,
Az atya Aetherrel ott segít az anya Föld.
Hogy ha a hű szív az égbe emelte az ikreket egykor,
S Aeneást, ki atyát ment meg a lángokon át;
Hogy ha az argosi két testvért is övedzi dicsőség,
- 40 Mert anyjuk hajtá egyszer igába nyakuk':
Amphinomus s te Anapis, e földön mért nem emeltek
Templomot is nektek, kiknek örök neve él?
Sziciliát koszoruzza babér sok, sok diadalt ért,
Ámde nagyobb diadalt még soha sem aratott!
- 45 Vad tűz okozta romon ne zokogjon sírva felette,
Elhamvadt házak omlatag üszkei közt.
Mert ha e láng nem emészt, nem tűn' ki e nagy kegyelet sem,
Romba ha dült, új fényt szerze magának ekép.
-

A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS IRODALOM FRANCZIAORSZÁGBAN.

LEVELEZŐ-TAGSÁGI SZÉKFOGLALÓ.

KONT IGNÁCZTÓL.

Mélyen tisztelt Társaság! Már körülbelül nyolcz éve, hogy levelező tagjaik sorába felvenni méltóztattak. Ez a kitüntetés ösztönzésül is szolgált, mert ezen megtiszteltetés óta azon voltam, hogy a magyar irodalmi és tudományos törekvéseket ne csak könyvekben és folyóiratokban ismertessem, hanem a felsőbb tanulmányok párisi székhelyein is megszerezsem nekik a méltó helyet. Ma már ebben a tekintetben nincs mit irigyeljünk a többi népektől, melyek egy pár évtizeddel előbb jutottak ahhoz, a mit nekünk csak a XX. század első évei hoztak meg. Most végre meg van adva a mód arra, hogy azok a francziák, a kik valamivel mélyebben akarnak behatolni nyelvünk és irodalmunk szellemébe, megtalálhassák az arra vonatkozó alkalmat a főiskolákon, a hol a nyelvi és irodalmi oktatást adják: a Sorbonne-on és a Keleti Akadémián. Kutatók és írók, a kik a magyar történetet tanulmányozták, időnkint akadtak Franciaországban is, de az irodalomtörténet terén alig vetek rólunk tudomást, vagy ha igen, akkor rendszerint csak német fordítások nyomán, a mi végre is jobb, mintha teljesen ignoráltak volna.

Érdekes kutatni, mi módon történt ez a szellemi közvetítés a két ország közt, a mely mindig becsülte és tisztelte egymást. Azzal az üres frázissal: «Franciaországban minket nem ismernek», melyet sokan egy pár hónapi párisi tartózkodás után hangoztatnak, a nélkül, hogy a reánk vonatkozó komolyabb francia irodalmat felkutatnák: ma már nem boldogulunk. Egyik tagtársunk, Riedl Frigyes, már harmincz évvel ezelőtt egy cikkben* kimutatta, hogy egyes lexikonok hibás adatai daczára — de ezeket a lexikonokat ma már senki sem forgatja, mert jobbak állnak a rendelkezésre — a vád nem alapos. Gróf Apponyi

* *Ungarische Revue*, 1881.

Sándor bibliografiai munkájának megjelenése által pedig fényesen bebizonyult, hogy a XVI. század óta jól voltak informálva Franciaországban a magyar ügyekről s mondhatjuk, hogy azok, a kik Kelet-Európa történetével és politikai helyzetével foglalkoznak, ma még jobban ismernek. Gróf Apponyinak ez a *Hungarica* czímen megjelent munkája¹ csak azokat a francia műveket sorolja fel, melyeket a tudós gróf megszerezni képes volt; ezek azonban korántsem jelentik mindazt, a mi a mohácsi véstől egész a XVIII. század elejéig Magyarországáról francia nyelven megjelent.

Engedjék meg, mélyen tisztelt tagtársaim, hogy itt mintegy vázlatképen annak a kritikai bibliografiának rövid, általános áttekintését adjam, a mely nemcsak a francia munkákról és röpiratokról, de azokról a folyóirati cikkekről is be fog számolni, melyeket körülbelül négy század óta Magyarország történetére, földrajzára, irodalmára és szellemi életére vonatkozólag francia nyelven közzétettek. Ez az összeállítás először is útmutatásul fog szolgálni a jövődő francia munkásoknak e téren, de itt Magyarországon is, reméljük, el fogja oszlatni azt a balhitet, hogy Franciaországban nem foglalkoztak velünk eléggé behatóan. Már eleve állíthatjuk e készülő bibliografia nyomán, hogy Ausztria és Németországon kívül Európának egy országában sem tettek közzé annyit a multban, különösen a XVII. században és az 1848-iki szabadságharcz óta, mint Franciaországban.

Tekintsük először a régibb történetet. Charrière alapvető munkája óta, a mely 1848-ban indult meg,² melyet Szalay László behatóan méltatott,³ ismeretes, hogy a XVI. században a politikai érintkezés a két nemzet között gyakori volt. Sok nyomtatott munkát ugyan nem mutathatunk fel ebből a századból, maguk a történeti okmányok a francia külügyi hivatalban is gyérek e korszakból, de már a század vége felé, 1595-ben, jelen meg Martin Fumée munkája: *Histoire générale des troubles de Hongrie et Transilvanie*, a francia

¹ *Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok.* — Két kötet. — A leírt könyvek jegyzéke 1720-ig terjed.

² *Négociations de la France dans le Levant.* 4 kötet. Páris, 1848—1860; A Collection de documents inédits sur l'histoire de France cz. gyűjteményben; ugyanebben a gyűjteményben, a *Négociations relatives à la Succession d'Espagne* című munka negyedik kötetében, Mignet a XVII. századi francia-magyar vonatkozásokat vázolta kiadatlan okmányok nyomán. Páris, 1842.

³ L. Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. — 1859.

népnek ajánlva. Mintegy intő például szól a vallási villongások által pártokra szakadt Franciaországnak és 738 lapon át II. Lajos utolsó éveitől Miksa király trónralépteig mondja el a magyarországi és erdélyi eseményeket. Hogy néhány hely- vagy tulajdonnév hibás alakban jelent meg, az nem von le sokat a mű érdeméből, a melynek szerzője egyébként főleg a szépirodalmi téren fejtette ki munkásságát,¹ épúgy, mint Montreux, Sieur du Mont Sacré, a kinek művét: *Histoire universelle des guerres du Turc*, mintegy folytatásul és kiegészítésül a Fumée-jével együtt adták ki 1608-ban, s a mely az 1565 és 1606 közötti eseményeket 1036 sűrűn nyomtatott negyedréten mondja el. Igaz, hogy Montreux más államokkal is foglalkozik, de roppant sok anyagot dolgozott fel Magyarországról is.

Ugyanezt mondhatjuk de Thou (Thuanus) híres művéről.² Mint tudjuk, ez eleintén latin nyelven jelent meg, mert a szerző nem akarta, hogy a nagyközönség kezén forogjon és a pápai hatalom átkát vonja magára. Első rövidített francia fordítása Du Ryer-től 1659-ből való; a második, tizenegy vaskos kötetben, pedig csak 1734-ben jelent meg.³ De Thou már nemcsak a magyarországi latin történeti munkákat Thuróczitól Istvánffig használta fel, hanem sok kiadatlan okmányt is. Ezen okmányok hollétét, sajnos, nem ismerjük, mert a párisi külügyi hivatal *Hongrie* gyűjteménye, mely 18 kötetre terjed,⁴ Bocskay utolsó éveivel kezdődik és körülbelül II. Rákóczi Ferencz haláláig terjed — egyes régibb okmányok kivételével, mint

¹ Fumée nagyrangú birói és ügyvédi családból származott; szül. 1540 körül, meghalt 1590-ben. A Magyarországra vonatkozó munkán kívül még írt egy *Traité pour l'union et concorde de ceux qui se disent Chrétiens* cz. munkát és regényeket, melyek közt a *Theagène et Charicle* címűt állítólag görögből fordította, de ez az ő munkája. — Montreux, 1561 körül született; írt tragédiákat Olenix du Mont Sacré név alatt, regényeket (*Les Amours de Cléandre et Démophile*), theologiai munkákat. Életrajzát megírta Hauréau a *Histoire littéraire du Maine* cz. gyűjteményben. VIII. kötet, 181—202 l. — Második kiadás (1876).

² De Thou (1553—1617) előbb a papi, azután a diplomáciai pályán volt, korának egyik legnagyobb történésze és jogtudósa. Nagy műve 1604-ben indult meg és 1620-ban jelent meg az utolsó rész.

³ A teljes fordítást Des Fontaines végezte; 1740-ben és 1742-ben új kiadást ért.

⁴ Az Akadémia történeti bizottsága e gyűjteményből egyetmást le-másolatott; Gergely Samu a Történelmi Tárbán (1886—1890) egyes okmányokat közölt, de nem tudjuk, miért mondja a gyűjteményt hét kötetesnek, holott 18 kötet van.

II. Henrik, francia király levele Izabella királynéhoz, a mely 1552-ben kelt. Ez az okmánygyűjtemény, melyet a *Turquie, Pologne, Autriche* százakra menő kötetekben található magyar vonatkozású okmányok kiegészítene, nem mindig francia nyelvű. Teleki és Apafi, Thököly és neje Zrinyi Ilona latin nyelven írnak, de Rákóczi Ferenc főleg francia nyelven. Hogy ez a maga nemében oly fontos gyűjtemény minden részletében, még oly történetírók előtt sem volt ismeretes, mint Thaly Kálmán, azt a boldogult tudós utolsó kiadása: César de Saussure törökországi levelei eléggé bizonyítják.

A XVII. század a francia-magyar vonatkozások legérdekesebb korszaka. Bethlen Gábor világtörténeti szereplésétől fogva egész II. Rákóczi Ferenc felkeléseig, Franciaországban minden nevezetes eseményt vagy könyvben, vagy füzetekben ismertetnek. Richelieu, Mazarin, XIV. Lajos viszonya Magyarországhoz nemesak a két államférfi levelezésében és Naplóiban van érintve, de számos történeti munkában és cikkben is. A szent-gothardi csata, a Wesselényi-féle összeesküvés, Buda visszavétele, Thököly felkelése számos francia munka anyagát szolgáltatták.¹

A nagy földrajzi munkákban, minő *D'Avity: Les Etats, empires, royaumes et principautés du monde* (1619) nemesak a geográfiai leírást, de történeti áttekintést is találunk. Ugyanannak a szerzőnek, a ki korának Reclus-je lehetett,² *Description générale de l'Europe* cz. vaskos foliansában (1637) a magyar helynevek már magyar nyelven szerepelnek.³ Ez az első ilyenmű munka, a melyben a magyar nyelvről is szó esik és az első francia mű, mely magyar szöveget tartalmaz: a Miatyánkot, Szenczi Molnár Albert Grammatikája után.

Mindezen művek pontos felsorolása meg fogja értetni velünk, hogy a magyar hősök alakjait és cselekedeteit nem csak a szűkebb diplomáciai és tudós körökben ismerték, de hogy I. Rákóczi György vagy Thököly hadi műveletei, küzdelmei a szépírók tudatába is át-

¹ Dumay: *Discours historiques et politiques sur les causes de la guerre de Hongrie* (1665); *Histoire de l'exécution des trois comtes* (Nádasdy, Zrinyi és Frangipani) 1672; *Mémoires de la guerre de Transylvanie et de Hongrie* (2 köt. 1680); *Histoire de l'état présent du royaume de la Hongrie* (1686); *Histoire des troubles de Hongrie* (1685, folytatva 6 kötetben, Vanel-től); *Description historique de la glorieuse conquête de la ville de Bude* (1686); *Histoire du siège de Bude* (1686); *Histoire d'Eméric, comte de Tekeli* (1693) stb.

² 1573—1635. Műveinek címlapján a szerző nevét D. T. V. Y. betűkkel helyettesíti.

³ Így: Pozsony, Győr, Szepes, Körmöcz.

mentek, a mire csak két példát hozunk fel. Egy Marana nevű, olasz eredetű, de francziául író nagyon szellemes ember 1684-ben egy *L'Espion dans les Cours des princes chrétiens* cz. hatkötetes munkát adott ki, a melyben levél alakjában értesíti barátját az európai főbb eseményekről 1637 és 1682 közt. A könyvnek roppant sikere lehetett, mert 1710-ben már a tizenharmadik kiadást érte el. Ennek a munkának II. kötetében több levél szól I. Rákóczi Györgyről. Egy beszédet is idéz, melyet a fejedelem fia 1645-ben tartott a tanácsban, s a melyben atyjának ajánlja, hogy maradjon hű szövetségese a töröknek. Megtartotta-e a fiú ezt a beszédet vagy nem, azt nem tudjuk, de mindenesetre azt bizonyítja, hogy a franczia író az eseményeket eléggé jól ismerte, a mi művének más helyeiből is kiviláglik.

A másik példa Préchac-nak, kora egyik jobb novellistáinak kötete: *Le Comte Tekely* 1686-ból, a mely Thököly szerelmét Sudéliehez — így nevezi el Zrinyi Ilonát — a hős ifjúkorától egész Munkács ostromáig meséli el, a valót a regényessel vegyítve. Thököly alakja még sokkal később is élt a franczia írók emlékezetében, mert még 1803-ban a mai melodráma egyik megalkotója, a szerfelett termékeny Pixérécourt egy *Tekeli ou le siège de Mongatz* (Munkács) cz. darabban azt az epizódot hozta színre, miként került az áruhába öltöztetett Thököly Munkács várába egy Conrad nevű molnár segítségével, a ki őt osztrák érzülete daczára nem árulta el. Ezt a darabot Párisban 430-szor, a vidéken 904-szer, tehát összesen 1334-szer adták. Kuriozumkép megemlíjtük, hogy Pixérécourt-nak ezt a darabját I. Napoleon volt tábornoka Jomini adta ki egy érdekes bevezetéssel, a melyben a XVII. századi szabadságharcokat egykorú művek alapján nagyon helyesen jellemzi és azt az anekdotát is felemlíti, hogy a darab egy előadásán I. Napoleon két tábornoka Murat és Duroc jelen volt és egyik helyen a Pichegru elárulatására láttak cselezést, a minek következtében a darabot egy ideig betiltották.*

De térjünk vissza a XVII. század franczia-magyar irodalmára. Ebben a században már a folyóiratok is kezdenek velünk foglalkozni. E cikkek megemlítése egy bibliografiában annál is kívánatosabb, mert ezekről eddig egyáltalán nem szóltak. Apponyi *Hungarica*iban felemlíti Palma de Cayet két munkáját: a *Chronologie novennairet* és a *Chronologie septennairet*, a melyekben ez a tudós hugenotta, kit a franczia Pázmány, Duperron aggkorában a katolikus hitre téri-

* L. *Théâtre choisi de G. de Pixérécourt*, précédé d'une introduction par Ch. Nodier. Nancy, 1841. I. kötet.

tett¹ az 1589 és 1604 közötti eseményeket írja le és gyakran szól Magyarországról is. Ezeknek a krónikáknak volt folytatásuk. Richer 1611-ben egy *Mercuré français* cz. havi folyóiratot indított meg,² a mely tehát régibb a Théophraste Renaudot által alapított *Gazette*-nél (1631), melyet Franciaország első ujságának tekintenek. Ebben a *Mercuré français*-ben találtuk meg az első folyóirati jelentéseket Magyarországról. A Bethlen Gábor hősi tettei újszólván hónapról-hónapra vannak ismertetve, bizonyára francia politikai ágensek jelentései nyomán, kik akkoriban már eléggé gyakran jöttek Magyarországra.

A *Mercuré français* mellett első sorban az 1665-ben alapított *Journal des Savants* jó tekintetbe. Bizonyára érdekes megtudnunk, hogy Európa e legrégibb tudományos folyóiratában már 1666-ban esett szó rólunk Bethlen János emlékiratai nyomán, s hogy nemcsak behatódiban foglalkoztak Bethlen Miklós és Rákóczi Ferencz *Mémoires*-jaival, hanem 1695-ben már Otrokoci Főris Ferencz *Origines Hungaricæ* művét is ismertették. A Bethlenék és Rákóczi francia munkái azt mutatják, hogy nagyon hasznos, ha a francziák mellett magyar írók is megragadják a tollat, hogy francia nyelven írjanak hazájukról. Nagyon helyesen jegyzi meg egyik t. tagtársunk a magyar szabadságharcz német dalmokának fordításához írt előszavában: «Nem vagyunk elég nagy nemzet arra, hogy messze szembe tünjünk a világnak s nem vagyunk elég kicsinyek arra, hogy kikönyörögjünk magunk részére figyelmező jóakarátát».³ De ha nem is akarunk és nem is kell könyörögnünk, azt mindenesetre meg kell tennünk, ha módunkban áll, hogy a francziákat felvilágosítsuk és rendelkezésökre bocsássuk az eszközöket, melyek megértésünkhöz vezetnek. Így tesznek a többi népek is, még azok is, kiknek nyelve valamivel ismertebb, mint a magyar.

A XVII. és a XVIII. század eleje hozta létre a magyar vonat-

¹ Cayet (1515—1610), Ramus tanítványa és barátja, a theológiát Genève-ben tanulta, sokáig lekipásztor volt, de 1595-ben a katolikus hitre tért és a héber nyelv tanára lett Párisban. Bayle e miatt megtámadta. Számos történeti munkát írt és 1598-ban a következő munkát fordította le németből: *Sommaire description de la guerre de Hongrie et de Transylvanie, de ce qu'il est advenu depuis l'automne dernier de l'an passé 1597 jusqu'au printemps de l'an 1598 entre les Turcs... et des Chrétiens.*

² Ez a *Mercuré* nem tévesztendő össze az 1672-ben alapított *Mercuré de France*-szal.

³ Kozma Andor: *A magyar szabadságharcz német dalmoka.* Olcsó könyvtár, 1450. sz. Bevezetés.

kozású könyvek legnagyobb részét, melyek a XVIII. század egész folyamán mintegy forrásul szolgáltak a francziáknak. A szatmári békével nemcsak Magyarországon kezdődik a nemzetietlen kor, vagyis a tespedés: Franciaországban is Rákóczi rodostói számkivetésével, a francia politika fordultával már kevésbbé foglalkoznak Magyarországgal. Béchet, uzès-i kanonok 1715-ben még megírja Martinuzzi életét és azt Rákóczinak ajánlja;¹ a fejedelem nagy műve, melyen Brenner és mások is javítottak, 1739-ben jelen meg: *Histoire des Révolutions de Hongrie* cz. alatt;² egy nagy korszaknak mintegy záróköve. Ezután csak néha emlékszik meg a *Journal des Savants* és a *Mémoires de Trévoux*³ cz. folyóirat Magyarországról szóló, de latin vagy francia nyelven írt művekről. Marsigli hatalmas művét a Dunáról 1744-ben adják ki.⁴ A tudós társaságokban inkább a nyelv és eredet kérdése érdekelt, mint a tulajdonképi történet. Igaz, hogy számos a könyv a *Reine de Hongrie*ről, azaz Mária Teréziáról, de ezekben a munkákban inkább az összmonarchia ügyeivel foglalkoznak. Ha Voltaire gróf Fekete Jánossal levelezésbe lép,⁵ Mária Terézia udvari embere és katonája áll előtte, a ki a Prince de Ligne mintájára francia prózában és versben ír. Oly lapidáris stílű mondatok, a milyeneket Montesquieu *Esprit des Loix*jában találunk a magyarokról,⁶ mégis azt mutatják, hogy a XVII. századbeli műveket, melyek a magyar szabadság-

¹ *Histoire du ministère du Cardinal Martinusius, archevêque de Strigonie, régent du royaume de Hongrie.* — 466 lap.

² Ezt a munkát Bethlen Miklós *Mémoires*-jaival együtt adták ki. A címlap La Haye-t mond, de tulajdonkép Párisban nyomták, két kiadásban: az egyik quarto-ban két kötetes, a másik kisebb rétű, hat kötetes. A francia külügyi hivatalban őrzött censored jelentést e munkáról: *Etude sur l'influence de la littérature française en Hongrie* (1902) cz. thesisemben közöltem. (453. lap.)

³ Ezt a folyóiratot (1701—1775) a jezsuiták szerkesztették. Trévoux az Ain départementnak egy kis városa.

⁴ *Description du Danube depuis la montagne de Kalenberg en Autriche jusqu'au confluent de la rivière Jantra dans la Bulgarie.* — La Haye. — 6 kötet, in-folio.

⁵ L. e levelezésről említett thesisünket (138—147 l.) és bővebben *Un correspondant hongrois de Voltaire* cz. cikkemet a *Grande Revue*-ben (1905, nov. 15).

⁶ On a vu la maison d'Autriche travailler sans relâche à opprimer la noblesse hongroise. Elle ignorait de quel prix elle lui serait quelque jour. Elle cherchait chez ces peuples de l'argent qui n'y était pas; elle ne voyait pas des hommes qui y étaient stb. Livre VIII. chap. IX.

harczokat mint jogosakat tüntették fel, még mindig olvasták. Mind-ezek a munkák a magyaroknak kedvezők, kivéve egyes füzeteket, melyeket Bécsből inspiráltak.

Tizenegy évvel a francia forradalom előtt — 1778-ban — jelen meg egy kétkötetes összefüggő magyar történet a legrégebb időktől — Atillától — Mária Terézia uralkodásának első éveig. Ez Sacy *Histoire générale de Hongrie* cz. 965 lapnyi munkája.¹ Ebben már érezzük a francia-osztrák barátság nyomait. A szerző könyv-cenzor volt s mint ilyen állami hivatalnok. A trónon Mária Terézia leánya ült; nagyon bajos volt tehát a Thököly és Rákóczi harczeit oly színben feltüntetni, mint azt a XVII. századbeli írók tették. De mindezek daczára Sacy jól dokumentált művében semmi gáncs nem található; Rákóczit nagyon szépen jellemzi, genialis férfinak nevezi² s ámbár többször szól a magyar nemesség rossz bánásmódjáról a jobbágyokkal szemben, nem tagadhatja meg elismerését a szabadság bajnokaitól. De műve végén a Mária Terézia korát az országra nézve nagyon boldognak mondja.

Sacy műve a régi Franciaország utolsó terméke Magyarországról. Egy véletlen úgy akarta, hogy ép e régi Franciaország utolsó éveiből — 1788 — egy nyomtatott katalogus maradt fenn, a mely egy francia főúr könyvtárának a lajstromát adja. Ez a *Catalogue de la Bibliothèque de Mr le Duc de la Vallière*. A herczeg egész életén át gyűjtötte vala a könyveket, melyeknek nagy része a mai Bibliothèque de l' Arsenal-ba kerültek. E katalogus VI. kötetéből láthatjuk,³ hogy a *Hongrie* szak jól volt képviselve. Megtaláljuk ott a legfőbb alapvető latin forrásmunkákat (Bél Mátyás, Schwandtner, Czittinger, Otrókocsi műveit, Szenczi Molnár Albert nyelvtanát), az összes nagyobb francia műveket, Chiarello és Spontone nagy olasz munkáit (*Historia degl'avenimenti dell'armi Imperiali, Venecze 1687*; *Attione de Re dell'Ungheria, Bologna, 1602*), Mellen numismatikai művét (*Series regum Hungariæ e nummis aureis quos vulgo Ducatos appellat, Lübeck 1699*) s több munkát a déli szlávokról.

*

¹ Két kötetben; 1780-ban egy háromkötetes kiadást adtak Yverdonban. (XXXII—383, 323 és 347 l.).

² «Il aimait mieux être citoyen à Presbourg que roi à Varsovie. Il avait de grands talents pour l'art des négociations, de plus grand pour celui de la guerre. Il fut le Gustave de la Hongrie.» — II. 429 s. köv. lap.

³ 578 és köv. lap.

A francia forradalmi kormány, a mely azon működött, hogy a többi országban is terjedjen a szabadság eszméje, nem maradhatott soká felvilágosítás nélkül Magyarország felől. Vajjon Martinovics volt-e a *Comité du salut public* magyarországi ágense, azt a francia levéltárakban daczára hosszabb keresésnek még mindig nem találtuk meg.¹ A párisi okmányok a nevezetes pert sem említik, csak egy Svájc-ból kelt iratban van szó azokról az «összeesküvőkről», a kiket nem végeztek ki, hanem börtönre ítélték.² De hogy Magyarország iránt a XVIII. század vége felé és a XIX. elején melegen érdeklődtek, annak számos bizonyítéka van. Townson híres angol művét: *Voyage en Hongrie* cz. alatt lefordítják és kétszer is kiadják (1799 és 1803) szép illusztrációkkal. Ez a két kiadás eléggé bizonyítja, hogy Napoleonnak és körének nem volt épen szüksége Bacsányira, hogy a Rákos-ról szóló passussal megtoldja az 1809-iki proklamatiót. Ezt Bacsányi is mondotta,³ kinos vallatásaiban. Napoleon ágensei már tíz évvel azelőtt bejárták Magyarországot és nagyon jól értesítették a magyar történetről, az 1790—91-iki országgyűlésről, a magyarok rokon- és ellenszenvéről. Ezt Lacuée és Lezay jelentései az Archives nationales-ban bizonyítják. Bacsányi párisi tartózkodása alatt öt cikkben ismertette a magyar nyelvet és irodalmat a *Mercure étranger* cz. folyóiratban (1813—1814)⁴ s ugyanakkor fordítják le francziára Schwartner statistikáját.⁵

A bécsi congressustól egész a magyar szabadságharcz kitöréseig sem szegény a francia-magyar bibliographia. Érdekesnél érdekesebb leírásokat találunk az 1809-iki hadjáratról, a győri ütközetről,⁶ később

¹ Fraknoi szerint Martinovics ezt bevallotta volna, de ő a *Testament politique de l'Empereur Joseph II, roi des Romains* (Bécs, 1791) szerzőségét is magának tulajdonította, pedig ha valaki oly gyarló francia stílusban ír, mint azt a Magyar Nemzeti Muzeumban (Quart. Germ. 810) őrzött levelek mutatják, nem írhat oly klasszikus stílú munkát, mint ez a *Testament politique*.

² A párisi külügyi hivatal *Allemagne* gyűjteményében, 667. kötet, folio 278. (az 1793—1795. évből).

³ L. Horánszky Lajos: *Bacsányi János és kora*. 1907. — 208. s. köv. lap.

⁴ Ezeket a cikkeket bővebben ismertettem az *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1899 decemberi füzetében.

⁵ *Statistique du royaume de Hongrie*, fordította N. Wacken, 1813—1816.

⁶ Marcel de Serres: *Voyage en Autriche ou essai statistique et géographique sur cet Empire*. A harmadik kötetben (240—464 l.) Magyarországról szól az 1809—10. hadjárat alatt tett megfigyelések alapján.

az első császárság régi harczosai írnak rólunk, így Marmont, duc de Raguse.¹ A geologiai kutatásokat Beudant négykötetes műve: *Voyage minéralogique en Hongrie* nyitja meg, oly mű, melyet Szabó József halhatatlannak nevezett. A történeti bevezetés azt mutatja, hogy Beudant nemcsak szaktudós volt, de a régi Magyarországról is jól volt értesítve. Az *Utazások* azután napirenden vannak. Az angol Quin művét *Voyage sur le Danube* cz. alatt 1836-ban fordítják le; E. Thouvenel és Xavier Marmier érdekes könyveket írnak a magyar viszonyokról.² Az 1825-ben alapított *Revue britannique* már megemlékszik az irodalmi életéről is, nem kevésbé a *Revue Encyclopédique*, a mely 1820 óta ad hirt a szellemi mozgalomról. A *Journal des Débats* és a *Constitutionnel*, a kornak két leghiresebb napilapja ekkor kezdik figyelemmel kísérni a magyar országgyűlések tárgyalásait.³

A negyvenes években fejti ki munkásságát a nagyon korán elhunyt de Gerando, kinek Erdélyről írt műve két kiadást is ért, míg az *Esprit public en Hongrie*, mely 1848-ban, röviddel a márcziusi napok előtt jelent meg, soká számottevő munka maradt.⁴

A szabadságharc eseményei óta még fokozottabb érdeklődéssel foglalkoznak Magyarország politikai és szellemi életével. Abban a hatvan évben, a mely azóta lefolyt nagyobb számú magyar író is került Franciaországba s ott néhány lelkes francziával egyesülve, számos munkát adott ki, úgy hogy manap az a franczia, a kinek szándéka Magyarországról felvilágosítást szerezni — ha nem is tud magyarul vagy németül — azt megteheti. Igaz, hogy az anyag egy kissé széjjel van szórva, de ép az lesz célja a megirandó bibliographiának, hogy pontosan kimutassa, hol keresendők az útmutatások.

¹ *Voyage en Hongrie, en Transylvanie* etc. I. kötet, Páris, 1837.

² Edouard Thouvenel: *La Hongrie et la Valachie. — Souvenirs de voyage et notices historiques.* — 1840. — Xavier Marmier: *Du Rhin au Nil.* 1846. A 99—217 lap.

³ A Magyar Nemzeti Múzeum (Quart. Gall. 37) kézirata két ily czikk másolatát tartalmazza. — Kedves kötelességemnek tartom ezuttal hálás köszönetemet kifejezni Fejérpataky László úrnak és t. kartársamnak Sebestyén Gyulának, kik utolsó budapesti tanulmányutam alkalmával a legnagyobb szíveséggel kalauzoltak kutatásaimban.

⁴ *La Transylvanie et ses habitans.* Első kiadás 1845-ben, a második 1850-ben. Két kötet. *De l'esprit public en Hongrie depuis la Révolution française*, az 1790—91-iki országgyűléstől 1847-ig kíséri a parlamenti vitatkozásokat. A munkát németre is lefordították. De Gerando még egy: *Essai historique sur l'origine des Hongrois* cz. munkát írt a finn-ugor rokonság theoriája ellen. (1844.)

A szabadságharcz következtében Párisban vagy Brüsszelben letelepedett magyar írók: Teleki László, Irányi, Ludvigh, Boldényi, Horn Ede teszik az első csoportot, a mely feladataul tűzi ki a francia közönséget a magyar alkotmányról, annak önállóságáról, a százados harcokról, az Ausztriához való viszonyról felvilágosítani. Hozzájuk csatlakozik Quinet lelkes tanítványa és barátja Chassin, kinek levelezését a magyar emigransokkal nem rég szerezte meg a magyar tudományos Akadémia.¹ Segítve a magyar íróktól, Chassin Hunyadi Jánosról ír egy érdekes könyvet, a melyben egyszersmind a magyar szellemnek missióját fejtegeti;² megírja az első Petőfi biographiát³ és Irányi Dániellel a szabadságharcz történetét,⁴ nem is említve azt a számos fordítást és cikket, melyet főleg a *Libre Recherche*ben tett közzé. Ez a folyóirat, melyet a második francia császárság száműzöttjei Brüsszelben alapítottak (1855—1860) mintegy gyűpontja volt a magyar viszonyok ismertetésének és ez az első francia folyóirat, a melyben az irodalmi életéről behatóbb tanulmányok jelentek meg.

Chassinnel egyidőben működött a Sorbonne híres tanára Saint-René Taillandier, kit egyrészt Kertbeny és Hartmann fordításai, másrészt Teleki buzdítása indított arra, hogy a magyar irodalommal és némileg a politikával is foglalkozzék.⁵ E férfiak érdeme, hogy az európai közvélemény a kiegyezés előtt oly kedvező volt számunkra.

Az 1867-iki évvel új áramlatot vehetünk észre: a nagy rokonszenvet a kritikai szellem váltja fel. Egyes tudósok megtanulják nyelvünket és a magyar források segítségével nagybecsű műveket alkotnak, mint Sayous Ede *Histoire générale des Hongrois* cz. két-

¹ Magy. irod. Levelezés — 4° — 164. sz. Néhány levelet már a *Budapesti Szemle* 1899 szept. számában közölhettem. Chassin akkor még élt s ő bocsátotta rendelkezésemre e becses leveleket Kossuthtól, Telekitől, báró Jósikától és Csetztől.

² *La Hongrie, son génie et sa mission. Etude historique suivie de Jean de Hunyad, récit du XVe siècle.* — 1856, második kiadás 1859: *Jean de Hunyad etc. précédé de la Hongrie etc.* czím alatt.

³ *Le poète de la Révolution hongroise. Alexandre Petőfi.* — 1860. Az ötvenes és hatvanas évek Petőfi-fordítóiról, minők Thalès Bernard, Valmore, Dozon, Jacques Richard bővebben szóltam: *Petőfi a francziáknál* cz. értekezésemben, a mely a Petőfi-könyvtárban fog megjelenni.

⁴ *Histoire politique de la Révolution de Hongrie.* 2 kötet. 1859—1860.

⁵ A *Revue des deux mondes*ban megjelent tanulmányait Petőfiről, a magyar lyrikusokról és Széchenyi Istvánról a *Bohème et Hongrie* cz. kötetben (1869) gyűjtötte össze.

kötetes műve, mely, sajnos, csak a bécsi congressusig halad s ép a legfontosabb időszakot, Széchenyi korát, nem tárgyalja.¹ Ugyancsak ő, Denis és Eisenmann² írják meg a Lavisse és Rambaud Egyetemes Világtörténetében a Magyarországra vonatkozó fejezeteket, nagy bibliographiai apparatussal.

Ujfalvy Károly Madame Desbordes-Valmore fiával, Hippolyte Desbordes-Valmore-ral egyesül, hogy Petőfi és más magyar lyrikusokat lefordítson, majd középzásiai utazásaiban a finn-ugor népek ethnographiáját tanulmányozza és öt éven át (1874—1878) szerkeszti a *Revue de philologie et d'ethnographie* cz. folyóiratot, a melyben számos nyelvtudományi közleményeket ad magyar és finn tudósoktól.

Az 1885-iki év, a melyben «a nagy francia» Lesseps vezette a francia írókat és művészeket Magyarországra, szintén meghozta gyümölcsét számos útleírásban, de főleg a millennium terelte újra felénk az érdeklődést, különösen irodalmi és tudományos törekvéseink iránt. Ma már alig van francia szakfolyóirat, a melyben Magyarországnak ne volna meg a rovata. A párisi, dijon-i, bordeaux-i, toulouse-i jogi facultásokon magyar érdekű thesiseket vitatnak; az *Ecole des sciences politiques* havi közlönye gyakran ad beható tanulmányokat a magyar politikai életről.

Azoknak, a kik most arra törekeshetnek, hogy ez az érdeklődés tartós legyen, gyakran kell ugyan küzdeniök oly áramlatok ellen, melyek forrása nem Párisban, hanem másutt, inkább tőlünk keletre keresendők, de ha egyes csatározások kikerülhetetlenek, jusson eszünkbe, a mit a tudományos Akadémia érdemes főtitkára egy nagygyűlésen mondott: «A népek szerepét a világ szinpadán nem ezek a folyton változó és a napi érdekek szerint módosuló apró torzalkodások határozzák meg, hanem nemzeti karakteröknek ereje és belső értéke.»³ Ennek a belső értéknek és súlynak megismertetése a főczél, melynek én, úgy mint francia tanítványaim, minden erőnket ezentúl is szentelni fogjuk.

¹ A mű 1876-ból való; az Athenæum által rendezett új kiadás képekkel (1900) a számos, nagyon hasznos jegyzetet nem adja; a két fejezet, melyet Dolencz és Sayous fia a munkához csatolt, az 1815-től napjainkig terjedő korszakot nagyon röviden tárgyalják. — Sayous többi Magyarországra vonatkozó dolgozatairól l. cikkemet az *Akadémiai Értesítő* 1900-iki évfolyamában, 131. s köv. lap.

² Eisenmann műve: *Le Compromis austro-hongrois. Etude sur le dualisme* (1904) elsőrendű történeti munka.

³ Heinrich Gusztáv: *Magyar elemek a német költészetben*. Olcsó könyvtár 1523—1524. sz. 59. lap.

III.

VENDÉGEKNEK A HAVI ÜLÉSEKEN
FELOLVASOTT DOLGOZATAIBÓL.

SZERB KÖLTŐKBŐL.

Fordította ROHONYI GYULA.

Már a 60-as években akadtak egyes szerb költők, a kik magyar költők kisebb költeményeit szerb nyelvre lefordították.

A 60-as és 70-es években Jovanovits (Zmáj) János lefordította Petőfi *János vitézét*, Arany *Toldiját*, *Murány ostromát*, Madách *Ember tragédiáját*, továbbá számos apróbb költeményt, Petőfi, Vörösmarty, Gyulai, Arany és másoktól.

A fönt elősorolt elbeszélő költemények fordításai ugyan inkább költői átdolgozások; de ez alig von le valamit azok értékéből; mert magát a célzt Jovanovits-Zmáj elérte azzal, hogy azok tartalmát a szerb olvasóközönséggel megismertette s az érdeklődést a magyar költői termékek iránt, a szerbek között — fölkellette.

A Kisfaludy-Társaság Jovanovitsot még 1867-ben tagjának választotta.

Legújabban (1906-ban) Brácsits Blagoje nyug. szerb főgymnasiun tanár Ujvidéken (a hol a magyar nyelv és irodalom tanára volt), adott ki egy antológiát magyar költőkből, szerb fordításban, az ujvidéki *Szerb Maticza* segélyével. Czíme: *Is magyarszkog perivoja* (A magyar virágos kertből). Ebben a fordító 68 remek költeményt mutat be, magyar költőktől, sikerült, hű fordításban a szerb olvasóközönségnek.

Az antologia lassan terjed a szerbek között nemcsak Magyarországon és Szlavóniában, de Horvátországban, sőt Bosznia és Herzegovinában is, a hol a magyar költői termékeket kevésbé, vagy épen nem ismerik.

Csak nem régen olvastam ismét egy levelet, melyben egy művelt szerb úrinő Boszniából azt írja a fordítónak: «Fogadja elismerésemet a szép fordításokért, melyeket igazi élvezettel olvastam. Milyen nemes és nagy lehet az a nemzet, a melynek ilyen költői, és ilyen költészeti termékei vannak!»

A közbejött politikai feszültség, ott a délvidéken, az érdeklő-

dést e mű iránt kissé lelohasztá; de a békésebb viszonyok beálltával az ismét föl fog ébredni.

Több év óta foglalkozom magam is (szabad óráimban) szerb költői termékeknek magyar nyelvre való lefordításával.

Néhány fordításom a Kisfaludy-Társaság fölolvasó ülésein rokonszenves fogadtatásban részesült s ezek egy részét a *Vasárnapi Ujságban* tettem közzé.

Bráncsits Blagoje *Perivojá*-nak megjelenése megérlelte bennem a gondolatot, hogy fordításaimat a szerb költőkből, összegyűjtve külön kiadom.

A magyar irodalom eddig kevés gondot fordított az itt, velünk együtt lakó testvérnépek irodalmi termékei, költészete lefordítására, ismertetésére.

Pedig ez oly mulasztás, melyet mielőbb helyre kell hoznunk.

Egy közös hazában élünk s osztozunk jóban és balsorsban a testvérnépekkel — évszázadok óta; velük védjük a hazát, alkotjuk törvényeit, intézményeit, védjük az alkotmányt s építjük államiságának épületét; de őket közelebről nem ismerjük.

Pedig minden népnek szelleme, lelke, szokásai, vágyai és törekvései a költészetben vannak kifejezve.

A 60-as években dr. Székács József fordított szerb népdalokat. Ujabban dr. Pavlovits Jenő, Dömötör Pál és dr. Szász István egyes költeményeket — s ezzel a fordítók sora ki is van merítve.

Néhány nap előtt örömmel értesültem, hogy dr. Szász Istvánnak egy füzetre való fordítása az *Olcsó Könyvtárban* jelent meg — szerb költőkből.

Az én kísérletem csak úttörés akar lenni. Jól tudom, hogy e fordításokra ügyesebb, avatottabb toll vállalkozhatott volna; de mikor a szerb költők műveit nálunk oly kevesen olvashatják s még kevesebben vannak azok, a kik a szerb népéletet, szokásokat ismerik s így költőik műveinek szellemébe teljesen behatolni s azt alaposan megérteni képesek.

E fordításoknak egyedüli célja, hogy a szerb költők dalai iránt az érdeklődést fölkeltsék s a két irodalom között újabb kapcsolatot létesítve, a kölcsönös (már elhaló) sympathiákat újból feltámaszszák.

I.

Radicsevits Bránko (Alexa).

(1824—1853.)

A modern szerb műköltészet megalapítója. Született 1824-ben, Bródban (Szlavóniában). Az elemi iskolákat Zimonyban, a gymnasiumot Karlóczán, a philosophiai két felső osztályt Temesvárott végezte.

Előbb jogot hallgatott Bécsben, azután az orvosi fakultásra iratkozott be. Tanulmányait azonban be nem fejezhette, mert már 1853-ban, sorvadásban meghalt és Bécsben a szt. marxi temetőben lett eltemetve.

Harmincz évvel később, költeményeiben kifejezett kívánságához képest, hamvait nagy pompával átszállították a Karlócza melletti Strazsilovo nevű hegyre és sírja fölé díszes emlékkövet állítottak.

Radicsevits Bránko a szerbek úttörő lyrai, népies irányú költője, kinek dalai igen népszerűek a szerbek között.

Több dalát meg is zenésítették.

Első költeményét, *A leány a kútnál* címűt, még tanuló korában Temesvárott írta. Legnagyobb és legszebb költeménye a *Búcsú a diák élettől* (Gyácski raszتانak).

Radicsevits Bránko kiválóan lyrai költő; még elbeszélő költeményeiben is annyira túlnyomó a lyrai elem, hogy valamennyi elbeszélő költeménye a lyrai elbeszélés műfajához sorozandó.

Előbbi dalait a gondtalan, víg élet, a későbbieket a búskomorság jellemzi. Kétségkívül betegsége tudatában s a közeli halál előérzetének hatása alatt írta utóbbi dalait.

Dalaiból Dömötör Pál, Szulik József és Szászy István többet fordítottak magyarra.

○ A leány a kútnál.

Mikor tegnap vízért jöttem
S korsóm tele merítettem,
Oda jött esthajnal táján
Barna legény paripáján.
Üdvözölt s így szóla hozzám:
«Adj kis vizet, édes hugám!» —
E szók édes nyilak voltak,
S a szivembe behatoltak,

Hozzá lépek, odaadom
 Korsóm, — ánde reszket karom,
 Korsóm leesett a földre —
 És ott maradt — összetörve. —
 Hová lett a csinos legény?
 Azt bizony már nem tudom én;
 De, — ha visszatérne hozzám,
 Ezt a korsót sem sajnálnám.

A vándor dala.

Már a nap nyugodni készül,
 Rá a tájék elsötétül,
 S ha a nap leszállt pihenni:
 Én is akként fogok tenni.
 Itt a csendes folyó mellett
 Fáradt testem megpihenhet;
 Az üde, a puha gyepen
 Édes, csendes álmom leszen.
 Szól a vándor leheverve,
 De aludni még sincs kedve,
 S míg eljő a csendes éjjel
 Elmulat egy kis zenével.
 Előveszi furulyáját,
 Elfújja rajt' a nótáját;
 És a hangok szellő-szárnyon
 Messze szállnak el a tájon.
 Túl a folyón, túl a vizez,
 A hol egy leányka pihen,
 Korsóját is már megmeré,
 S indult volna hazafelé;
 De a nóta hallatára
 Ott maradott — egymagára.
 Szól a nóta egyre szebben,
 Egyre szebben, lelkesebben.
 Megindítva szívet, lelket,
 S a leányka keble reszket.
 A vándor a tájat nézve,
 Szépségétől megigézve
 Dalba fog... s a hangja édes
 «Oh csillagos ég, te fényes,

Te folyó, ti völgyek, hegyek,
 És te erdő, kies berek :
 Ha egy hű szivre találnék,
 Innen soha meg nem válnék !
 S a leányka szíve, lelke
 Eme daltól van betelve,
 Ezt hallgatja — önfeledten,
 Haza menni, — kedve nincsen,
 Korsóját is, im leteszi,
 S a hangokat tovább lesi. —
 Oh, a dal az olyan édes,
 Olyan édes, oly beszédes . . .
 Öntudatlan viszi lába
 Tovább, a folyó partjára.
 A partnak is a szélére
 Lép merészen — de vesztére —
 Alatta a föld leszakad,
 S a leány a vízbe fullad. —
 S hogy feljő a piros hajnal,
 Megy a vándor vidám dallal
 Az útjára, derűs kedvvel,
 Nem is tudva, hogy az éjjel
 A dala (a sors így hozta),
 Egy leány holtát okozta.

Az idegen.

Tenger partján áll a bárka,
 Rajt' a csendes éjben,
 Egy bánatos ifjú dalol,
 Szíve keservében.

Bejártam a tengereket,
 Jártam messze tájon . . .
 Nincs oly árva, mint én vagyok,
 Széles e világon. —

Atyám, anyám, testvéreim',
 — Mind megannyi kincsem —
 Elveszítém, s hajh azóta
 Nékem senkim sincsen.

Ha vihar dúl, s a hajósnak
 Elsötétül napja
 S a zivatar a hullámot
 A felhőkig csapja:

Azt kiáltom a viharnak
 Törjed szét e bárkát!
 Nagy a tenger, mély ölében
 Nekem is majd sírt ád.

Messze tájról jöttem ide,
 De itt ki sem kérdi,
 Mi a bajom: — bánatomat
 Nincs a ki megérti.

Igy dalol az ifjú legény,
 Bánatosan, hévvel:
 Hallja ezt egy ifjú lányka,
 S nem bir a szívével.

Megindul az ifjú dalán,
 Hull a köny szeméből,
 Fehér arcza egyre sápad,
 Majd hogy el nem szédül. —

Hadd el ifjú, így válaszol,
 Veled érzek, lássad,
 Jöjj ide, a tied leszek,
 A te élettársad.

Ima.

A holdat s a fényes napot,
 A sok kedves kis csillagot,
 Bibor hajnalt fenn az égen,
 A villámot a felhőkben,
 A mennydörgést és a vihart,
 Meg a pusztító zivatart —
 Te alkottad, örök Isten!
 Hatalmasabb nálad nincsen.

A virágot, kies völgyet,
 Nyáját, rétet, és a hegyet,
 Csendes folyót s a bőszen tengert,
 Vadat, szárnyast és az embert,
 A szívárványt, szép színekben,
 A csalóányt a berekben...
 Tőled ered, tőled minden —
 Te alkotád, örök Isten. —

Te alkottál meg engemet,
 A te bölcs jószágos kezéd.
 Semmiből életre keltél,
 És belém lelket leheltél;
 S lelkemnek még mást is adtál,
 Tehetséggel felruháztál;
 Dalaim és költészetem
 Csupán neked köszönhetem.

S mindezekért Uram, neked
 Ajkam forró hálát rebeg. —
 S hogy a lelkem le ne térjen
 A jó útról, — légy vezérem! —

II.

Jovanovits János (Zmáj).

(1833—1904)

a szerbek legnagyobb lyrai költője.

Született 1833-ban Újvidéken. A gymnasiumi tanulmányokat Újvidéken, Halason és Pozsonyban végezte. A jogtudományokat a budapesti és bécsi egyetemen hallgatta.

Ezek elvégzése után Újvidéken városi aljegyzőnek választották.

1862-ben megnősült, neje Licsanin Róza volt. Ennek korai elhalta után írta *Rózsák* és *Hervadt rózsák* cím alatt megjelent mély érzésre valló, bánatos költeményeit.

1863-ban a pesti *Tökölíanum* szerb internatus igazgatójának választották. Közben elvégzi az orvosi tanulmányokat a pesti egyetemen s 1870-ben ismét Újvidéken találjuk mint gyakorló orvost.

Újvidékről Pancsovára, majd Karlóczára, végre Ó-Futakra tette

át lakását. Később Kameniczán, Belgrádban és Bécsben élt. Bécsből ismét Belgrádba, majd Zágrádba költözött s itt ünnepelte írói működésének 50 éves évfordulóját.

Utolsó éveit Kameniczán töltötte, a hová gyakran jártak őt látogatni a közel vidékről barátai, tisztelői s író társai, szomorúan tapasztalva a költő egészsége s erejének gyors hanyatlását. Meghalt 1904-ben Kameniczán.

Jovanovits János a szerbek legolvasottabb költője, költeményei több kiadásban közkezen forognak. Túlnyomóan lyrai az ő költészete, de vannak epikai költeményei is.

A magyar költőkből sokat fordított. Így Petőfi *János Vitéz*-ét, Arany *Toldi*-ját, majd *Murány ostromát*, végül Madách *Ember tragédiáját*. Azonkívül számos költeményt Petőfi-, Vörösmarty-, Garay-, Gyulai- és Aranytól. A Kisfaludy-Társaság már 1867-ben tagjának választotta.

Ő szerkesztette a *Jávor* szépirodalmi lapot, utóbb a *Kamarac*z (Szúnyog), *Zmaj* (Sárkány), végre a *Zsizza* című élelzapokat, a hol humoros költeményei jelentek meg.

Kiváló helyet foglal el a szerb irodalomban, mint a gyermekversek költője.

Lyrai költészetét mély érzés jellemzi. A *Rózsák* és *Hervadt rózsák* költészete pedig számtalan nemes variációja neje elhunyta felett érzett fájdalmanak, mély gyászának.

Sokat hányatott, nyugtalan, de igazán költői lélek volt, ki bánatos szívének a munkában és dalaiban talált enyhülést.

Fordításai inkább költői átdolgozások, melyeket a szerb nép-élethez, szokáshoz igyekszik alkalmazni, hogy népe a lefordított remeket annál jobban megértse s megkedvelje.

Költeményeiből többet magyarra fordítottak Pavlovits Jenő, Dömötör Pál, Szulik József és legújabban dr. Szász István.

Az elhamvadt dal.

Poros könyvek, iratok közt,
A melyeket lapozgattam,
Meglélém egy régi dalom
Elfeledten, kiadatlan.

Mikor írtam, még a lelkem
Ábrándokkal volt betelve;
E dalban volt boldogságom,
Szerelmem megénekelve.

Eme dalban ifjuságom
Minden álma — csupa éden!
Az volt az én aranykorom,
Múló, földi üdvösségem.

Mit merengek mult időkön?
Hisz letűntek réges-régen; —
Nem is merem elolvasni
Kiadatlan költeményem.

Ámde mécssem egyre lobog,
Mintha látni vágná dalom . . .
— Hadd eméssze el a lángja,
Ha kell, itt van — odaadom . . .

A papirlap elhamvadott;
De a betűk megmaradtak,
S az elhamvadt papirlapon
Halvány fehér nyomot hagytak.

Elovasom, mégis, dalom,
Mely szívemből szállt, fakadott . . .
Nézem . . . nézem, olvasgatom
Az elhamvadt papirlapot.

Hát a földön a szerelem
A halállal — el nem veszett?
Hát a hamu is megőrzi
A legszentebb érzelmeket?

Az sem hagyja el, kit szeret?
— S ebben többé kétség nincsen, —
Oh dalom, oh bánatom te,
Hamuvá lett — drága kincsem.

Ki tilthatná azt énnékem?

Ki tilthatná azt énnékem
 Hogy én többé ne szeressek?
 Ne érzek, ne sóhajtsak
 S ne hívjalak kedvesemnek?
 S bár a szívem meg van törve
 Szerelmem ki ölhetné meg?
 — Én szeretlek, édes lelkem
 Ott a sírban is szeretlek.

Mért titkoljam ezt az érzést,
 A szívemben ezt a vágyat,
 A mely éltet, új erőt ad
 Hogyha lelkem csügged, bágyad.
 — Érző szívvel haldoklom én,
 S fájdalmamban szünet nincsen,
 Epedezve te utánad
 Ott a sírban — drága kincsem.

Hogyha minden földi lénynek
 Van egy csillaga az égen,
 Mely a bánat felhőin át
 Leragyog rá — vigaszképen:
 Csak számomra nincsen vigasz?
 Te voltál az, sebzett szívem
 Balzsama s te fogsz maradni
 Ott a sírban — reménységem.

Oh abban az aranykorban
 A míg boldogságunk tartott,
 Oly erős voltam hitemben!
 Hát talán az is megingott?
 Tán hitem is elhagy árván,
 Hogy megöljön a fájdalom?!
 — Csak te maradj ott is hívem
 Ott a sírban — védangyalom.

Kiszenvedtél, drága lélek,
 Elhagyád, el e világot,
 Elköltöztél; de szerelmem
 Nem ismer tért, távolságot

És ha szívemből kipusztult
 A hitem s minden reményem: —
 Akkor is szeretni foglak
 Lenge árnyam — üdvösségem!

Anyám, anyám . . .

Anyám, anyám, mi zavarja
 A te örök nyugalmadat?
 Gyakran látlak álmaimban
 Hogy keseregsz fiad miatt.

Milyen hideg a te könnyed,
 Ölelésed milyen jeges!
 Anyám, anyám, miért remegsz?
 Mondd meg okát, ne rejtegeds.

Ne bánkódjál én miattam,
 Halvány alak — nyugodjál meg;
 Élnék apám, testvéreim,
 És ők, tudod, hogy szeretnek.

Derüljön fel gyászos arczod,
 Látod, hogy mosolyg az ajkam;
 Vagy pedig mondd, mit tegyek, hogy
 Bánkódásod eloszlassam?

De te hallgatsz s bánatodat
 Rejtegeted, titkolgatod;
 Anyám, anyám, mért nem hiszed
 Hogy igazán boldog vagyok?

Téli nap.

Milyen köd s milyen sötét van,
 Talán ma még meg sem virradt;
 Az égbolt is oly zavaros
 Mint a szem, ha könybe lábadt.

És e szürke ködön által
Fölnézek a magas égre,
A mely oly bús, olyan könyes,
Föl a messze semmiségbe.

Az a rémes szürkesség ott
Ama roppant világürben,
Mintha sóhajokkal volna
Telve, olyan rideg, szörnyen.

S e kép mégis tetszik nekem,
Ebben telik most a kedvem;
Mintha soh'sem látott volna
Derüs napot még a szemem.

Mintha soh'sem láttam volna
Tavaszt, bimbót és virágot...
S borús lelkem nem ismerne
Verőfényt és boldogságot.

O A csillagász . . .

A csillagász így szól hozzám
«Látod-e ott a csillagot?
Olyan távol van az ide
Hogy azt el sem gondolhatod.»

«Magasan van, távol is van,
Egy évszázad mult el, tünt el
Míg sugára idetévedt,
S észrevettük a szemünkkel.»

«Mi e csillagot még látjuk
Bámulunk a tüzén, fényén,
Pedig talán rég kihamvadt;
Elhiszed-e?» «Hogyne hinném!»

Nékem is úgy rémlik, éjjel,
Ha nézem a fényes éget,
Mintha hangot hallanék, meg
Ismerős édes beszédet.

Mintha az én csillagom még
 Ott ragyogna fent az égen;
 Látom, nézem . . . pedig az már
 Elsötétült, letűnt régen . . .

*színi az
 ég*

Kél a nap . . .

Kél a nap, a hajnal hasad,
 Aranyfelhők fenn az égen,
 Az a csodás nagy természet
 Olyan ma is, mint volt régen.

Ugyanaz a szín, a pompa,
 Ugyanazon tarka képek
 Jönnek, mennek, váltakoznak,
 S aztán újra visszatérnek.

Ugyanaz a derüs égbolt,
 Ugyanazok a virágok,
 Ugyanaz a föld, de — imhol
 Egy *új sírral* többet látok.

Erdő, berek, most is azok
 A miket bebarangoltam; —
 Akkor még mind oly beszédes,
 S ma — oly rémes, néma, szótlan.

Halál, halál . . .

Halál, halál, sötét halál
 Eljöttél, hogy elvidd *ötet*?
 Az Istenért! el ne szakítsd
 Köztünk a szent köteléket!

S a halál szól: aggodásod,
 Remegésed látom, értem;
 Ne félj . . . a ti köteléktek
 Nincs erőm, hogy széjjeltépjem.

Ez a viszony, azt ígérem
 Megmarad mi volt, a régi;
 Bár jövőre nem — *szeretet*,
Bánat lesz a neve néki.

Halvány voltál . . .

Halvány voltál te már akkor,
 De még vígan jártál velem,
 Beteg voltál . . . s ez időből
 Egy virágra emlékezem.

A virágra emlékezem,
 Melyet ott a Duna mellett
 Adtam; de te megrezzentél,
 S a virág a vízbe esett.

A vizen még meg is fordult,
 Tán kereste hol a párja . . .
 S aztán elvivé a hullám,
 Elvivé a víznek árja.

És a virág gyorsan eltűnt
 A zavaros szürke vizen,
 S a szemedből forró könnyet
 Fakasztott — a balsejtelem . . .

Elhervadtál te is aztán . . .
 S a te könyved után támadt
 Tenger-árja könyeimnek . . .
 Szívemben oly nagy a bánat.

Hő imában . . .

Hő imában kértem Istent,
 S ő megadta a mit kértem:
 Mint vihar után a tenger
 Olyan nyugodt most az éltém.

A hullámok mind elültek
Mint csodás varázsígére,
És a tenger tükre csendes,
Elsimult, nyugvóra tére.

Most a halk, a néma éjben
A sok csillag ismét ragyog;
— A nagy tenger: — az én lelkem, —
S én most csendes, nyugodt vagyok.

Az én lelkem tiszta tükrén
Ragyog a hold szelid fénye;
Azzal senki sem törődik,
Mit takar a tenger mélye.

Azt nem tudja senki, senki
Hogy alatta, eltemetve,
Mennyi vágyam, mennyi álmom
Fekszik ott lenn — elfeledve.

III.

Kosztits Lázár

(1841—.)

a jelenleg élő szerb költők legnagyobbika.

Született 1841-ben Alsó-Kabokon (Bács megyében). Ujvidéken és Budán végezte a gymnasiumot. Pesten jogot hallgatott s ott nyerte el a jogtudorságot.

Még mint tanuló lefordította Homer *Iliasát*, Lyrai költeményei mély érzésre és nemes ízlésre vallanak. Elbeszélő költeményei közül a *Gyurgyevi Sztupovi*, *Sámson és Delila*, *Minadir* és a *Prelyubnicza* a legismertebbek.

Drámái közül *Czrnojevits Maxim* és *Szegedinacz Pera* a legjobb szerb történelmi tragédiák.

Lefordította Shakespeare *Lear királyját*, *Hamletet*, *Romeo és Juliát* és *III. Richardot*.

Eszthetikai dolgozataival méltó feltűnést keltett. Költeményeit, 1909-ben, 50 éves írói működésének emlékére összegyűjtve a *Matica Szrpszka* adta ki.

A galamb.

Az én lelkem fehér galamb,
 Az viszi el leveletem,
 Elviszi a galambomnak
 A míg engem híven szeret.

El is vitte leveletem,
 Elvivé azt, a hogy kapta:
 Fehér szárnya, puha szárnya
 Csakhogy le nem tört alatta.

Elvitte a leveletem
 S galambomnak átadá azt;
 Aztán várta . . . soká várta
 Levelemre ott a választ.

De a büszke szép leányka
 Soká nem irt . . . s ha most irna:
 A galambom visszajönni,
 Rám találni nem is birna.

És az én fehér galambom
 A lány kebelére szállott:
 Nehogy hollók közé jutva
 Bujdossa be e világot.

Mért nem hiszesz szavaimnak ?

Mért nem hiszesz szavaimnak?
 Még az esküm sem elég?
 Édes piros rózsabimbóm
 Kiért szivem eped, ég.

Azt akarod, hogy lehozzam
 A napot is — teneked,
 Hogy csak reád világítson,
 Vagy gyógyítsa szivemet?

Vagy a holdat hozzák égből
 Jóságos tündérkezek,
 S ezüst legyezőkkel hűtsék
 Arczodon szerelmedet?

Vagy hogy az öledbe szórják
 Mind az égi kincseket;
 Csillagokkal koszorúzzák
 Minden álomképedet?

Vagy a hajnalt hozzam néked?
 S a nappal legyen tiéd?
 Vagy a villám tüzesitse
 Azt a kardot, a mely véd?

Mindezeket édes lelkem
 Mind teneked adom át;
 S ha a szívem elporladott
 Annak is majd — a porát.

○Husvét hétfőn.

Husvét hétfőn locsolgatnak;
 De nekem itt senkim sincsen,
 Messze szállok gondolatban . . .
 Messze lakik az én kincsem.

Őt is eljöttek locsolni,
 — A sok víztől majd elszédül —
 Hogy kioltsák a szerelmét,
 A szerelmét — a szivéből.

Ők csak vízzel locsolgatnak;
 Ha én volnék, lelkem, nálad —
 Csókjaimmal elárasztánám
 A te piros piczi szádat.

A hajnal és a leány.

A leányka a hajnalnak
 Elbeszél sok titkot, vágyat;
 Víg a lányka, arca piros,
 A hajnal meg komoly, sápadt.

Azt nem tudom, azt nem hallom,
 Mit válaszol rá a hajnal;
 Tán azóta csókolózik
 Reggel már a csalagánynyal.

A leányka a hajnalnak
 Titkát újból el-el mondja;
 Csakhogy most az arca sápadt
 Arca komoly, sok a gondja.

A hajnalnak színe pedig
 Olyan mint a szégyen pirja,
 Tán a lány titkát e nélkül
 Meghallgatni nem is bírja.

Ha szeretjük egymást . . .

Ha szeretjük egymást, lelkem,
 Mi választ el tőled engem?
 Tán valami sötét erő,
 Vagy a végzet oly vakmerő
 S az köztünk az akadály?
 S ez erő bogár szemedre
 S barnahajú szép fejedre,
 Reád törve, le-leszáll? —
 De te karjaid kitarva
 Szállj felém s kebledre zárva
 Ölelj forró öleléssel,
 Hévvvel engem; s ha talán
 A kaján, a bosszus végzet
 Eme tüztől el nem égett:
 Akkor majd az öleléstől
 Fog kimulni — igazán.

Minden szavát híven . . .

Minden szavát híven csillagokba róttam,
 És e csillagokból képét megalkottam;
 Tán így alkotá meg Isten is az égben
 A sok fényes pontot a messzeségben.

Elmondtam a képnek, mit rejteget szívem,
 Sóhajok kísérték szavaim, beszédem;
 De a sok kis csillag nem bírta e terhet,
 Egyre lejjebb szállott, nyugtához közelgett.

Elmondtam a képnek, mi a szívem vágya,
 Epedő szívemben mi e vágyak tárgya;
 De a sok kis csillag nem bírta e terhet,
 Egyre lejjebb szállott, nyugtához közelgett.

Elborítám képét számos édes csókkal,
 Vétkes szerelemből fakadt égi szókkal;
 De a sok kis csillag nem bírta e terhet,
 Egyre lejjebb szállott, nyugtához közelgett.

Elhalmozám súlyos átkokkal e képet,
 Melyektől a szívem úgy hevült, úgy égett;
 Még a csillagok is érezzék e terhet,
 Zokogó panaszszal töltsék be a mennyet:

Mondják el, hogy szenved a sok ember itt lenn
 Ki a szerelemnek áldoz s nem hitetlen;
 De a sok kis csillag nem bírta a terhet,
 Egyre lejjebb szállott, nyugtához közelgett.

* * *

Csendes lett az égbolt, nyugalomra jutott;
 De a magas égből egy csillag lefutott;
 És ezt a csillagot, bucsukép, úgy vélem,
 Szeméből hullatá — az én tündérképem.

IV.

Sántits Sándor.

(1869—.)

A fiatalabb szerb költői nemzedék kiváló tehetségű tagja. Született 1869-ben Mostárban (Herczegovinában).

Ma is ott él s mint jómódú ember, kiválóan az irodalomnak szentelte működését.

Dalai (Pjesme) több kiadást értek s legutóbb 1908-ban jelentek meg Mostárban.

Mély érzés, gyakran sentimentalismus, szép forma és dallamoság jellemzik lyrai költészetét, melynek tárgya túlnyomóan a szerelem.

Több éven át a *Zora* (Hajnal) című lapnak munkatársa volt. Itt jelentek meg azon időben írt versei. Sokat fordított németből, egyebek között Heine *Lyrisches Intermezzóját*. Bővebb adatokat róla Girsits szerb irodalomtörténetében nem találtam.

O Az én éjem.

Mikor múlik el fekete éjem?

— Sohasem!

Földerül-e hajnalom az égen?

— Sohasem!

Mikor fordul sorsom jobbra, végre?

— Sohasem!

Kiderül-e az én egem — kékre?

— Sohasem!

Az esküvőnk, lelkem, mikor leszen?

— Sohasem!

Mikor apad el könyvem — egészen?

— Sohasem!

Temetőben.

Olyan hideg van . . . úgy fázom . . .

Tavasza után vágyik lelkem;

De nekem nem nyílik tavasz:

Elhervadt virágos kertem.

Mily kegyetlen az én sorsom,
Egyre üldöz, nyugtot nem ad;
Fényes nap süt fenn az égen,
De nekem még most sem virrad.

Mindenütt csak éj, sötétség,
A mit könnyes szemmel látok;
S lelkemet egy szikla nyomja
Nehéz szikla, súlyos átok!

Megtörölném a könnyektől,
Megtörölném kisírt szemem;
De ki adjon bus szivemre
Enyhülést és vigaszt nekem?

Senki, senki! Mind elveszett
A mi kedves volt előttem;
Forrón érző szivemet is
Sötét sírba eltemettem.

Eltemettem a fivérem',
Két hugom, két virágszálat,
Eltemettem, boldog Isten, —
Az én áldott jó anyámat.

Egyik sírtól a másikhöz
Kerget a bú, űz a bánat,
Álmaimban hívom őket . . .
Tán eljönnek, tán megszánnak.

Néha néha esti szellő
Susogva száll én fölöttem;
Ah, mintha hírt hozna tőlük,
A kiket én úgy szerettem!

S míg ezt hallom, a szivemből
Nehéz sóhaj száll az égre;
S én lesujtva, egyre várom:
Mikor fordul sorsom, végre.

A vestaszűz.

Róma csendes. Nyugalomra tért immár a város népe,
Az utcán még pár csavargó . . . s az őrségnek hallik lépte.
Néha fölesendül az ének, — azután még az is elhal,
Csak a Tiber hullámai zúgnak tova nagy morajjal.

A templomban, hol a Vesta márványszobra áll kevélyen
Ott virraszt a Vesta szüze, ifjú lányka, egész éjen;
Mint az elfogott madárka, keskeny kalitjába zárva
Epedez a berek után, szabadságát egyre várva:
Úgy epedt az ifjú lányka, s gondolatban messze száll ma . . .
Egy ifjú volt ifjú szíve, tiszta lelke minden álma.
A szent szobor előtt térdelt a leányka nem egy éjen,
De a kedves ifjú képe tölté el szívét egészen.
Most is érte imádkozik, . . . a ki neki olyan édes . . .
S az Istennő szobra előtt ég lobogva a szent méces.
De hirtelen szíve dobban . . . valóság-e vagy csak álom?
— Im előtte megjelenik — az ifjú a félhomályon.
Eljött hozzá titkos úton . . . dobog szíve, forr a vére,
Megöleli a leánykát s hón szorítja kebelére.
Ajk az ajkon ég a csóktól, szív a szíven dobog hévvel,
S az ablakon benéz a hold s bevilágít szelid fénnel.

Nagy volt az ő boldogságuk . . . nem tarthatott soká mégse,
Mert föllobbant s rá elaludt az örök tűz, Vesta mécese.
Megriad a Vesta szüze, arca halvány, olyan sápadt,
Mintha a dér lefagyasztja a viruló rózsaszálat.
Majd erejét összeszedi, . . . érzi, milyen nagyot vétett, —
Siet újra fölgyujtani a szobor előtt a mécsét.
Ámde késő, mind hiába . . . az örök már megjövének,
És a templom kriptájában fölesendül a gyászos ének.
Mereven néz a leányka, kezét kebelére téve,
Azután az ifjút nézi, ki bucsuzva int feléje.

Megtörötten égre tekint, míg a szeme könybe lábad,
Mint mikor a harmat éri az elhervadt rózsaszálat,
Ámde hasad már a hajnal, a bakók is megjövének . . .
S a templomnak kriptájából búsan szól a bucsuének.

Mért oly rövid . . .

Mért oly rövid minden óra,
Mért oly rövidek a napok?
Gyorsan mulnak, édes lelkem,
Hogyha nálad, veled vagyok.

Czirógatom kedves arczod
Soká . . . soká . . . és azalatt
Azt hiszem, hogy alig telt el
Alig telt el — egy pillanat.

Egész éjjel elsuttogunk,
Már a hajnal is fölkele;
És én mégis azt gondolom
Csak az imént fogtunk bele.

Szeretnék megölelve
Karjaimba zárni téged,
Csókolódzva eltölteni
Veled a sok édes éjet.

Mért oly rövid minden óra,
Mért oly rövidek a napok?
Gyorsan mulnak, édes lelkem,
Hogyha nálad, veled vagyok.

Anyámhoz.

Soha többé nem fogsz hívni
Soha többé nem fogsz engem,
Soha többé . . . hogy anyai
Gyengéd karod megöleljen.

A te hangod, édes anyám,
Nem pótolja nékem semmi;
Nem fogok már a kebleden
Megnyugodni, megpihenni.

Még éreztem édes csókod
 Midőn reánk tört a végzet,
 S a fiadtól elragadott
 A halál hatalma téged.

Úgy-e fázol? én is fázom
 A te meleg szíved nélkül;
 Nem fog többé fölengedni
 Lelkem, annak melegétől.

Minden puszta és kietlen,
 Nem lelem nyugalmam, békem,
 Nincsen a ki megnyugtasson:
 Nincsen többé anyám nékem.

Senki sincs a nagy világon. . . .
 Melynél nagyobb volt a szíved;
 Mert a napnál, fényes napnál
 Erősebben melegített.

És a szíved melegétől,
 Mely belőle kisugárzott,
 Szárnyra kelve élveztem az
 Ifjuságot, boldogságot.

Mint jóságos szemed, olyan
 Tiszta, derült volt az éltém;
 Szívedben az örök Isten
 Jóságát lakozni véltem.

Úgy éreztem, mintha éltem
 Szép virágos mező lenne:
 S én a dédelgetett gyermek
 Szaladgálnék, játszva benne.

Nem hallom már szelíd szavad,
 Ki sem kérdi, mi a bajom;
 Béborult már az én egem,
 Puszta éltem, sivár — nagyon.

De megnyugszom; jól tudom, hogy
 Így rendelte azt a végzet:
 Hogy e földön nem foglak én
 Karjaimba zární téged.

Soha többé . . . csak az égben,
 Ott lesz ama boldog éden,
 A hol a te karjaidban
 Csendes, boldog álmam lészen.

V.

Jaksits Mileta.

(1869—.)

Született 1869-ben Szerb-Czernyán (Torontál megyében). A gymnasiumot Ujvidéken és Eszéken végezte.

A theológiát Karlóczán hallgatta.

Jelenleg is él s mint görög-keleti szerb lelkész Szerb-Czernyán működik.

Költeményei (Pesme) 1899-ben jelentek meg először, bár egyes lapokban már korábban adott magáról életjelt, méltó figyelmet keltve.

Dalai, többnyire hazafias, szerelmi, úgy humoros dalok, erős, mély érzésre vallanak.

Leírásai és természeti képei gyakran elragadóak.

Viharban.

Vihar tombol az erdőben
 Százados fákat ledöntve,
 S a megáradt patak rohan
 A ködös völgyet elöntve.

A vad szárnyas megriadtan
 Az odúját fölkeresi,
 Ott hallgatja, hogy menydörög,
 A villámot onnan lesi.

A mikor a sas elbúvik,
Fölkeresi fészke táját,
S lelkünk rémülettel nézi
Az elemek bósz csatáját: —

A meredek hegyi uton
Véled törtetek előre,
Büszkén, bátran, . . . villámokkal
Menykövekkel nem törődve.

«Én szeretlek!» ezt kiáltom
S szavam a viharban vész el;
Emelt fővel daczolok a
Villámokkal, ezer vésszel.

* * *

Oh édes szerelmem, te gondtalan madár,
Mért hagyál el engem? mi úzótt el téged?
Elköltöztél innen, a multak honába,
Itt hagyva magára régi, puha fészked.

Oh az én szivemben a tavasz elmúlt
Szép dalod nem tölti bé csendes tanyámat,
A mely reményt adott — boldogabb napokhoz . . .
E magány oly szörnyű, majd megöl a bánat.

Magam vagyok, mint a letarolt erdőben
Elhagyott fenyőfa, melyet vihar tépett,
S addig tépte, rázta, a míg széjjelszórta
Rajt' az egykor hangos kis csalagányfészket.

A dal mondja meg.

Hogy szeretlek, soh'sem
Mondhatám el még;
Bár ezt úgyis tudja,
Érzi szived, rég'!

Zsenge dalaimat
 Lopva hallgatád,
 S bennük az én lelkem
 Búját, bánatát.

S midőn évek mulva
 Ujra láttalak
 S köszöntő szavakkal
 Készen vártalak :

Ajkam oly nehéz volt,
 Néma lett a szám ;
 S régi titkom néked
 El nem mondhatám.

S a midőn elváltunk
 — Jóságos egek —
 Nem is sughatám meg
 Mennyit szenvedek.

Csak ha távol vagyok,
 Csak akkor tudom —
 Dalban elbeszélni
 Búm és bánatom.

Benne van megírva,
 A dal mondja meg ;
 Hogy mit rejt a szívem,
 S mennyit szenvedek.

○ Sötét éjjel . . .

Sötét éjjel az égre tekintett,
 Melynek titka olyan mély rejtélyes ;
 És szemére két csillag leszállott : —
 Attól lett a szeme olyan fényes.

Megcsókolta a rózsavirágot
 Mikor üde harmat hullt le rája,
 S egy levele ott maradt az ajkán,
 Attól lett oly piros piczi szája.

Látta a mint a haragos villám
A magasból a tölgyet lesújtja;
S most ha szemét reám veti, érzem,
Tekintete szívemet fölgyújtja.

Az éjjeli titok.

A ligetben a csalogány
Dalba fog,
Alatta a patak mélán
Elcsobog.
Halvány csillag csillog ott a
Lombon át,
S a patak tükrében látja
Önmagát.
A csalogány egyre nézi
A habot,
S félti ott a patakban a
Csillagot;
S hogy egy felhő a csillagot
Elfödé,
Azt hiszi, hogy azt a hullám
Elvivé.
Ámde szürkül . . . világos lesz
A liget,
Patak csobog; de a madár
Néma lett;
Jő a hajnal, harmat fedi
A virányt: —
Patak habja viszi a holt
Csalogányt.

IV.

ELHUNYT TAGOK EMLÉKE.

SZÜRY DÉNES RENDES TAG RAVATALÁNÁL.

Vargha Gyula beszéde 1909 október 30-án.

Koporsóban nyugvó kedves Társunk! A Kisfaludy-Társaság nevében mondok neked istenhozzádót, mely egyúttal harminczéves barátságunk búcsúszava. Mennyi életkedvvel, mennyi reménnyel, mennyi nemes becsvágygyal indultál el férfikorod reggelén s milyen némán, szomorúan fekszel itt e koporsóban, mely fölött gyászfátyol gyanánt lebegnek a szétfoszlott illúziók.

Törékeny test, finom, de erős lélek s melegen érző szív jutott az Alkotótól osztályrészedül. Nagyon tudtál szeretni hazát, barátot és családi kört s az irodalmi remekekben megnyilatkozó öröksépet senki sem tudta jobban élvezni náladnál. De talán épen ez vont el az eredeti alkotásoktól. A szemlélődés gyönyörűsége kielégített s örömeztőbb voltál más szellemek tolmácsa, mintsem saját szelleted kincseit csiszoltad volna művészi formába. Mennyi érzés, mennyi gondolat vonult át lelkeden, a nélkül, hogy testet öltött volna. Lelked, ez a finom művészlélek, mint a fény iránt érzékeny lemez, mohón nyelte magába a külső benyomásokat; élesen figyelő, bonczoló elméd pedig belátott a dolgok fenekére. Ezért jelent meg gyakran az ajkaid körül játszó mosolyban a gúnynak egy-egy villanása.

Az a világ, a melyet lelkedben hordoztál, örökre elmerült a semmisségbe. Utolsó éveidben a szenvedő test nyomorúságát egy érdeemes irodalmi munka végzése édesítette meg, s a halál csak akkor csavarta ki az írotollat kezedből, midőn a befejezett mű végére a pontot is odatetted. Pihenj megfáradt test, nyugodjál kedves Társunk s legyen örökálmód boldog és elégedett. Szeretetünk kísér sírodba s szívünk megőrzi emlékedet. Isten veled.

GYULAI PÁL RENDES TAG RAVATALÁNÁL.

BEÖTHY ZSOLT beszéde 1909 november 11-ikén.

Távozó drága vezérünk! Bajtársaid, gárdád, a Kisfaludy-Társaság nevében utószor szólunk hozzád, s csak most merjük előtted először elmondani igazán, szivünk szerint: ki voltál nekünk és nemzetednek. Vezérünk voltál, ki a művelődés mezején a magyar szellemnek magad is nyertél csatákat, de a döntő győzelemnek mindenesetre Te világítottad meg a jogát, te erősítettél meg bennünket maradandóságának hitében. Vezérünk voltál, ki nemcsak a tervet, a célt, a jövő képét hordtad lelkedben, hanem nap-nap után, egy hosszú emberéleten keresztül harcztál, küzdöttél, viaskodtál magad is. Sebet ritkán kaptál és lobogó harczi tüzedben sohasem érezted őket. Költészetünk s ez által egész közművelődésünk mezején Petőfi és Arany lángszellemével dült el a győzelem, s egyelőre a lángelme kikutathatatlan, csodálatos esetlegének látszott; a te szellemed fénye és ereje volt az, mely e diadalt a magyar nemzeti lélek, a néppel megteljesedett egész nemzeti lélek természetes és szükségszerű győzelmének értette meg. A mit csak szerencsénknek éreztünk volna, általad igazságunknak és erőnknek ismertük meg. Nagy kortársaid szellemében nemcsak a multtal szemközt mutattad ki az emelkedést, hanem a jövő fejlődésre nézve is a biztos alapot. Tőled tanultuk, hogy ez a költészet fejlődni és gazdagodni fog, új hangokat, tárgyakat, sőt eszményeket talál: de éppen mivel a teljes nemzeti lélek megnyilvánulása, lelke szerint mássá nem lehet, hacsak a nemzet lelke mássá nem lesz. Ez a lélek hatja át és eleveníti érzésed és képzeleted nemes költői alkotásait épp úgy, mint kritikai munkáidat, a magyar stílművészetnek e remekait. Kritikusaink között magyarabb nem volt senki nálad. Egész írói és emberi valódban, minden frázisnak megvetésével, ez a magyar lélek talált tipikus kifejezést, ugyanannak a magyar típusnak kifejezését, mely legnagyobb kortársaidban és barátaidban, Deák Ferenczben és Arany Jánosban tündöklék, az egyéni természet változatai szerint, de a lényeges vonásoknak fenséges össze-

hangzásával. Az igazság tiszta felismerése, a hozzá való ragaszkodás tántoríthatatlansága, hirdetésének bátor egyenessége és egyszerű ereje, az életfölfogás szent komolysága, még az ötletek, a tréfák jelentésében és vonatkozásaiban is. Rokonuk voltál, drága halottunk, még a nagy lelkeknek ama legritkább vonásában is, hogy tehetségük öntudatos nagyságához nem követelései, ambíciójuk, hanem kötelességük nagyságát mérték. Az irodalomnak annyira odaadtad egész lelkedet és életedet, minden erejével, mint Kazinczy óta talán senki kívüled. Midőn ez irodalom legrégebb magyar intézetének, a Kisfaludy-Társaságnak nevében bucsut veszek tőled: — oh hagyj közöttünk, pályád irodalmi nagy emlékein kívül, lelkedből is valamit. Azt a szent fölfogásodat, hogy a költészet szárnyai égiek, hogy fönsszáll és «tenni hív, ha ijeszt a kétség rémes árnya»; hagyd ránk rendületlen hitedet az igazság erejében és bátor elszánásodat ránk váró harcaiban. Segíts emlékeddel, hogy a mily méltó társa voltál legnagyobbjainknak egész valóddal, oly méltó utódaid lehessünk, legalább érzületünkkel és törekvéseinkkel. Hadd kísérvünk siredig, azzal az eltökéléssel, hogy követtünk sirunkig. Isten veled!

V.

BIRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

v.

RIJALATOK ÉS PÁLYANATOK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÁLTAL HIRDETETT
PÁLYAKÉRDÉSEKRE 1909. OKTÓBER 31-IKÉIG
BEÉRKEZETT PÁLYAMŰVEK JEGYZÉKE.

I. Lukács Krisztina jutalom.

Szatira.

1. A legnagyobb hatalomról. Jelige: Acta divina.
 2. Zsobrák. Jelige nélkül.
 3. Az ifjú költő. Jelige: Addig nyújtózkodjál, a meddig a takaró ér.
 4. Életképek. Jelige: Az élet csak variorum.
 5. Akarnok úr. Jelige: Juvenalis.
 6. Huszadik század. Jelige: Okvetetlenkedés (a jeligés levélen nincs rajta).
 7. A legújabb költészet. Jelige: Secessio.
 8. Új idők. Jelige: Satira.
 9. Ministeri temetés. Jelige: Veress Lucifer.
 10. Pályák. Jelige: Gaudium mihi et solatium in literis.
 11. A magyar ember. Jelige: Völgyben ül a gyáva kor.
 12. Az előléptetésről. Jelige: Le monde, à mon avis, est comme un grand théâtre.
 13. Költészetünk sivárságáról. Jelige: Egy halhatatlannak adja fel kabátját.
 14. I. A kritikus. Jelige: Difficile est satiram non scribere.
- II. A nő. Jelige: Nomen est omen.
15. Miért? Jelige: Most ifjú erőmben, alkotó kedv teljén stb.
 16. Csalánok. Jelige: Szfinksz.
 17. A legnagyobb vitéz. Jelige: Előre.
 18. A modern tudós. Jelige: Én magyar nemes vagyok.

II. Bulyovszky Gyuláné jutalom.

Szaválásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény.

1. Szent László leánya. Jelige: A szerelem örök.
2. Kárhozat országa. Jelige: Apokalipszis.

3. Infernale. Jelige: Megálljatok.
4. Magyarok Gallenben. Jelige: Egy régi levélen ezt irva találtam.
5. A falu árvája. Jelige nélkül.
6. A műtét. Jelige: Van nagy öröm s minden szívtől őszinte dicséret.
7. Még visszavárunk. Jelige: Fuit.
8. Őszszel. Jelige: Gyopár.
9. Szegény Jákób. Jelige: Béranger.
10. Lili kisasszony. Jelige: Hisz én is, lám, ember vagyok.
11. Az utolsó magyar óra. Jelige: Csak magyarok legyünk.
12. A karácsonyfa. Jelige: Mindennapi történet.
13. Nero. Jelige: Rodogár.
14. Szerелеm története. Jelige: Őszi rózsa.
15. Margaréta. Jelige: Az élet orvosa a halál.
16. Az örök lámpa. Jelige: Et voluisse sat est.
17. Zsófi tant. Jelige: Életem ezeregy éjszakáiból.
18. A gyöngy. Jelige: A kunok dalosa.
19. Rikárd apó. Jelige: Még a borsón is szépet álmodom.
20. A két asszony. Jelige: Hol volt, hol nem volt.
21. A vén barát. Jelige: Csalódás.
22. A kuria történetéből. Jelige: Kőrösvölgy.
23. Bogumil leánya. Jelige: Régi dal.
24. Mese a két királylányról. Jelige: Régi korból.

A felsorolt pályaművek jeligés levelei mai napon az elnök és titkár által számbavétettek, pályáza-tonkint közös borítékokba foglal-tattak s az elnök és a titkár pecsétjével lezárattak. A pályaművek kiadatnak bírálatra.

Budapesten, 1909 november 4-én.

Vargha Gyula,
a Kisfaludy-Társaság titkára.

A LUKÁCS KRISZTINA-JUTALOM.

BIRÁLÓ JELENTÉS

Kozma Andortól.

Bírálok: Alexander Bernát, Négyesy László és Kozma Andor.

Az ezúttal szatirára kitűzött Lukács Krisztina-jutalomért 18 munka pályázott, melyek között a bíráló bizottság sem jutalmazhatót, sem a Társaság dicséretével kitüntethetőt nem talált.

Ha a pályázatokat úgy lehetne venni, hogy azok, legalább nagyjában, az élő, működő avatott írók irodalmi megnyilatkozást kereső fölfogását, buzdulását, alkotó és viaskodó lelki kedvét tükrözik, akkor e szatira-pályázatból azt a boldogító következtetést vonhatnók le, hogy jelenleg a világ, a haza, a társadalom, az ember és minden annyira rendben van, hogy nagyobb költői indignatiót, a miből tüzesen sujtó vagy a nevető igazmondás erejével ható szatirák teremnek, semmisem okoz. A pályázó szatiráknak tudniillik, még a viszonylag jobb darabjaiban is legfeljebb általános bűnlistáknak szemrehányó versekbe szerkesztését, erőtlen haragú lelkek aprólékosan gúnyolóató kifogásait vagy épen csak már rég közismert szatirikusok modorbeli utánzásait találtuk.

Mintán az idő, melyben élünk, a mi meggyőződésünk szerint korántsem olyan ártatlan, mint e pályázó szatirák, előttünk bizonyosnak látszik, hogy a pályázatban avatott írók vagy hivatott tehetségek nem vettek részt, hanem — mint az a titkos pályázatoknál oly gyakran tapasztalható — a teret egészen a kísérletezőknek és műkedvelőknek engedték át.

A pályamunkák közül, mégis, mint az igen gyenge átlagból viszonylag kiválókat, szívesen említjük fel a következőket:

I. Az *Ujidők* címűt (8. sz.), mely az 1848 márczius 15-iki szabadságnap és annak ünneplő évfordulói közt szembeszökő fonák ellentétekből indulva ki, itt-ott ügyesen mond, fájdalom, immár közhelyekké lett igazakat a jelen elszaporodott szájhőseiről, kik szertelen szabadság- és hazafiság-szólamaik mellett maguk sohasem koc-

káztatják meg azokat az önfeláldozó bátor tetteket, melyekre a tömeget izgatják. Van a versben egy jó szomorú ötlet; az, hogy a szabadságharcz idejében még idegen országokból is jöttek légiók a magyar ügyért küzdeni, míg most légiósámra vándorolnak ki magyarok, feladván a küzdelmet a nemzeti ügyért.

II. A *Pályák* címűt (10. sz.), mely a modern ifjú pályaválasztásának léha indítékait gúnyos tanácsok alakjában rajzolja, előbb elmesebben, utóbb mind bágyadtabban. Feltűnő képessége van a szerzőnek komikai rímek csinálásához, de e képességét oly túlságos mértékben használja, hogy hamar meguntatja. A komikai rím fűszernek néha jó a tréfás versben és a szatirában is, de szinte folytonos, erőltetett használata nem ízessé, hanem épen ellenkezőleg, izetlenné teszi a munkát.

III. A *legnagyobb hatalom* (1. sz.) címűt, mely eléggé művelt hangon és síma verseléssel a hírlapirodalomnak veti szemére súlyos hibáit. Ezek a gáncsok inkább csak igazságosak, mint erőteljesek, de az óvatos szerző, nyilván tartva a nagyhatalomtól, még e nem nagyon keserű pilulákat is, sok előzetes bókoló dicséret ostyájában adja be.

A *legújabb költészet* (7. sz.) és az *Akarnokok* (5. sz.) tárgyaiknál fogva lehetnének jó szatirák, de feldolgozásuknál fogva még csak nem is szatirák. Az előbbi mindössze is szatirikus tanköltemény, az utóbbi couplet-féle. Még a *Magyar ember* című (11. sz.) szatirikus genre versekéről is megállapítunk annyit, hogy ügyes magyaros ritmusa van és néhány aprólékos vonást találóan rajzol, a nélkül, hogy figyelemreméltó, jellemző egész képet tudna adni.

Mindezzel nagyon is kimerítettük a pályázatnak viszonylag számbavehetőbb részét s egyéb részletezésre, miután az ügyis hiábavaló lenne, magunkat a legjobb akarat mellett sem érezzük kötelezve.

Méltóztassék tehát társasági határozattá emelni amaz egyhangulag hozott bírálói ítéletünket, hogy a jutalom nem adható ki s a Társaság dicséretében egy pályamunka sem részesíthető.

Budapesten, 1910 február 2-án.

Hozzájárul:

Alexander Bernát

Négyesy László.

BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍNМŰVÉSZNŐ JUTALMA.

BIRÁLÓ JELENTÉS

FERENCZI ZOLTÁNTÓL.

Az 1908 február 5-én kitűzött pályadíj «szaválásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény»-re szól. A beadás határideje volt 1909 október 31-ike. (*Kisf.-Társ. Évtapjai. XLIII. 227. 1.*)

A fenti pályázatra beérkezett összesen 24 pályamű. A bíráló bizottság tagjai: Jakab Ödön, Riedl Frigyes, Ferenczi Zoltán, a február 28-iki értekezleten egyértelműen abban állapodtak meg, hogy a jutalom kiadását ez alkalommal, nagy sajnálattal bár, de a T. Társaságnak nem ajánlják. A jelentés megírásával alólírtat bizták meg.

Mindenekelőtt meg kívánják a bírálók jegyezni, hogy az 1. számú, a *Szent László leánya* című pályamű kinyomatva adatott be s így mint már megjelent mű, pályázatra nem bocsátható.

A megmaradt 23 pályamű közt van 11, tehát kb. a művek fele, melyekben legfőljebb egy-egy sor sejtet valami jobbat, némelyik teljesen gyerekes munka, minden, még verselési gyakorlat nélkül is. A fenmaradó 12 pályamű közt van szintén pár, melyek csak a miatt vehetők komolyabban, mert gondosság és nagyobb gyakorlat nyilatkozik bennök. Ezek közé tartozik a 23-ik számú (*Bogumil leánya*), egy krónikás szerelmi történet a romantikusok által már annyiszor földolgozott dalnokról és várúr leányáról, gyakran nagyon gyenge rímeivel. Továbbá a 4-ik számú (*Magyarok Gallenben*), mely a magyarok ismert kalandjáról szól a honfoglalás idejéből, melynek verselése, néhány zavaró sort kivéve, folyékony és nem minden kedveség nélküli. A 11-ik számú (*Az utolsó magyar óra*), melyben Daudet Alfonz ismert megható elbeszélése van hazánkra alkalmazva, mintha lett volna vagy talán jönne oly idő, midőn az utolsó magyar óráról lehetne szó. A 12-ik számú (*A karácsonyfa*), mely Arany *Az első lopás* költeményének hatása alatt készült. Ez a kettő és a 10-ik számú (*Lili kisasszony*) egyébként ugyanegy kéz írása és ugyanegy fej mun-

kájának is látszik. Közülök az utolsó a legjobb s eredeti, legalább előttünk az, a mit feldolgoz benne, egy törpe lány halála, kit a pénzért mutogató tulajdonos egy törpe szörnyalakhoz akar üzletből férjhez adni. Ebben van pár figyelemre méltó részlet. A 13-ik számú (*Nero*), mely ügyesen verselve balladaszerűen dolgoz fel egy czirkuszi jelenetet, de meséje kigondolt, sőt majdnem lehetetlen. A 20-ik számú (*A két asszony*), mely egy jelentéktelen adomát mond el Spanyolországból Arany László *Elfrida* költői elbeszélése modorában, egyébként jó verselésével élénken, vidáman, mint a hogy a minta is írva van, de különben teljesen érdektelenül s mintájának költői és erkölcsi jelentősége nélkül.

Az előbbieknél nagyobb figyelemre méltók a hátralevők. Ezek közül a 2-ik számú (*Kárhozat országa*) nem elbeszélés, hanem egy a nemzetet sujtó ódaszerű költemény, kevés kivétellel nagyon jól verselve s kifejezéseiben nem közönséges erővel, de talán több rhetorikával, mint költészettel s talán ezért sem bir eléggé következetes maradni. Mintha inkább versszakonként volna kigondolva. És azt hiszszük, mindenben nagyon túlzott. Bajunk, gondunk van elég, de a kárhozat országa nem vagyunk s ezt mondani sem kellene sem versben, sem prózában. De újra megjegyezzük, hogy nem elbeszélés. A 16-ik számú (*Az öröklámpa*) egy hosszabb, 320 sorra terjedő, főkép vallásos elbeszélés, elég jó s a fő jelenetben érdeket keltő előadásban, mindvégig gondos kidogozásban, de majdnem minden sajátosabb szerkezet nélkül. Alkalmas volna valami vallásos olvasókönyvbe mint egy jelenet a népeletből, mely az erkölcs és vallás győzelmét tanítja. Egy favágó-családról van benne szó s egy erdei kápolnáról, melynek öröklámpája világít a veszélyes odavezető útra. A rossz társaságba került apa és társai ki akarják rabolni a kápolnát, leverik a lámpát s a favágó odamenő leánya, ki apjáért akar imádkozni, a mélységbe hull, mert a lámpa nem világít útjára. Az apa haza viszi leányát, de már halott, az anya is utána hal s az apa, ki az öröklámpát helyreállítja leánya megtakarított pénzéből, mint remete éli le életét. Valamivel kevésbé gondos kidolgozású a 9-ik számú (*Szegény Jákob*), de nem humor és igazság nélküli rajz a törekvést abban hagyó iskolai tehetségről és a szorgalmas tehetségtelen fiúról, a ki vagyonhoz jut. A morált ebben fejezi ki:

Sok az észnek proletárja,
 Nem boldogul, — esoda-e?
 De ki beáll a munkába,
 Nem veszt sohase.
 Mit ér a jó bizonyítvány? —
 Nem jobb-e, ha bár az hitvány,
 De gyors, munkás a kezünk!
 — Emberekké így leszünk! —
 Hát szivemből gratulálok,
 Uram, — Jákob!

A 6-ik számú (*A műét*) tárgyának főleg újszerűségével hat. A kidolgozás felületes és túlságos könnyed akar lenni. Egy nőt operálnak, miközben tűz üt ki a kórházban; de a kötelességtudó orvos és társai, mint a kötelesség katonái, befejezik a műtétet a pusztító vész daczára s megmentik a nőt. A végén bágyadtabban halad s közben is a nagy megdöbbenés inkább futólag van rajzolva. Végre a 3-ik számú (*Infernale*) egy dobzódó jelenet egy «Pokol» nevű tánczos mulatóból (orfeum), melynek orgiájába belehangzik egy pisztolydurranás. Egy könnyelmű lány meglövi magát. Az egész kiváló virtuozitással van előadva. Ennek bizonyására álljon itt a két végső szak:

És egyszerre, kevéssel hajnal után,
 Hogy a cécó már javában zajlik,
 Vadít a pezsgő, csókol a lány:
 Egy tompa durranás morajlik
 A «Poklon» át s nyomban megette
 Jön a «Miért?», a «Hogy tehette?»...
 Faggatják: «Mi oka volt? — «Semmi»...
 Ezek a rongyok!... Ez a festék!...
 Szeretnék — újra hazamenni!... —

A teremben ijedten oszlik a fény,
 Az ablakon át benéz a reggel.
 Odafut néhány pincérlegény
 Törlőrongygyal, vizes üveggel,
 A kihülő kebel tövében
 Nyílnak, nőnek a rózsák szépen,
 S a pokol sok kárhozó leánya
 Enyelgéstől zsibbadt kezével
 Sorban keresztet vet magára...

Látjuk, hogy ez az 54 sor, a mennyi t. i. a költemény hat versszakában van, erőt mutat s előadásbeli virtuozitást, de ez minden. Ezért főképp a költemény nem hat költőileg s ez a főbaj.

Ezekben kívántuk részletezni a pályázati műveket, ki akarván mindazt emelni, a mi figyelemre méltó s ezt be is mutatni a T. Társaságnak, de egyszersmind ebben indokolását is adjuk annak, hogy a jutalom kiadását nem hozhatjuk javaslatba.

Budapest, 1910 február 2.

Hozzájárul :

Jakab Ödön,

Riedl Frigyes.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették az 1910 február 6-iki ünnepélyes közülésen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: A francia romantika hatása a magyar szépirodalomra, eredeti forrástanulmányok alapján.

(Másodszor kitűzetett 1909 február 3-dikán.)

Jutalma a Lukács Móricz nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje 1910 október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: (Másodszor kitűzetett 1910 február 2-án.): Szatira.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1911 október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: A budapesti nemzeti színház története, tekintettel színművészetünk és drámairodalmunk fejlődésére.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1910 október 31-dike.

IV. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1909-ről): Greguss Ágost élete és művei.

Jutalma a Lukács Móricztól nejének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor.

Benyújtásának határideje 1911 október 31-dike.

V. BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍN-MŰVÉSZNŐ JUTALMA: Szavallásra alkalmas kisebb elbeszélő költemény.

(Kitűzetett 1910 február 2-án.) Jutalma 800 kor.

Benyújtásának határideje: 1911 október 31-dike.

VI. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Tanköltemény a költészetről vagy a költészet valamely ágáról.

(Kitűzetett 1909 február 3-án.) Jutalma 1000 kor.

Benyújtásának határideje: 1910 október 31-dike.

VII. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kisebb tanulmány Henszlmann Imréről.

(Kitűzetett 1909 február 3-án.) Jutalma 400 frank aranyban. Benyújtásának határideje 1911 október 31-dike

VIII. Ifj. BOJÁRI gróf VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Magyar történelmi tárgyú, prózában írandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet. (Kitűzetett 1909 febr. 3-án.)

Jutalma a bojári gróf Vigyázó Josefín által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 240 korona. A jutalom 1911 április 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1910 október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, be-
kötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél
kíséretében, a fenn kitett határidőig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül
csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél,
hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona marad-
nak. A Társaság fenntartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul
fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is,
minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

VI.

TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

AZ 1910-IK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁVAL.

Elnökség és tisztviselek:

<i>Elnök</i>	BEÖTHY ZSOLT.
<i>Másodelnök</i> ...	BERZEVICZY ALBERT.
<i>Titkár</i>	VARGHA GYULA.
<i>Másodtitkár</i> ...	KOZMA ANDOR.
<i>Pénztárnok</i> ...	MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
<i>Ügyész</i>	Dr. SZÖCS FERENCZ.

Gazdasági bizottság:

BERCZIK ÁRPÁD. HEGEDÜS ISTVÁN. NÉGYESY LÁSZLÓ.

Könyvkiadó bizottság:

BEÖTHY ZSOLT, elnök.

ALEXANDER BERNÁT.	KOZMA ANDOR.
BARKASSY GÉZA.	KÖNIG GYULA.
EMICH GUSZTÁV.	ORMODY VILMOS.
FERENCZI ZOLTÁN.	RADÓ ANTAL.
GÖRGEY ISTVÁN.	RIEDL FRIGYES.
HERCZEG FERENCZ.	VARGHA GYULA.

VÉGH ÁRTUR.

A magyar népköltési gyűjteményszerkesztői

† KATONA LAJOS* és SEBESTYÉN GYULA.

* Meghalt 1910 augusztus 3-án.

A Társaság Költők és írók czímű életrajz-vállalatának szerkesztője:

FERENCZI ZOLTÁN.

Shakespeare-bizottság:

Elnök: BERZEVICZY ALBERT.

Igazgató: ALEXANDER BERNÁT.

Előadó: RADÓ ANTAL.

Szerkesztő: BAYER JÓZSEF.

Belső tagok: APPONYI ALBERT, GRÓF, BEÖTHY ZSOLT, FERENCZI ZOLTÁN, HARASZTI GYULA, HEGEDŰS ISTVÁN, HEINRICH GUSZTÁV, JÁNOSI GUSZTÁV, KOZMA ANDOR, LÉVAY JÓZSEF, PEKÁR GYULA, RÁKOSI JENŐ, RIEDL FRIGYES, SOMLÓ SÁNDOR, VARGHA GYULA, VÁRADI ANTAL, YOLLAND ARTHUR.

Külső tagok: BODROGI LAJOS, GYULAI ÁGOST, HEVESI SÁNDOR, † KATONA LAJOS, RUSZT JÓZSEF, SEBESTYÉN KÁROLY, TÓTH IMRE, VOJNOVICH GÉZA.

Rendes tagok:

ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapesten.
ÁBRÁNYI KORNÉL	1878	Budapesten.
ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.
ALEXANDER BERNÁT	1899	Budapesten.
5 AMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapesten.
ANGYAL DÁVID	1910	Budapesten.
APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapesten.
BAKSAY SÁNDOR	1872	Kun-Szent-Miklóson.
BÁRD MIKLÓS	1905	Alsó-Szombatfalván.
10 BAYER JÓZSEF	1888	Budapesten.
BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapesten.
BENEDEK ELEK	1900	Budapesten.
BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapesten.
BERCZIK ÁRPÁD	1873	Budapesten.
15 BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapesten.
CSENGERI JÁNOS	1904	Kolozsvárott.
DALMADY GYÖZÖ	1867	Budapesten.
DÓCZY LAJOS BÁRÓ	1887	Budapesten.
ENDRÓDI SÁNDOR	1882	Budapesten.

30	FERENCZI ZOLTÁN	1903	Budapesten.
	FIÓK KÁROLY	1902	Budapesten.
	FRAKNÓI VILMOS	1903	Budapesten.
	GÁRDONYI GÉZA	1903	Egerben.
	HARASZTI GYULA	1906	Kolozsvárott.
25	HEGEDŰS ISTVÁN	1893	Budapesten.
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapesten.
	HERCZEG FERENCZ	1893	Budapesten.
	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapesten.
	JÁNOSI GUSZTÁV	1899	Veszprémben.
30	KOZMA ANDOR	1893	Budapesten.
	LÉVAY JÓZSEF	1862	Miskolczon.
	† MIKSZÁTH KÁLMÁN ¹	1882	Budapesten.
	NÉGYESY LÁSZLÓ	1904	Budapesten.
	PEKÁR GYULA	1901	Budapesten.
35	RADÓ ANTAL	1895	Budapesten.
	RÁKOSI JENŐ	1869	Budapesten.
	RÁKOSI VIKTOR	1897	Budapesten.
	RIEDL FRIGYES	1900	Budapesten.
	SEBESTYÉN GYULA	1909	Budapesten.
40	SEBŐK ZSIGMOND	1904	Budapesten.
	SOMLÓ SÁNDOR	1897	Budapesten.
	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	Temesvárott.
	SZÁVAY GYULA	1910	Debreczenben.
	SZILÁDY ÁRON	1867	Kis-Kun-Halason.
45	THEWREWK EMIL, P.	1885	Budapesten.
	VÁRADI ANTAL	1889	Budapesten.
	VARGHA GYULA	1883	Budapesten.
	VÉRTESI ARNOLD	1887	Budapesten.
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	Budapesten.

Levelező tagok:

† BIGAULT DE CASANOVE	
KÁROLY ²	1910 Párisban.
BRÁBEK FERENCZ	1899 Prágában.
BUTLER DUNDAS EDE	1879 Londonban.
† CASSONE JÓZSEF ³	1882 Notóban (Sicilia).

¹ Meghalt 1910 május 28-án.² Meghalt 1910 október 23-án.³ Meghalt 1910 július 31-én.

5	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1898	Romában.
	HADZSICS ANTAL	1887	Újvidéken.
	JONES HENRIK	1898	Mumby Vicarageben. (Alford, Lincolnshire).
	KONT IGNÁCZ	1903	Párisban.
10	LECHNER GYULA	1905	Budapesten.
	MOLDOVÁN GERGELY	1909	Kolozsvárott.
	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	Budapesten.
	OPITZ TÓDOR	1867	Liestalban (Baselland).
	SCHNITZER IGNÁCZ	1910	Bécsben.
	SCHÖLDSTROM FRIGYES	1905	Stockholmban.
15	SCHUMACHER SÁNDOR	1898	Kopenhágában.
	VRCHLICKÝ JAROSZLÁV	1905	Prágában.
	YOLLAND ARTUR	1909	Budapesten.

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

AZ 1910-İK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁIG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
 KIS JÁNOS febr. 19.
 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
 BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
 SZONTÁGH GUSZTÁV jun. 7.
 CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
 VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
 SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
 1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
 SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
²⁵ FÁY ANDRÁS, a társaság első igazgatója, jul. 26.
 KUTHY LAJOS aug. 27.
 1864 MADÁCH IMRE okt. 5.

- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR jul. 30.
ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* július 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
- 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
- 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.
IPOLYI ARNOLD *rendes tag* deczember 2.
- 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.

- 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.
 HENSZLMANN IMRE *rendes tag* december 5.
- 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
 PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
 CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
 HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
- 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
- 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
- 1895 STIER TEOFIL *lev. tag.*
 PHILLIPS HENRIK *lev. tag.*
- 1896 GR. SZÉCSÉN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
- 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
 PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
 PÁLFFY ALBERT *rendes tag* december 22.
- 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* április 28.
 ZICHY ANTAL *rendes tag* május 19.
 SZÁSZ BÉLA *rendes tag* július 7.
 ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* augusztus 1.
 HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* október 28.
- 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
 PATTERSON ARTÚR *lev. tag* szept. 29.
 PÉTEREFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
- 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* decz. 21.
- 1901 SAISSY AMADÉ *lev. tag* április.
- 1902 ⁹⁵ SZIGETI JÓZSEF *rendes tag* február 26.
 TOLNAI LAJOS *rendes tag* márczius 19.
 DOBSA LAJOS *rendes tag* július 8.
 VADNAY KÁROLY *rendes tag* július 27.
 KELETI GUSZTÁV *rendes tag* szeptember 2.
- ¹⁰⁰ MÜNTZ JENŐ *lev. tag* december.
 BARTÓK LAJOS *rendes tag* december 31.
- 1903 TÓTH LŐRINCZ *rendes tag* márczius 17.
- 1904 JÓKAI MÓR *rendes tag* május 5.
 JOVANOVIĆS JÁNOS *lev. tag* június 13.
- ¹⁰⁵ ÖMAN VIKTOR EMANUEL *lev. tag* augusztus 23.
- 1905 SZÁSZ KÁROLY *rendes tag* október 15.
- 1906 BACHAT DÁNIEL *levelező tag* április 13.

- 1906 HANDMANN ADOLF *levelező tag* deczember 8.
1907 VULCANU JÓZSEF *levelező tag* szeptember 9.
1908¹¹⁰ SZANA TAMÁS *rendes tag* február 11.
1909 STURM ALBERT *lev. tag* február 14.
JALAVA (ALMBERG) ANTAL *lev. tag* július 3.
SZÜRY DÉNES *rendes tag* október 28.
GYULAI PÁL *a társaság hatodik elnöke* november 9.
1910¹¹⁵ HEVESI LAJOS *lev. tag* február 27.
-

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

AZ 1910-IKI ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁIG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BARTHA MIKSA.
ADLER DÁVID.	BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.
ADÓDY ISTVÁN.	BATTHYÁNY GÉZA GRÓF (1860 előtt).
ALMÁSSY EDMUND.	BATTHYÁNY KÁZMÉR GRÓF (1860 előtt).
ALMÁSSY PÁL.	BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.
ANDRÁSSY GYÖRGY GRÓF (1860 előtt).	BAUER ANTAL.
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	BAUMGARTEN FERDINÁND.
ANDRÁSSY DÉNES GRÓF (400 K).	BAUMGARTEN FÜLÖP.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BAY ILONA.
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JULIÁNNA	BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ARANY JÁNOS SZOBOR-ALAP. (400 K).	BÁRON BENEDEK (6000 K).
Az Arany János budapesti szobrára befolyt összeg feleslegéből 2868 K 27 f.	BEDŐ ALBERT.
ARÁNYI MIKSA DR.	BELGRÁD IGNÁCZ.
ÁCS KÁROLY.	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH STE- FÁNIA GRÓFNŐ.
BAGHY IMRE.	BENKE GYULA.
BAJAI KATH. FÜGYMNASIUM.	BERCZIK ÁRPÁDNÉ (400 K).
BALABÁN ADOLF.	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BERNÁTFY IDA BÁRÓNÓ.
BALOGH ISTVÁN.	BERNÁTH GYULA (400 K).
BARBÁS JÓZSEF. (400 K).	BERZEVICZY ALBERTNÉ (400 K)
BARCZA SÁNDOR.	BETHLEN BALINT GRÓF.
BARKASSY GÉZA.	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BARKASSY KÁLMÁN.	BEZERÉDJ PÁL (400 K).
BARKASSY MARGIT.	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (2200 K)
BAROS GYULA.	BISCHITZ MÓR.
BARTAL GYÖRGY.	

- BLASKOVICH BERTALAN.
 BOCZKÓ DÁNIEL.
 BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNY ANTONIA.
 BOLZA ISTVÁN GRÓF.
 BRÁZAY KÁLMÁN.
 BRÓDY ZSIGMOND (400 K).
 BUDAI IMRE.
 BUDAI NÉPSZINHÁZ.
 BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI GYMNASIUM KÖNYVTÁRA.
 BUDAPESTI KER. IFJAK TÁRSULATA.
 BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
 BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
 BUDAPESTI REF. FÖGYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 BUDAPESTI SZINÉSZEK (1860 előtt).
 BUDAPESTI TANÁRKÉPZŐ INTÉZET GYAKORLÓ FÖGYMNASIUMÁNAK IFJUSÁGI KÖNYVTÁRA.
 BUKOVINSZKY JÓZSEF (400 K).
 ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZILÁGYI LILLA (4000 K).
 BURJÁN PÁL.
 BUTH KÁROLY.
 BUZÁS ELEK.
 CSABAI KASZINÓ (Békés).
 CSANAK JÓZSEF.
 CSAPÓ KÁLMÁN.
 CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
 CSÁKY ALBIN GRÓF.
 CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
 CSÁVOSY BÉLÁNÉ IFJ. (SZ. BEÖTHY KLÁRA.)
 CSENGERY ANTAL (1000 K).
 CSEPELY SÁNDOR.
 CSÉRY LAJOS.
 CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSOKONAIKÖRE.
 CZIRBESZ GYULA.
 DANIELIK JÁNOS.
- DARAY IMRE (1000 K).
 DARÁZSI ALBERT DR.
 DEÁK FERENCZ.
 DEBRECZENI H. H. FELSŐISK. TANULÓK OLVASÓ EGYLETE.
 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
 DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
 DEDINSZKY KÁLMÁN.
 DESSEÖFFY JÓB.
 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ (400 K).
 DESSEWFFY EMIL GRÓF (400 K).
 DESSEWFFY ÖDÖN.
 DEUTSCH MÓR (ifjabb) (400 K).
 DEVILLE JÁNOS (600 K).
 DIETRICH VILMOS DR.
 DOMOKOS LÁSZLÓ.
 EBNER EDE (400 K).
 EGE MIKLÓS (400 K).
 EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
 ELSŐ MAGYAR ÁLT. BIZTOSÍTÓ TÁRSASÁG (Alapítványát évenk. 400 K-val megújítja.)
 EMICH GUSZTÁV.
 EMICH GUSZTÁVNÉ.
 EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENTIVÁNYI FARKASNÉ.
 EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ (200 arannyal).
 EÖTVÖS JÓZSEF B. ALAPÍTVÁNY (4000 K).
 ERDEY ANTAL.
 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ERDÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
 ERDÖDY KAJETÁN GRÓF (1860 előtt).
 FARKAS LÁSZLÓ DR.
 FÁY ANDRÁS (1860 előtt).
 FENYVESSY ADOLF.
 FERENCZY LAJOS
 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
 FLESCH TIVADARNÉ.
 FLUSS JÓZSEFNÉ.
 FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).

- FORGÓ ISTVÁN (csongrádi).
 FORSTER GYULA BÁRÓ.
 FÖVÁROSI ORVOS (névtelen 400 K).
 FRANK ANTAL.
 FRANKÓI VILMOS (400 K).
 FRANKL-VARGA MARGIT.
 FÜLÖP LAJOSNÉ.
 GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
 GHYCY FERENCZ (400 K).
 GHYCY KÁLMÁN.
 GICZEY SÁMUEL.
 GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA EM-
 LÉKÉRE.
 GÖRGEY GUSZTÁV.
 GÖRGEY ISTVÁN.
 GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS ÁGOSTNÉ (45,800 K).
 GRUBER JÓZSEF.
 GRÜNWALD BÉLA.
 GUNDEL JÁNOS.
 GYENE GUSZTÁV.
 GYENE KÁROLY.
 GYENES JÓZSEF.
 GYÖRGY ALADÁR.
 GYŐRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 GYULAI PÁL (2000 K).
 HAJDU LÁSZLÓ.
 HAJDUSKA ALBERT.
 HAJDUSKA EMIL.
 HAJÓS JÓZSEF.
 HALÁSZ GEDEON.
 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (2000 K).
 HATVANY-DEUTSCH SÁNDOR.
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HEGEDŰS SÁNDOR (250 K).
 HELTAI FERENCZ.
 HERTELENDY-KARÁCSONYI MÁRIA.
 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 HORVÁT BOLDIZSÁR (2000 K).
 HORVÁTH DÖME.
 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH-ROHONCZY ILONA BÁRÓNÉ.
 HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 IHÁSZ LAJOS.
 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 JÁNOSI GUSZTÁV.
 JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM.
 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JENEY LAJOS.
 JOANNOVICS GYÖRGY.
 JÓKAI MÓR (2000 K).
 JÓNY TIVADAR.
 JÓNÁS KÁROLY (300 K).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (720 K).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (2000 K).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 KAJDACY ISTVÁN (4000 K).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KAPOSVÁRI FŐGYMNASIUM VIRÁG BE-
 NEDEK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KARAP FERENCZ (végrend. alap. 4000 K).
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
 KARCZAG BÉLA.
 KARCZAG ISTVÁN.
 KARSAI ALBERT (400 K).
 KASSELIK JENŐ (10,000 K).
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (400 K).

- KECSKEMÉTI KASZINÓ.
 KÉGL JULIA.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (8000 K).
 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉKÁBÓL
 KENESSEY ALBERT. (800 K).
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY (400 K).
 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KISUSZÁLLÁSI EV. REF. GYMNASIUM
 IFJUSÁGÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FÖGYMNA-
 SIUMI IFJUSÁG ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 KORNFELD ZSIGMOND.
 KOVÁCS ALADÁR.
 KOVÁCS EDE (berenczei).
 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE KÜRY
 TERÉZ (400 K).
 KOVÁCS KÁLMÁN (400 K).
 KOVÁCS LÖRINCZ (400 K).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁCS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS JUDIT.
 KÖNYI MANÓ ÉS NEJE.
 KÖNIG GYULA.
 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA (1000 K).
 KUBINYI FERENCZ (idős).
 KUN GÉZA GRÓF (végrend. alap. 4000 K).
 KÚN JÓZSEF. (400 K).
 KVASSAY EDE.
 LANDAU HORÁCZ EMLÉKÉRE ÖRÖKÖSEI
 LÁNYI GYULA. (2000 K).
 LÁNYI GYULA (végrend. alap 400 K).
 LATINOVICS ILLÉS (400 K).
 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYEV LAJOSNÉ.
 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAY HENRIK BÁRÓ (900 K).
 LÉVAI KASZINÓ.
 LÉVAY JÓZSEF.
 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPHTAY BÉLA BÁRÓ.
 LIPHTAY LAJOSNÉ.
 LIPHTAY SÁNDOR (kisfaludi).
 LÓNYAY GÁBOR.
 LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁMUELNÉ.
 LUKÁCS JÓZSEF (400 K).
 LUKÁCS MÓRICZ (20,000 K).
 MADAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 MAGYAR ORSZÁGOS KÖZP. TAKARÉK-
 PÉNZTÁR (400 K)
 MAILÁTH GYÖRGY.
 MAILÁTH JÓZSEF.
 MAJER KÁROLY.
 MÁRKUSOVSZKY JÓZSEF.
 MÁROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-ALAPÍT-
 VÁNY (400 K).
 MASZÁK ELEMÉRNÉ.
 MAY LAJOS.
 MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FÖGYMNA-
 SIUM ÖNKÉPZŐ TÁRSULATA.
 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ABONYI LAJOS).
 MECHWARTH ANDRÁS.
 MÉSZÁROS KÁROLY.
 MEZŐTÚRI REF. FÖGYMNASIUM.
 MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (400 K).
 MIKÓ IMRE GRÓF.
 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 NADÁNYI ALBERTNÉ (400 K).
 NADÁNYI FERENCZ (400 K).
 NAGY ELEK (káli).
 NAGY GEDEON (tolcsvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA (400 K).

- NAGY KÁROLY (1860 előtt).
 NAGYBECSKEREKI FŐGYMNASIUM ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.
 NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
 NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.
 NEUWELT ARMIN.
 NÉMETH LAJOS.
 NÉMETHY ANNA, IMRE (400 K).
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (400 K).
 NÉVTELEN (1904 december).
 NŐKÉPZŐ EGYLET FELS. LEÁNYISKO-
 LÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
 NYIRBÁTORI KASZINÓ.
 ORCZY ZOLTÁN.
 ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
 ORMODY VILMOS.
 PAJOR ISTVÁN.
 PALLAVICINI SÁNDOR ŐRGRÓF.
 PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
 PAPP ELEK.
 PAPP GÉZA.
 PAULAY EDE (400 K).
 PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR
 (Alapítványát évenként 400 K-val megújítja).
 PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.
 PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 PÉTERFFY ISTVÁN.
 PFEFFER JÁNOS (400 K).
 PILASZANOVICS JÓZSEF.
 PILTA JÁNOSNÉ (1860 előtt).
 PIUFSICS LAJOS.
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ.
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ.
 PODMANICZKY FRIGYES B. (1860 előtt).
 PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ.
 POLL IMRE.
 POMPÉRY JÁNOS (400 K).
 PONGRÁCZ ANNA.
 PONGRÁCZ LAJOS (honti).
 RADÓ ANTALNÉ.
 RAKOVSZKY ISTVÁN, FŐSZÁMSZ. ELN.
 RÁCZ GYÖRGY.
 RÁNOLDER JÁNOS (400 K).
 REMÉNYI EDE.
 REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
 RÉVAI TESTVÉREK, IROD. INTÉZET.
 RIMASZOMBATI KASZINÓ.
 RITOÓK ZSIGMONDNÉ TORMAY MÁRIA.
 ROSTI PÁL.
 ROTTENBILLER LIPÓT.
 RÖKK SZILÁRD.
 RUPP KORNÉL.
 RUSZT JÓZSEF.
 RUTTKAY MÁRTON.
 SAMARJAY KÁROLY.
 SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).
 SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt)
 SCHLICHTER IZIDORNÉ.
 SCHMIDT MÁRIA dr.
 SCHREIBER IGNÁCZ (Kautz Gyula emléke-
 zetére 1000 K).
 SCHOSSBERGER VILMOS (tornyai, 800 K).
 SCHWANFELDER JÓZSEF.
 SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
 SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
 SINGER ZSIGMOND.
 SOMSSICH PÁL.
 SOPRONMEGYE (1860 előtt).
 SRÉTER KLÁRA (1000 K).
 STEIN I. NÁTÁN (2000 K).
 STERN DÁVID.
 STÉPÁN GÁBOR.
 STIASNY ILONA.
 STRÁDA BÉLA.
 SVÁB JAKAB.

- SZABADY FERENCZNÉ.
 SZABÓ DÁVID.
 SZARVASI KASZINÓ.
 SZALÓKI SZÉHER ÁRPÁD (400 K).
 SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA.
 SZÁSZVÁROSI KÚN-KOLLÉGIUM.
 SZÁSZVÁROSI REF. KUN-KOLLÉGIUM.
 SZATHMÁRY KÁROLY (50 arannyal).
 SZECSKAY KORNÉL.
 SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
 SZEGEDI SÁNDOR.
 SZEMERE PÁL (1860 előtt).
 SZENDE KÁROLY.
 SZENGER EDE (300 K).
 SZENTANDRÁSSY LAJOS.
 SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM
 (Pálya Ferenc tanár adományából).
 SZENTGYÖRGYI ALBERT.
 SZENTIVÁNYI KÁROLY (300 K).
 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
 SZENTIVÁNYI MIKLÓS.
 SZENTPÁLY KLEMENTINA.
 SZERB GYÖRGY.
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
 SZÉCHENYI GYULA GR.
 SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (400 K).
 SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD, EMLÉ-
 KÉRE (10,000 K).
 SZÉKELY FERENCZ, TAKARÉKPÉNZTÁRI
 VEZÉRIGAZGATÓ.
 SZÉKESFEHÉRVÁRI KATH. FŐGYMNA-
 SIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 SZELESTY LÁSZLÓ.
 SZIGETHY ÁBOR.
 SZIGETVÁRI IVÁN.
 SZIGLIGETI EDE (600 K).
 SZIJJÁRTÓ SÁMUEL.
 SZILÁGYI DEZSÓ.
 SZILÁGY VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.
 SZILY KÁLMÁN.
 SZINNYEI JÓZSEF ID.
- SZINYEY-JEKELFALUSSY VALÉRIA.
 SZITÁNYI ADOLF.
 SZITÁNYI BERNÁT.
 SZITÁNYI IZIDOR.
 SZITÁNYI VILMOS.
 SZLÁVY JÓZSEF (400 K).
 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRECSÁNYI
 PAULA.
 SZOMBATHY LAJOS.
 SZONTÁGH PÁL (4148 K).
 SZONTÁGH TIVADARNÉ.
 SZÖCS FERENCZ (1800 K).
 SZÓKE LAJOS.
 SZÖLLÖSY ETELE.
 SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
 SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
 SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
 ILLÉS MATILD.
 SZTUPA GYÖRGY.
 SZÜCS LAJOSNÉ.
 TANÁRKY JULIA.
 TÁRKÁNYI BÉLA (600 K).
 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idős).
 TELEKI SÁNDOR GRÓF.
 THAN KÁROLY.
 THANOFFER PÁL.
 TIHANYI FERENCZNÉ.
 TISZA KÁLMÁN.
 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD ILONA
 GRÓFNÓ (400 K).
 TISZA LÁSZLÓ.
 TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYESÜLETE.
 TOLDY FERENCZ (800 K).
 TOMORI ANASZTÁZ (10,000 K).
 TORDAI NÖGVELET.
 TORMAY BÉLA (ifjabb).
 TORMAY CECIL.
 TÓTH GYÖRGY.
 TÓTH LÖRINCZ.
 TÓTH REZSÓ.
 TÖRKÖLY PÉTERNÉ GYIÓKÓ IRMA (400 K).

TÖLTÉNYI MIKLÓS.		VIKTORIN JÓZSEF.	
TÖRÖK ELEMÉR	(400 K).	VIOLA JÓZSEF	(1860 előtt).
TÖRÖK SÁNDOR.		VISONTAI SOMA DR.	
TÖTTÖSSY ISTVÁN.		VIZAKNAI ANTAL DR.	
TREFORT ÁGOSTON	(1860 előtt).	VOJNICS MÁRK.	
UDVARDY CSERNA VINCZE.		VOJNICS TIVADARNÉ.	
ULLMAN KÁROLY.		VUK MIHÁLY ÉS FIAI	(400 K).
UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FÖGYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖNKÉPZŐ KÖRE.		WAHRMANN MÓR	(2400 K).
UNGVÁRI FÖGYMNASIUM DAYKA-KÖRE.		WEISZ BERNÁT FERENCZ.	
VADNAY ÁNDOR.		WEISS MANFRÉD.	
VADNAY KÁROLY HAGYATÉKA	(2400 K).	WELLISCH ALFRÉD.	
VAJDA ÖDÖN ZIRCZI FŐAPÁT	(800 K).	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.	
VAJDAFY GUSZTÁV.		WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ.	
VALICS ANTALNÉ.		WENZEL GUSZTÁV.	
VARGHA GYULA	(400 K).	WENINGER VINCZE	(400 K).
VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA GRÓFNÉ.		WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.	
VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ	(400 K).	VÁSÁRHELYI WODIANER ARTUR	(régebbi rendes alapítványán kívül újabb 10,000 K).
VÁRADY JÁNOS.		WOLFNER TIVADAR.	
VÁRADY KÁROLY	(400 K).	ZACHAR ISTVÁN.	
VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.		ZENTAI FÖGYMNASIUM KOSSUTH ÖNKÉPZŐKÖRE.	
VÉGH ARTÚR.		ZICHY ANTAL	(8000 K).
VÉGH ISTVÁN (verebí).		ZICHY DOMOKOS GR.	(1860 előtt).
VÉGHÉLYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY KAROLINA.		ZICHY GÉZA GRÓF	(1000 K).
VÉREY JÓZSEF.		ZSENY JÓZSEF.	
VÉSZTŐI KASZINÓ.		ZSILINSZKY MIHÁLY.	
VIDA KÁROLY.		ZSIVORA GYÖRGY	(1800 K).
VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN GRÓFNÉ, TESTVÉRE, IFJABB BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR EMLÉKÉRE	(8000 K).	ZISEA JULIA, SOMOGYI DEZSŐ EMLÉKÉRE	(1200 K).

Az 1860 előtt tett alapítványok rendes összege 100, az 1860 után tettek 200 koronásak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

KIVONATOK A TÁRSASÁG JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

1909 február 24.

1. Titkár jelenti, hogy a Társaság által f. hó 10-ikén megválasztott Sebestyén Gyula rendes, valamint Hevesi Lajos, Moldován Gergely és Yolland Arthur levelező tagokat megválasztásukról hivatalosan értesítvén, ezek válaszoló leveleikben köszönetet mondanak s megválasztásukat, a tagsággal járó feladatokra szívesen vállalkozva, elfogadják. Leveleik felolvastatnak. Tudomásul szolgál. A három új levelező tagnak a tagsági oklevél kiadandó. A rendes tag székfoglaló értekezésének megtartása után fogja azt megkapni.

2. A Széher-jutalomra pályázott s a Társaság legteljesebb dicséretével kitüntetett, *Énnekkel ajkamon* stb. jeligéjű Tompa-életrajz szerzőjeül dr. Váczy János magát megnevezvén, elnök a jeligés levelet felbontja s Váczy János szerzőségét abból is megállapítja. Hasonlókép a szerző beleegyezésével, a szintén dicséretben részesített Vörösmarty-életrajz szerzőjeül dr. Kiss Ernő főgymnásiumi tanár megneveztetik.

3. Kónig Gyula, m. t. akadémiai tag, a Franklin-Társulat igazgatója, 200 K-val a Társaság alapító tagjai közé lépett. Az elnökség az új alapító tagnak a szokásos levéllel ki fogja fejezni a Társaság köszönetét.

4. Loew Vilmos New-Yorkból tiszteletpéldányt küldött a Társaságnak *Magyar Poetry és Tragedy of Man* című munkáiból; az előbbi magyar költemények angol műfordításait, az utóbbi Madách *Ember tragédiájának* angol műfordítását nyújtja. Köszönettel vétetik.

Elnök emlékezteti a Társaságot, hogy Mikszáth Kálmán rendes tagnak első irodalmi dolgozata 1869-ben jelent meg az *Igazmondó* című hetilapban, s így a folyó esztendő egy fényes magyar írói pálya negyvenedik forduló éve. A Társaság elnökeiből, titkáraiból, továbbá Négyesy László és Sebők Zsigmond tagokból álló bizottságot alakít avégből, hogy készítse elő a bizottság Mikszáth Kálmán írói pályája negyvenedik évfordulójának irodalmi megünneplését, a M. T. Akadémia, a Petőfi-Társaság s a két budapesti hirlapírói kör kikérendő részvételével.

10. Titkár jelenti, hogy a Társaság könyvkiadó bizottsága magát Barkassy Géza, Emich Gusztáv, Görgey István, König Gyula, Ormody Vilmos és Végh Arthur alapító tagokkal egészítette ki. Tudomásul szolgál.

11. Berzeviczy Albert, mint a Shakespeare-bizottság elnöke, megállapítja, hogy miután Yolland Arthur, a bizottságnak külső tagja, a Társaság legutóbbi tagválasztó ülésén társasági levelező taggá választott, e választásnál fogva a Shakespeare-bizottságnak is társasági belső tagjává lett. A bizottság, mely a tisztújító társasági ülésen a régi tagok újból megválasztásával régi összetételében alakult meg ismét, s melynek a nem társasági tagokból választott volt külső tagjai, Yollandon kívül, szintén ugyanazok, a kik voltak, — szükségét látja annak, hogy kibővítsék még a következő új külső tagokkal: Bodrogi Lajossal, Katona Lajossal, Tóth Imrével, a Nemzeti Színház igazgatójával, és Vojnovich Gézával. Miután a bizottság ügyrendje nem ad rá módot, hogy e sürgősen kívánatos kibővítés már az idén megtörténhessék, a bizottság a Társaság felhatalmazását kéri, hogy a nevezettek a bizottság külső tagjaiul már most felvehetők legyenek. A Társaság a felhatalmazást megadja.

*

1909 márczius 31.

Titkár jelenti, hogy a Társaságnak mult hó 10-ikén megválasztott elnökeit, Beöthy Zsoltot és Berzeviczy Albertet a m. kir. kormány megerősítette elnöki állásukban s ezzel megválasztásuk végérvényes. Tudomásul szolgál.

2. A Pesti Hazai első takarékpénztár-egyesület, a mint évenként rendszeren, évi közgyűlésén ismét 400 K-t csatolt a társaságnál régebben tett alapítványához.

3. Bedő Albert 200 K összeggel a Társaság alapítói közé lépett.

A Társaság alaptókéjének gyarapítóihoz az Elnökség köszönő levelet intéz.

4. Romanecz Mihály Gyöngyösi Istvánról írt emlékbeszédét ki nyomtatván, abból a Társaságnak tiszteletpéldányt küldött. Köszönettel vétetik.

8. Beöthy Zsolt elnök mint indítványt a Társaság elé terjeszti azon eszméjét, hogy indítsa a Társaság egy nagyszabású vállalatot a magyar irodalom összes nevezetes emlékeinek gyűjteményes kiadására. Egyesíttessék a 120—150 kötetre (kötetenként 20—25 ívre) tervezhető nagy gyűjteményben minden irodalmi alkotás, a melyben a magyar nemzet szelleme megnyilatkozott; a magyar remekírók művei

teljesen, — és pedig a leggondosabb szövegkritikával. Indítványozó indítványának megokolása során utal arra, hogy ilyen összefoglaló gyűjtemény már jóformán minden kultur-nemzet irodalmában van, s nagy nemzeti érdek, hogy a magyarban is legyen. Szüksége van rá az irodalmat tanuló ifjúságnak is, következésképp a Társaság számot tarthatna rá, hogy e vállalat megvalósításában a m. kir. közoktatási kormány, legalább a gyűjteménynek 1000 iskolai könyvtár részére való megrendelésével, segítse. E segítséggel a vállalat anyagi része már meggyőzőhetőnek mutatkozik. Indítványozó kéri végül, hogy indítványa megfontolására a Társaság mindenekelőtt egy külön bizottságot választszon.

Ferenzi Zoltán üdvözi az eszmét s különösen kiemeli annak fontosságát, hogy végre e vállalat megvalósításával a magyar irodalmi alkotások pontos szövegkritikával kerülnének egyetemesen kiadásra. A Társaság e tetszéssel fogadott indítvány előzetes tárgyalására az indítványozón kívül Ferenczi Zoltán, Hegedüs István, Négyesy László és Riedl Frigyes rendes tagokból bizottságot alakít.

9. Elnök közli, hogy Gyulai Pálnak Strobl Alajos mintázta márvány-mellszobra, melyet néhai báró Lévay Henrik a Társaságnak ajándékba készíttetett, a báró Lévay család részéről vett értesülés szerint, az ajándékozó özvegyének őrizetében van, s annak idején készségesen át fog a Társaságnak adatni. Tudomásul szolgál. Az elnökség az özvegy bárónéhez köszönő levelet fog intézni.

10. Titkár az ügyrendre hivatkozva kéri, hogy foglalkozék a Társaság már a folyó ülésen e jövő évi februárban tartandó ünnepélyes közülés tárgysorának tervezésével. A Társaság úgy tervezi, hogy az ünnepélyes közülésen Mikszáth Kálmán rendes tag olvasson fel elbeszélést. Gárdonyi Géza és Hegedüs István verset, Négyesy László pedig széptudományi dolgozatot. Mikszáthhoz az elnökség intézen felkérő levelet. A többi felolvasásra kért rendes tag jelen van s bejelenti készségét a felolvasásra.

11. Mikszáth Kálmán negyvenéves írói jubileumának megünneplése végett a Társaság felszólítást intézett a M. T. Akadémiához, a Petőfi-Társasághoz s a két budapesti ujságírói egyesülethez. A M. T. Akadémia a Mikszáth-bizottságba Heinrich Gusztáv főtítkárt, Berczik Árpádot és Hegedüs Istvánt, a Petőfi-Társaság pedig elnökét, Herczeg Ferenczet, továbbá Ferenczi Zoltánt és Endrődi Sándort küldi képviselőül. Az ujságíró-egyesületek még nem feleltek a fől szólításra. Tudomásul szolgál.

12. Hegedüs István és Vargha Gyula előterjesztik bírálatukat Radó Antalnak a műfordítást tárgyaló művéről, melyet kiadásra ajánlanak. A Társaság a művet kiadásra elfogadja.

13. Titkár jelentést tesz a könyvkiadó-bizottság f. hó 24-iki ülésének határozatairól. Ezek szerint az alapítói könyvilletmény-sorozatba 1909-re Fielding *Tom Jones* regényének III. kötete, Szüry Dénes fordításában, Keleti Gusztáv *Művészeti dolgozatai* és Radó Antalnak *A műfordítás művészete* című munkája vétetett fel. A jövő, 1910-ik évre tervezi a bizottság Lukács György pályanyertes műve (*A modern dráma fejlődése*) I. kötetének, Várad Antal *Magyar színészekről* írt humoros rajzainak és Ruskin *Sesamok és lilomok* című művének kiadását, az utóbbit Farkas Klára fordításában.

14. Titkár felolvassa Hadzsics Antal levelező tag bírálatát Szász István műfordításairól szerb költőkből. A műfordítások alapos átjavítás után érdemesek volnának arra, hogy a Társaság, esetleg a M. T. Akadémia segítségével kiadassanak. A Társaság e műfordításokat Heinrich Gusztávnak, mint az *Olcso Könyvtár* szerkesztőjének figyelmébe ajánlja, miután a társasági kiadvány-sorozatokba nem illeszthetők bele.

15. Titkár előterjeszti Heinrich Gusztáv bírálatát Handmann Adolf német műfordításairól magyar költőkből. A bírálat szerint a műfordítások a legnagyobb mértékben megérdemlik, hogy a Társaság a m. kir. Vallás és közoktatásügyi miniszternek kiadásuk lehetővé tételét ajánlja. Báró Dóczy Lajos rendes tag, Neugebauer László levelező tag, mint a műfordításoknak szintén bírálói, írásban csatlakoznak Heinrich Gusztáv bírálatához. A Társaság a három bíráló egybehangzó ítélete alapján e műfordításokat kiadásra való meleg ajánlással terjeszti vissza a m. kir. Vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, ki azok bírálására a Társaságot felkérte volt.

17. Elnök és titkár jelentik, hogy a Társaság képviseletében jelen voltak a Székács József elhunyt tag születése századik évfordulójának emlékére, a budapesti evangélikus templomban, f. hó 11-ikén rendezett ünnepélyen. Hogy pedig e jeles elhunyt tag születésének századik évfordulójáról a Társaság a maga körében is kegyeletesen megemlékezzék, elnök felkéri Baksay Sándort, hogy a jövő ünnepélyes közülést követő lakomán a Gyulai-serleggel Székács Józsefről mondjon beszédet. Tudomásul szolgál. Baksay Sándor kijelenti, hogy a kegyeletes megbízásnak eleget fog tenni.

★

1909 május 5.

A Társaság a M. T. Akadémia ülései miatt meg nem tarthatott áprilisi rendes havi ülését e napon pótolta.

1. Titkár jelenti, hogy Schreiber Ignác, az Osztrák-Magyar Bank főtanácsosa, elhunyt barátjának, Kautz Gyula m. t. akadémiai

tagnak emlékére a Társaságnál 1000 koronás alapítványt tett. A Társaság nagy köszönettel veszi s megbizva az elnökséget, hogy ezt a kegyeletes alapítónak írásban fejezze ki.

2. A Társaság tagjait és alapítóit megillető 1908. évi kiadványok, és pedig az Évlapok XLIII. kötete, Lévay Józsefnek *A múza búcsúja* című költeménykötete, Fielding *Tom Jones* című regényének II. kötete és Tainenek Lafontaine-tanulmánya (Geöcze Sarolta fordításában) megjelentek és az alapítóknak, valamint a tagoknak elküldettek. Tudomásul szolgál.

3. Benczur Gyula festőművész ünneplésében, melylyel őt a művészek klubja nagyszabású magyar történelmi képének az *Ezeredik évfordulónak* kiállítása alkalmából részesítette, a művész-klub részéről meghívott Társaság képviselőiként Beöthy Zsolt elnök és Vargha Gyula titkár szintén részt vettek. A Társaság élénken helyesli, hogy a nagy magyar művészi érdem ünneplésének képviseletéről gondoskodás történt s azért az elnökségnek köszönetet mond.

8. A Vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister a Társaságot kéri fel Kőrös Endre tanár kéziratban a ministerhez benyújtott s esetleg ennek anyagi támogatásával kiadandó *Kudrun*-fordításának bírálatára. A mennyiben a munka kiadásra méltónak ítéltetnék, az a Társaság minden anyagi gondja nélkül mint társasági kiadvány jelenhetné meg. A Társaság a munkát megbíralás végett Heinrich Gusztávnak és Vargha Gyulának adja ki.

9. Deák Ferencz népköltés-gyűjtő a Társaság kiadásában megjelenendő jász népköltési gyűjteménye élére a Vallás- és közoktatásügyi miniszterhez szóló ajánlást óhajtana nyomatni. A Társaság nem engedí meg, hogy a kiadásában megjelenő munkák ilyen módon bárkinek is ajánltassanak.

14. A Kazinczy-kör Sátoralja-Ujhelyen és Széphalmon Kazinczy Ferencz emlékezetére ünnepélyt rendez és erre a Társaságot is meghívja. A Társaság felkéri Négyesy Lászlót, hogy ez ünnepélyen képviselje s erre koszorút is küld.

*

1908 május 26.

1. Titkár jelenti, hogy az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, mint rendesen, alapítványát ez évben is 400 K összeggel növelte. Hálás köszönettel vétetik. Az Elnökség írásban fog a Társaság igazgatóságának köszönetet mondani.

2. A M. Tud. Akadémia f. hó 2-án tartott évi nagygyűlésén,

melyre a Társaság meghivatott, számos társasági tag volt jelen. Tudomásul szolgál.

3. A sátoraljaújhelyi Kazinczy-körnek Széphalmon tartott Kazinczy-ünnepén a Társaságot Négyesy László rendes tag képviselte. Az ünnepre a Társaság koszorút is küldött. Tudomásul szolgál. Négyesy Lászlónak a Társaság köszönetet mond a képviseletért.

8. Titkár jelenti, hogy Mayland Oszkárnak egy székelyföldi népköltés-gyűjtemény kötete meg fog ez idén jelenni, a Társasággal szerződött Athenæum r.-társaság kiadásában; ezenkívül esetleg még Deák Ferencz népköltési gyűjteménye is. Tudomásul szolgál.

9. Dr. Kiss Ernő a legutóbbi Széher-pályázaton megdicsért munkáját, Vörösmarty életrajzát átdolgozta s kiadásra a Társaságnak ajánlja fel. Kifejezte óhaját, hogy a munkát megjelenése esetén ajánlással láthassa el. Az átdolgozott munka a Széher-pályázat volt bírálójának: Ferenczi Zoltánnak, Jakab Ödönnek és Négyesy Lászlónak adatik ki, a kik már eredeti alakjában ismerik. A Társaság kiadásában megjelenő munkák ajánlásokkal nem láthatók el.

11. Farkas Klára kiadásra elfogadott fordítása, Ruskin *Sesamok és liliumok* című munkája a fordítás pontos hűsége irányában még Hegedűs István által átvizsgálandó.

Mészáros Gyula egy kötet műfordítását terjesztette be, török költőkből, kiadás végett. A műfordítások bírálatára, költői szempont-Radó Antal, hűség szempontjából pedig Kunos Ignác tanár, akadémiai tag, kérendő fel.

13. Berze Nagy János népmese-szótár tervezetét a Társaság elé terjesztette. Átvizsgálás és véleményezés végett Sebestyén Gyula megválasztott rendes tagnak adandó ki.

14. Nógrád vármegye alispánja felkéri a Társaságot, hogy vegyen részt a Madách Imre sírszobrára megnyitott közadakozásban. A Társaság gyűjtőívet fog köröztetni tagjai között.

16. Ferenczi Zoltán, mint az életrajz-vállalat társasági szerkesztője jelenti, hogy a vállalat két legújabb köteteként Szinnyi Ferencztől *Arany János* életrajza és Váczy Jánostól *Kazinczy* életrajza megjelent. Készen van kinyomatásra Kéki Lajosnak Széher-jutalommal kitüntetett *Tompa*-életrajza.

17. Barabás Ábel *Goethe* életrajzát írta meg s ajánlotta fel kiadásra az életrajz-vállalatnak. Ferenczi Zoltán, mint szerkesztő, már elolvasta s kevés javítás után kiadható, jó munkának ítélte. A Társaság a munka második bírálójául Heinrich Gusztáv rendes tagot kéri fel.

18. Kőrös Endre Kudrun-fordítását Heinrich Gusztáv, felolva-

sott birálatában, Vargha Gyulával együtt, jó munkának ítélte. A Társaság a munkát a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszternek kiadásra ajánlja s szívesen egyezik bele, hogy az a Társaság kiadványaként jelöltessék meg.

*

1909 szeptember 28.

1. Titkár jelenti, hogy Jalava (Almberg) Antal kitünő finn író, a magyar nemzet s a magyar nyelv és irodalom ismerője és buzgó ismertetője, a Társaságnak levelező tagja, f. évi július 3-án elhunyt. A Társaság mély megilletődéssel veszi a szomorú jelentést; feledhetlen levelező tagja elhunytán érzett fájdalmát az ülés jegyzőkönyvében is kifejezésre kívánja juttatni s intézkedni fog, hogy Jalava Antalról a Társaság körében annak idején emlékbeszéd tartassék.

2. Ferenczy Istvánnak, a jelenkori magyar szobrász-művészet első, úttörő mesterének Rimaszombatban emelt s e hó 26-án leleplezett emlékszobrára Négyesy László a Társaság nevében koszorút helyezett, a Társaság elnöke, Beöthy Zsolt pedig a szobornál beszédet tartott. A Társaság helyesléssel és nagy köszönettel veszi tudomásul, hogy a nemzeti művészet ez ünnepén ily méltóan volt képviselve.

3: A nyári szünet folyamán a Társasághoz több folyóiratból és újonnan megjelent könyvből érkezett tiszteletpéldány, ezek közt Zempléni Árpád *A kalapács* című költői elbeszéléséből, melyet a M. T. Akadémia a Nádasdy-jutalommal tüntetett ki, Móricz Zsigmond *Hét krajczár* című elbeszélés-kötetéből és a debreczeni Csokonai-kör *Emlékönyvéből*. Köszönettel vétetnek.

4. Elnök, mielőtt az ülés tárgysorozatára térne, meleg szavakban áldoz a magyar közélet jeles halottja, Thaly Kálmán emlékezetének. Noha e kiváló történet-kutató, író, költő és politikus a Társaságnak nem volt tagja, a kurucz költészet kincseinek kinyomozásával és feltárásával a nemzeti irodalomnak halhatatlan szolgálatot tévén, a Társaság tartozik érdemeinek azzal, hogy mai ülésén kegyeletes kifejezést ad a hazafias fájdalomnak, mely a nemzeti irodalom munkásait és híveit e jelesnek kidőlte miatt eltölti. A Társaság Thaly Kálmán iránt érzett hálájának, elhunytán érzett fájdalmának és emlékezetét megőrző kegyeletének az elnök által tolmácsolt kifejezését a mai ülés jegyzőkönyvébe fölvéti.

9. Titkár örömmel jelenti, hogy a f. é. márcziusi ülés határozatából a jövő évi ünnepélyes közülesen közreműködésre fölszólítottak: Négyesy László, Hegedűs István, Gárdonyi Géza, valamint Mikszáth Kálmán rendes tagok szívesen jelentették ki véglegesen, hogy a

felkérésnek készek eleget tenni. Mikszáth jelezte, hogy készségesen vállalkozik akár emlékbeszédre is, mely Tóth Ede elhunyt tagról fogna szólni. A Társaság élénk tetszéssel és köszönettel veszi tudomásul.

10. Titkár, mint a népköltési gyűjtemény szerkesztője közli, hogy Deák Ferencz kiadásra kész jászsági gyűjtését immár Sebestyén Gyula rendes tag szakértő vizsgálatára alá bocsátja. Megjegyzi azonban ez alkalommal, hogy Sebestyén a népköltési darabokat az illető nyelvjárásokat kifejező fonetikus helyesírással óhajtana mindenkor kiadatni. A Társaság megbeszéli Sebestyén eszméjét, de általános lévén a meggyőződés, hogy a szépirodalmi Társaság kiadásában megjelenő népköltési termékeknél a fősúly azok irodalmi tartalmán és értékén van, melyet a nyelvjárások különös fonetikai utánzása esetleg elburkolhat, háttérbe nyomhat, azt határozza, hogy a megszokott, régi helyesírás, mely általában az irodalmilag elfogadott s e mellett az egyes, kiválóan érdekes tájszólások feltüntetését nem zárja ki, jövőben is megtartandó.

12. Dayka Gábor ungvári szobrának jövő hó 3-án megtartandó ünnepélyes leleplezésére a Társaság meghívót kapott. A Társaság képviselőjére Négyesy Lászlót kéri fel.

*

1909 október 27.

1. Titkár jelenti, hogy Szócs Ferencz, a Társaság nagyérdemű ügyésze, alapítványát ismét 200 koronával gyarapította s ezzel alapítványa tőkéjét már 1800 korona összegre emelte.

2. Töttössy István, a Magyar Földhitelintézet főtisztviselője, ki e minőségében a Társaság vagyoni ügyeit is példás buzgósággal kezeli, 200 korona összeggel a Társaság alapítói közé lépett. Mindkét alapítvány nagy köszönettel vétetik, mely köszönetet az elnökség levelében is közleni fogja az alapítókkal.

3. A kassai Kazinczy-körnek Kazinczy Ferencz születése 150-ik évfordulója alkalmából tartott irodalmi emlékünnepe a Társaságot Berzeviczy Albert képviselte. A Társaság a képviselőtért másodelnökének köszönetét nyilvánítja.

4. Kozma Andor *Magyar Symphoniák* című új verskötetének egy tiszteletpéldányát a Társaságnak megküldötte. Köszönettel fogadtatik.

5. Endrődi Sándor Kisfaludy Károly *Stibor vajda* című drámája német fordításának egy ódon, illusztrált könyvpéldányát a Társa-

ság ereklyetárának ajánlotta fel ajándékol. A Társaság az ajándékot ereklyegyűjteménye részére köszönettel elfogadja.

6. Ormody Vilmos alapító és könyvkiadó bizottsági tag az elnökhöz intézett s felolvasott levele szerint Greguss Ágost szobrára a Társaság gyűjtése keretében 150 koronát adományoz. Hálás köszönettel vétetik.

7. Elnök, mielőtt a Társaság a mai ülés tárgysorára térne, meleg szavakban emlékezik meg Horváth Mihályról, a nagy magyar történetíróról, ki a Társaságnak is buzgó tagja volt s kinek születése századik évfordulója alkalmából a Magyar Történelmi Társulat ünnepélyes emlék-ülést szentelt. Ezen az ülésen a Társaságot az elnök és Hegedűs István rendes tag képviselte. A Társaság a képviselőtért köszönetet mond s hálás tetszéssel fogadja az elnök kegyeletes megemlékezését, mely Horváth Mihály történetírói jelentőségét általában jellemzi, a Társaság körében kifejtett irodalmi tevékenységét pedig különösen is megvilágítja.

11. Folyó hó 30-án jár le a szatira-pályázat a Lukács Krisztina-jutalomra és a Bulyovszkyné jutalmára kitűzött elbeszélő költemény-pályázat. A szatira-bírálok Alexander Bernát, Kozma Andor, Négyesy László; az elbeszélő költeményeké Ferenczi Zoltán, Jakab Ödön, Riedl Frigyes.

12. Lehóczky Tivadar, a tót népköltészetből vett műfordításait a Társaságnak kiadásra ajánlja. A Társaság a magyarországi nemzetiségek népköltésének fordításait régebben kiadta, de utóbb a magyar népköltési gyűjtemény annyira igénybe vette, hogy a nemzetiségi népköltészet kiadásával többé nem foglalkozhatik.

13. Elnök fölemlíti ez alkalomból, hogy Kriza *Vadrózsáinak* új kiadására lenne szükség s ezt a Társaságnak kellene kiadvány-programmjába, mint népköltési gyűjteményt beillesztenie. Ferenczi üdvözlí ez eszmét, de hangsúlyozza, hogy az új kiadás majdan szakszerű revisio után és bizonyos nem népi eredetű költemények kihagyásával történjék. A Társaság elvileg elhatározza, hogy Kriza *Vadrózsáiból* kellő revisióval új kiadást fog rendelni.

17. Antal Géza tanár Páparól Scheffel *Ekkehardja* magyar fordítását ajánlja a Társaságnak kiadásra. A Társaság e mű kiadását kívánatosnak tartja, de mielőtt határozná, kéri az ajánlattétőt, hogy fordítását megbírálásra küldje be.

18. Ferenczi Zoltán, mint a társasági életrajz-vállalat szerkesztője, jelenti, hogy Császár Elemér Kisfaludy Sándornak, Várdai Béla pedig Mikszáth Kálmánnak életrajzával elkészült. Barabás Ábel Goethe-életrajzát Weimarban még új adatokkal egészítette ki s újra át-

dolgozta. Az életrajz már ez új alakban is kiállta Heinrich Gusztávnak és a vállalat szerkesztőjének bírálatát, mely Heinrich Gusztáv fogalmazásában nagyon kedvező s a munkát némi csekély javítással, kiadásra ajánlja.

*

1909 november 10.

Rendkívüli, zárt ülés d. u. fél 2 órakor. I. Elnök az ülést megnyitván, kijelenti, hogy azt kizárólag a Társaság tegnap elhunyt rendes tagjának és volt elnökének, Gyulai Pálnak végtisztessége ügyében hívta össze. Mély meghatottsággal emlékezik meg a magyar nemzeti irodalom e nagyságának rendkívüli irodalmi jelentőségéről, emberi és hazafiúi kiválóságáról s a Társaság körében betöltött szerepének feledhetetlen fontosságáról — s végezetül előterjeszti az elnökségnek Gyulai Pál temetésére s emlékezetének a Társaság körében leendő megőrzésére és megtisztelésére vonatkozó indítványát.

A Társaság mély fájdalommal és kegyelettel veszi tudomásul a szomorú elnöki jelentést és minden vita nélkül, egyhangulag elfogadván az elnökség indítványát, határozattá emeli, hogy

1. Gyulai Pál haláláról külön gyászjelentést ad ki;
2. gyászoló hátrahagyottjaihoz részvétiratot intéz;
3. ravatalára koszorút helyez;
4. temetésén testületileg vesz részt;
5. a Társaság nevében koporsójánál külön társasági szónokkal bucsúztató beszédet mond;
6. márvány mellszobrát tanácskozó termében örök emlékezetül elhelyezi;
7. emlékezetére annak idején ülései rendjében ünnepet szentel;
8. életrajzának megírásáról és kiadásáról alkalmas módon gondoskodni fog.

II. Berzeviczy Albert indítványára a Társaság felkéri elnökét, Beöthy Zsoltot, hogy Gyulai Pál temetésén a Társaság nevében a bucsúztató beszédet ő legyen szíves elmondani. Beöthy Zsolt erre való készségét kijelenti.

*

1909 november 24.

1. Titkár jelenti, hogy a Társaság tagjai Gyulai Pál halála alkalmával folyó hó 10-én, az elnökség meghívására, rendkívüli zárt ülést tartottak. Ekkor hozattak meg ama határozatok, melyek a Gyulai Pál temetésén való részvételre s emlékezetének a Társaság körében leendő ápolására vonatkoznak.

2. Szűry Dénes, múlt hó 28-án elhunyt rendes tag temetésén,

mult hó 30-án, a Társaság testületileg vett részt, a koporsóra koszorút helyezett s Vargha Gyula titkár búcsúztató beszédet mondott. A Társaság jóváhagyja az elnökség intézkedéseit s rendeli, hogy Szűry Dénes halálán érzett mély fájdalma a mai ülés jegyzőkönyvében is kifejezésre jusson.

3. Az újvidéki *Maticza Szrbszka*, mely szerb irodalmi társulat Gyulai Pált már régebben tiszteleti tagjává választotta, emelkedett hangú, meleg részvétíratot intézett a Társasághoz Gyulai Pál halála alkalmával. A Társaság mély megilletődéssel veszi tudomásul a felolvasott részvétíratban kifejezett nemes érzelmeket s felkéri az elnökséget, hogy levélben fejezze ki a Maticza Szrbszkanak a Társaság köszönetét.

4. Görgey István kir. közjegyző közölte a Társasággal Gyulai Pál végrendeletét, mely szerint az elhunyt tag az *Éji látogatás* című költeményéhez készült művészi bronz domborképet a Társaságnak hagyományozta. Hálás köszönettel vétetik.

5. Özv. báró Lévy Henrikné tudatta, hogy Gyulai Pálnak az ő birtokában lévő, Strobl Alajostól mintázott márvány mellszobrát, melyet annak idején boldogult férje úgyis azzal a szándékkal készíttetett, hogy a Kisfaludy-Társaságé legyen, a legnagyobb szívességgel adja át örök tulajdonul a Társaságnak.

A Társaság mély köszönettel fogadja a báróné szíves készségét s kegyelettel emlékezik meg báró Lévy Henrikről is, ki a Társaságnak alapítói közé tartozott s áldozatkészen buzgólkodott kiváltképezon, hogy a Társaság egyes nevezetes tagjai szobrászi képmásainak birtokába jusson. Az elnökség levélben fejezze ki a Társaság ezen érzelmeit özv. báró Lévy Henriknének.

6. Benzur Gyula festő, főrendiházi tag neje, Kisfaludy Sándornak egy sajátkezűleg írt s történeti érdekű levelét ajándékozta Kozma Andornak, ki azt, az ajándékozó úrnő tudtával, a Társaság ereklyetárának ajánlotta fel ajándékképen. A Társaság az ajándékot ereklyetára részére köszönettel elfogadja.

7. Sebestyén Gyula a *Rovás és rovásírás* című munkájából, Rudnay Győző *Pogány zsoldárok* című költeménykötetéből tiszteletpéldányt küldött a Társaságnak. Köszönettel fogadtatik.

8. Az ungvári Dayka Gábor-ünnepélyen a Társaságot Négyesy László, az Erdélyi Múzeum Egyesület közgyűlésén pedig Csengeri János rendes tag képviselte. A Társaság nevezetteknek köszönetet mond a képviseléstért.

10. A mult hó 31-én lejárt Lukács Krisztina-féle pályázatra 18 pályamű (szatira) s az ugyanakkor lejárt Bulyovszky Lilla-féle

pályázatra 24 pályamű (elbeszélő költemény) érkezett. Tudomásul szolgál.

16. A Társaság a Gyulai Pálról tartandó emlékbeszédre Kozma Andort, a Szűry Dénesről tartandóra pedig Endrődi Sándor rendes tagot kéri fel. Kozma Andor jelen lévén, nyomban kijelenti, hogy a felkérésnek eleget fog tenni.

17. Gárdonyi Géza rendes tag betegeskedésére hivatkozva, levélben lemond arról, hogy a legközelebbi ünnepélyes ülésen költeményt olvasson fel. A Társaság helyette Szabolcska Mihály rendes tagot kéri fel költemény felolvasására az 1910 február elején tartandó ünnepélyes közülésen.

18. Titkár jelenti, hogy a lejárt pályázatokra beérkezett művek közül kettő nem a kitűzött pályázatokra vonatkozik s hogy a *Zsobra!* című szatírának, valamint *A falu árvája* című elbeszélő költeménynek nincs jeligéje; a *XX. század* című szatírának pedig van ugyan jeligéje, de az a szerző nevét rejtő levélre rá nem iratott.

A Társaság a jeligére vonatkozó alaki hiányt, illetőleg hibát, — miután az ezúttal nem okozhat tévedést, — nem tartja oknak az illető pályamunkák kizárására a pályázatból. A más, nem pedig a kitűzött pályatételekre vonatkozó művek a lejárt pályázatok megbírálása alkalmával természetesen figyelmen kívül maradnak.

19. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi Minister, ki Handmann Adolf elhunyt lev. tag német műfordításait magyar költőkből a Társaság részéről adott kedvező bírálatoktól indítva, kiadni szándékozik levélben kéri a Társaságot, hogy a kiadás rendezésében tanácssal segítségére legyen, alkalmasnak látszó németországi kiadókát ajánljon s a műfordítások elé bevezető essayről legyen szíves gondoskodni. A Társaság az ügy elintézésére, mint legilletékesebbet, Heinrich Gusztávot kéri fel, ki a műfordításoknak egyik bírálója is volt s ki nyomban kijelenti készségét a megbízás teljesítésére.

22. Vargha Gyula titkár pótlólag közli, hogy a budapesti Petőfi-ház ünnepélyes felavatásán a Társaságot Berzeviczy Albert másodelnök s ő, a titkár képviselte. Ugyancsak ő okvetlenül jelen lesz a Kossuth-mauzoleum felavatási ünnepélyén is s így a Társaság azon mindenesetre képviselve lesz. Köszönettel vétetik tudomásul.

23. Heinrich Gusztáv indítványozza, hogy a jövő évtől kezdve a rendes havi ülések ne a hónapok utolsó szerdáin, hanem az első szerdáin tartassanak, a mit, az akadémiai ülések terminusait s egyéb körülményeket tekintve, jobb beosztásnak vél. A Társaság elfogadja az indítványt s felkéri a titkárt, hogy a jövő évi ülésrendet ehhez képest szerkeszsze meg. Ennek folytán a februári rendes havi ülés

elmarad, mert összeesnék a közüléssel, — e helyett június hó első szerdájára tűzhető ki rendes havi ülés.

25. Másodtitkár jelenti, hogy az 1909 február 10-iki közülési jegyzőkönyv 5. b) pontjába tévedés csúszott be. A Shakespeare-bizottság ugyanis maga választja tisztikarát s így a társasági ülés jegyzőkönyvében csakis a Társaság által választott bizottsági tagok névsora lett volna felsorolandó, tisztségek megjelölése nélkül. Indítványozza, hogy a tévedés, mivel az illető jegyzőkönyv már hitelesítve van, a mai ülés jegyzőkönyvében igazíttassék ki. Elfogadtatik.

*

1909 december 15.

1. Titkár jelenti, hogy Bulyovszky Lilla színművésznő, néhai Bulyovszky Gyula író özvegye, a Társaság alapító tagja, ki a Társaságnál egy, kétévénként pályázatra kerülő költői jutalmat is alapított s a Társaság s általában a nemzeti irodalom iránt meleg érdeklődést tanúsított — elhunyt. A Társaság őszinte fájdalommal veszi tudomásul s elrendeli, hogy ez, Bulyovszky Lilla színművésznőről való halás és kegyeletes megemlékezésének jeléül, az ülés jegyzőkönyvébe is föl-vétessék.

2. Gyulai Pál elhunyt tag leánya, Gyulai-Fodor Aranka asszony, az atyja elhunytá alkalmával hozzá intézett társasági részvétiratot levélben köszönte meg. Tudomásul szolgál.

3. Kont Ignác levelező-tag megküldte a Társaságnak a párisi *Temps* című ujság azon irodalmi melléklapja egy példányát, melyben ő Gyulai Pál irodalmi jelentőségét a francia olvasóközönség számára fejtegeti és ismerteti. Köszönettel vétetik.

4. A Shakespeare-bizottság megbízásából Bayer József rendes tag kétkötetes munkát írt *Shakespeare drámái hazánkban* címmel s a mű kiadásra elkészült. Örömmel vétetik tudomásul.

5. Szklavek Erzsébet *Ungarische Volksmärchen* című német könyvéből, mely a magyar népköltészet mesekincsének gazdagságáról kíván a német közönségnek fogalmat nyújtani, a Társaságnak tisztelet-példányt küldött. Köszönettel vétetik.

6. Az Erdélyi Muzeum-Egylet közgyűlésén a Társaságot Csengeri János rendes tag képviselte. A Társaság ezért köszönetet mond.

10. Titkár bemutatja a jövő, 1910. évi ülésrend-tervezetet, melyet, a mult ülés határozatához képest, úgy szerkesztett, hogy a rendes havi ülések általában a hónapoknak, ne mint eddig, az utolsó, hanem az első szerdákra essenek, tehát eképen: január 5-én rendes havi ülés; február 2-án tagválasztó és előzetes közülés; márczius

2-án, április 6-án, május 4-én, június 1-én, szeptember 7-én, október 5-én, november 2-án és december 7-én rendes havi ülés. Az ülések helye és kezdetük órája a rendes gyakorlat szerint változatlanul marad. A rendes havi ülések napja tekintetében elhatározott változásról a közönség a sajtó útján nyomatékosan előre is tájékoztatandó.

11. Titkár jelenti, hogy az ünnepélyes közülesen költemény felolvasására a lemondott Gárdonyi Géza helyett Szabolcska Mihály rendes tagot, a mult ülés határozatából felkérte. Tudomásul szolgál.

12. Ugyancsak titkár megállapítja, hogy a legközelebbi közülest követő lakomán a Gyulai-serleggel mondandó emlék-pohárköszöntőre az elnök már kijelölte volt Baksay Sándor rendes tagot, ki Székács József elhunyt tagról emlékeznék meg; — azonban időközben meghalt Gyulai Pál s a róla nevezett serleggel, már az abba vésett jellege értelmében is, a legközelebbi alkalommal magáról Gyulairól lenne leghelyesebb megemlékezni. A Társaság egyhangulag, nagy helyesléssel osztozik e felfogásban s felkéri Beöthy Zsolt elnököt, hogy ezúttal változtassa meg az emlék-pohárköszöntőre vonatkozó intézkedését s a lakomán ő legyen szíves a Gyulai-serleggel magáról Gyulai Pálról megemlékezni. Beöthy Zsolt elnök kijelenti, hogy a Társaság kívánságának eleget tesz.

13. Tárgyalásra kerül a megüresedett tagsági helyek betöltésének kérdése. Rendes tagsági hely három üres. Vértesi Arnold mind a háromnak betöltését javasolja. Vargha Gyula, Berzeviczy Albert és Négyessy László a régi szokástól, mely szerint egy hely lehetőleg üresen tartandó, nem kívánnak ezúttal eltérni, mert nem látnak rá okot. Levelező tagsági hely hat üres. A Társaság úgy határoz, hogy a jövő évi február hó 2-iki tagválasztó ülésen két új rendes tag lesz választható: egy költő Gyulai Pál és egy író Szűry Dénes megüresedett helyére; a megüresedett levelező-tagsági helyek közül pedig három lesz betölthető.

15. Várdai Béla a Társaság életrajz-vállalata részére megírta Mikszáth Kálmán életrajzát. E munka kész, ki van nyomva s az életrajzok rendes méretét némileg túlhaladva, 12 ívet tesz ki. Tudomásul szolgál.

*

1910 január 5.

1. Titkár jelenti, hogy a Petőfi-Társaság holnapi ünnepélyes közülésére, valamint a szegedi Dugonics-Társaságnak Mikszáth Kálmánt ünneplő folyó hó 9-iki ülésére meghívót kapott. Köszönettel vétetik.

5. Titkár bemutatja a szabályszerű időben és módon beérkezett

tagajánlásokat, melyek felolvastatnak. A Társaság a tagajánlásokat elfogadja, melyek szerint:

rendes tagnak ajánlja:

a) Molnár Ferenczet Mikszáth Kálmán rendes tag, ugyancsak Molnár Ferenczet Alexander Bernát rendes tag; b) Szávay Gyulát Gárdonyi Géza és Szabolcska Mihály rendes tagok; c) Zempléni Árpádot Vargha Gyula, — ezen ajánlatok a költő-helyre szólanak; d) Angyal Dávidot Riedl Frigyes és Hegedűs István rendes tagok; e) Sebestyén Károlyt pedig Sebők Zsigmond és Pekár Gyula az író-helyre;

levelező-tagoknak ajánlja Bigault de Casanove francia író, ki a magyar irodalmat műfordítások útján ismerteti, Pekár Gyula; és Schnitzer Ignácot, Petőfi egyik német műfordítóját, Radó Antal.

6. A jövő hó 6-ára kitűzött évi ünnepélyes közülésen, titkár jelentése szerint, Mikszáth Kálmán, Négyesy László, Hegedűs István és Szabolcska Mihály rendes tagok fognak felolvasásokkal résztvenni. Tudomásul szolgál.

7. Titkár a jövő hó 2-iki előzetes és tagválasztó közülés feladataira vonatkozólag emlékezteti a Társaságot, hogy a gazdasági bizottságban két tag helye Szűry Dénes és Gyulai Pál elhalálózása folytán megüresedett. E helyeket is a jövő hó 2-iki közülésen kell majd választás útján betölteni. Ugyancsak akkor kérné titkár a népköltési gyűjtemény új szerkesztőjének, illetőleg szerkesztőinek megválasztását, miután ő, ki most e tisztelet betölti, régi és a Társaságnak tudtával levő elhatározásához híven, erről a tisztról ezennel véglegesen lemond. A folkloristika fejlődésével a népköltési gyűjtés és kiadás-rendezések ügye oly sajátos irodalmi szakfeladattá lett, melynek csupán általános irodalmi és költészeti tájékozottsággal való kezelése, a legnagyobb gondosság mellett is, igen bajos. Ennek tudata általános a Társaságban s mint ok, ez is részes volt abban, hogy a legutóbbi rendestag-választáson a közbizalom épen a népköltési ügy legkitünőbb magyar irodalmi szakférfiát, Sebestyén Gyulát, sietett a Társaságnál székhez juttatni, azzal a többszörösen nyilvánvalóvá tett célzattal, hogy mihelyt arra a kellő alkalom elérkezik, a Társaság népköltés-gyűjtő, rendező és kiadó munkája részére vétessék e kiváló új erő igénybe. Az alkalmat erre a népköltési gyűjtemény szerkesztéséről lemondó titkár elérkezettnek véli s ajánlja, hogy a jövő hó 2-iki közülésen a Társaság a népköltési ügyet, mint szerkesztőre, tagjai sorából Sebestyén Gyulára bizza, fölkérvén melléje egyúttal társszerkesztőül dr. Katona Lajos egyetemi tanárt, t. akadémiai tagot is, ki, mint szintén elismert szakkitűnőség, a népköltési ügy bokros

teendőiben Sebestyén Gyulával osztoznék. Régebben is két szerkesztője volt a Társaság népköltési gyűjteményének s csupán a szerkesztésnek a titkárra bízása alkalmával egyesültek az összes teendők egy kézben; a visszatérést a kétszerkesztős régi gyakorlathoz azonban az egész ügy anyagának és jelentőségének megnövekedése nagyon is ajánlatossá teszi.

A Társaság a szerkesztésről lemondó titkár nagy érdemeinek és buzgalmának minden oldalról megnyilvánuló meleg elismerése mellett, a lemondást, valamint az új szerkesztők választását a jövő hó 2-iki közülés tárgyává teszi.

Sebestyén Gyula megragadja az alkalmat dr. Katona Lajosnak, a folkloristika és különösen a népmese-irodalom terén szembetűnő rendkívüli jelentősége hangsúlyozására s eleve a maga részéről is kéri, hogy az esetben, ha a titkár ajánlatát a Társaság az ő személyére vonatkozólag elfogadja, szerkesztőtársául dr. Katona Lajost okvetlenül legyen szíves megválasztani, mert ő ennek segítségével reméli, hogy a népköltési ügy a Társaságnál minden tekintetben helyesen lesz intézhető. Tudomásul szolgál.

9. Titkár, mint a népköltési gyűjtéseknek ez idő szerint még intézője, dr. Somogyi Gyula részére újabb gyűjtő-útra anyagi támogatást javasol. A Társaság az anyagi támogatást meg is szavazza.

10. Radó Antal felhossa régebben tett s elvben elfogadott indítványát, mely szerint a *magyar széptudományi intézet* kifejezés a Társaság címébe alapszabályszerűen ismét fölveendő lenne. Úgy véli, a közgyűlésen ez az ügy is végkép elintézhető.

Miután az alapszabály-változtatáshoz külön ülés határozata szükséges, ez az ügy más alkalomra halasztatik.

*

1910 február 2.

Előzetes és tagválasztó közülés.

1. Titkár előterjeszti az 1909. évi zárszámadásokat, felolvasván az eredetiben a jegyzőkönyvhöz fűzött pénzügyi bizottsági jelentésnek ezekre vonatkozó részét, mely szerint a Társaság mult évi összes bevételeinek főösszege 41,960 K 51 f-re s a tényleges kiadás ezzel szemben csak 30,230 K 51 f-re rugott. Az előirányzattól úgy a bevétel, mint a kiadás eltérést mutat, melynek magyarázatát a pénzügyi bizottság jelentése részletesen megadja. A Társaság vagyona 1909. évi december 31-én összesen 454,850 K-ban állapított meg, a mi az előző évi megállapításhoz képest 16,691 K összegű vagyon-gyapodást jelentene, ámde a jelzett társasági összvagyonból 8511 K 24 f kizá-

rólag a Shakespeare-bizottságot illeti, mint megjelenendő kiadványainak költség-fedezete s e szerint a Társaságra nézve állandó vagyonjellege a fent kimutatott főösszegnek csak ezen rész-összeg híján van.

A Társaság a zárszámadásokat egyhangulag elfogadja, a felmentvényt az 1909. évre minden irányban megadja s a Magyar Földhitelintézetnek, valamint Szöcs Ferencz ügyvédnek, a Társaság ügyészének, a Társaság anyagi jóvolta érdekében kifejtett igen buzgó és sikeres tevékenységükért a jegyzőkönyvbe is beiktatandó meleg köszönetet szavaz.

2. Titkár a pénzügyi bizottsági jelentés folytatólagos felolvasása mellett előterjeszti az 1910. évre szóló költségvetést, melyek az eredetiben e jegyzőkönyvhöz fűzött jelentés részletezése szerint, összesített főösszegben 45,386 K-t tüntetett fel bevételi és 43,471 K-t kiadási előirányzatul. Az utóbbiban a Shakespeare-bizottság 16,611 K 24 f-rel előirányzott költségébe a pénzügyi bizottság bevette amaz 1000 K összeget is, melyet a Társaság a külön kormánytámogatás folytán saját bevétellel rendelkező Shakespeare-bizottságnak a múlt évben a maga részéről kilátásba helyezett, melyet azonban a bizottság mind-
 eddig még igénybe nem vett.

Jakab Ödön általánosságban szólva a költségvetéshez, annak előrebocsátása és ismételt hangsúlyozása mellett, hogy Shakespeare világraszóló nagyságának rendkívüli irodalmi jelentőségére vonatkozólag teljesen egyetért a Társaság összességével, mely e jelentőség felismerésének bizonyosságul a külön, állandó Shakespeare-bizottságot alkotta, aggodalmát fejezi ki a tekintetben, hogy a Shakespeare-kultusz a bizottság működésének hatása alatt oly méreteket látszik öltetni, melyek már a magyar nemzeti irodalom kultuszától vannak elerőt és figyelmet. Távol áll tőle, hogy a Shakespeare-bizottság nagybuzgalmú vezetőit és tagjait személyes vonatkozásokkal legkevésbé is érintse, de helytelenítenie kell, hogy a bizottságban mintegy közszükségül ismerték el és vették tervbe a Társaság által rendezett és kiadott s részben a magyar irodalom legnagyobbjai, részben jeles munkásai által készített Shakespeare-fordítások revisióját, esetleg kijavítását, esetleg újakkal pótlását. Mint rossz következményt, ennek tulajdonítja, hogy most már a színházaknál is jelszó lett, hogy Shakespeare-t a régi, hagyományos irodalmi fordításokban nem lehet előadni s e végből színházi használatra új fordításokat csináltatnak. Felszólaló szemelvények felolvasásával bizonyítja, hogy az új fordítások magyarság és érthetőség tekintetében mögöttük állanak ama régieknek, melyeket kiszorítanak. Óvja a Társaságot, melynek a nemzeti irodalom kultusza mindenek felett való feladata, hogy az ilyen téves Shakespeare-

kultusznak, mely hagyományos, előkelő magyar irodalmi műfordítások hitelének elpusztítására és csekélyebb irodalmi becsű új fordítások divatbahozására vezet, egy állandó bizottsága révén akaratlanul se legyen előmozdítója.

Berzeviczy Albert, mint a Shakespeare-bizottság elnöke, tiltakozik az ellen, mintha a bizottság kezdeményezésének folyamánya lenne, hogy a színházak némely Shakespeare-darabot általuk készített új fordításokban hoznak színre. Ilyen esetek fordultak elő már jóval korábban is, mintsem a bizottság működését megkezdte. Hogy a színházak mit csinálnak, azért a bizottság semmikép sem lehet felelős. A bizottság a legnagyobb kegyeletet tanusította a hagyományos és valóban nagy irodalmi becsű régi műfordításokkal szemben s a revisio szükségének felmerülése alkalmából rögtön kimondta, hogy Arany János, Petőfi és Vörösmarty Shakespeare-fordításainak szövege feltétlenül érintetlenül hagyandó s még a netán bennük előforduló tévedések vagy hiányok is legfeljebb jegyzetek alakjában igazíthatók ki. A jeles Shakespeare-fordítók, kik még életben vannak, munkáikat a bizottság fölkérésére maguk veszik revisio alá. Szász Károly fordításainak revisiója pedig csakis a hozzá oly közel állott Vargha Gyula beleegyezésével és közreműködésével történhetik. De semmi kegyelet-sértés s a nagyérdemű régi fordítókra semmi dehonestáló nincs abban, ha műveikben egy-egy, műfordításoknál mindig megeshető nyelvi félreértés vagy olyan szövegbeli eltérés, mely csak abból eredt, hogy nekik még nem állottak a Shakespeare-szövegkritika újabb biztos megállapításai rendelkezésükre, a kellő módon s írói egyéniségük sérelme nélkül helyesbítették. A Shakespeare-kultuszt a bizottság kétségkívül emelte és ápolta s ezt fogja tenni ezután is, mert erre van kiküldve s hivatásának buzgó teljesítéseért nem hibáztatható. A magyar nemzeti irodalom kultuszának a bizottság ezzel mit sem árt s a bizottság minden tagja a legnagyobb lelkesedéssel kész saját irodalmi nagyjaink kultuszát szintén emelni és ápolni, a hol csak alkalom van rá. A bizottság működése a Társaságnak semmi anyagi áldozatába nem kerül s a midőn saját bevételéből folyóirattal, vagy mint épen most történt, Bayer József társasági rendes tag művének kiadásával, magyarul járul hozzá a minden kultur-országban virágzó Shakespeare-irodalomhoz, akkor a magyar nemzeti irodalmat is gazdagítja.

Jakab Ödön ismételt rövid felszólalásban kéri, hogy félre ne értsék: neki a magyar irodalmi Shakespeare-kultusz ellen nincs kifogása, azt nagyrabecsüli, de azzal ellentétben állónak tartja, ha a régi jó Shakespeare-fordítások a revisio czímén megbolygatva, a színházak

és a megtévesztett közönség véleményében, alacsonyabb színvonalú új fordítások javára, értéküket veszítik.

Elnök megállapítja, hogy a Shakespeare-kultusz nem eltérés a Társaság hagyományaitól, hanem épen az azokhoz való ragaszkodást bizonyítja. A világirodalomhoz való kapcsolat általában, de különösen a Shakespearevel való foglalkozás a Társaságnak mindenkor kitűzött céljai és folytatott munkái közé tartozott. E mellett a Társaság a nemzeti irodalom kultuszát a legújabb időkben is legfőbb kötelességeül ápolta és emelte. Tanúsága ennek egyebek közt a mult évben a Kazinczy-, Tompa- és Mikszáth-életrajzok megiratása és kiadásra előkészítése a Társaság költségén. Előkészítés stádiumában van az a terv is, hogy a Társaság a régibb magyar irodalom ismertetése céljából külön előadás-sorozatot rendezzen a nagyközönség részére. A Shakespeare-kultusz tehát a Társaságot egyéb nagy nemzeti irodalmi teendőiben nem gátolta s azoktól el nem vonta.

Rákosi Jenő szintén hangsúlyozza, hogy a Shakespeare-kultusz nem idegen, új jövevény, hanem hagyományos a magyar irodalomban s a nemzeti irodalmi kultusz kiegészítő része és haszna. Szívesen venné, ha Jakab Ödön a nemzeti irodalom kultuszára vonatkozó új konkrét javaslatokat tenne, de a Shakespeare-kultuszra vonatkozó bíráló megjegyzései felett térjen a Társaság napirendre.

Elnök kijelentvén, hogy a Shakespeare-bizottság szabályzata úgyszólván rövid idő mulva tárgyalás alá kerül s akkor a most felvetett kérdések végleges tisztázására jobb alkalom lesz, a költségvetés általános tárgyalása címén megindult Shakespeare-vitát berekeszti.

Erre a Társaság a költségvetést általánosságban egyhangulag elfogadja.

A költségvetésnek a népköltési gyűjtésre vonatkozó tételéhez titkár megjegyzi, hogy ő az ügy vezetésétől és a népköltési gyűjtemények szerkesztésétől visszalépett, miután e teendők végzésére a Társaságnak most már kiváló szakérők állanak rendelkezésére. Helyette tehát a népköltési gyűjtemény részére a mai ülés új szerkesztőket fog választani.

3. A Greguss-alapítvány évi kamatjövedelme immár 2450 K-t tesz ki. A jutalom, mely ebből kitűzendő lenne, minden egyes esetben 1000 forint, egyezer arany forintra van az alapítótól rendelve. A pénzügyi bizottság fele azt javasolja, hogy a jutalmazások most már ez alapítványból kezdessenek meg és pedig a változott valuta folytán 1000 arany forint helyett 2000 K összegű jutalomtétellel. A bizottság másik fele egyelőre még a további kamattökésítéseket ajánlja, mert a 2000 K-t nem tartja elegendőnek arra, hogy abból a Társaságon

kívüli szakértők bevonásával megejtendő nagyszabású és körülményes bíráló eljárások költségei minden esetben kikerüljenek. A Társaság többsége a mellett dönt, hogy a Greguss-alap egyelőre még kamataival tovább növeltesék s a jutalmazások, illetőleg azok előkészületei még ne kezdessenek meg.

Ezzel a költségvetést részleteiben is letárgyolván, a Társaság az előterjesztés szerint elfogadja.

4. Elnök tárgyal a tagválasztást tűzi ki, megállapítván, hogy a rendes tagok az alapszabályban érvényes választáshoz megkívánt minimális számon jóval felül és pedig harminczhatan vannak jelen. Elsőül a két betölthető rendes tagsági helyre történik a választás. A már a mult havi ülésen elfogadott tagajánlások újból felolvasatnak. Sorshuzás útján megállapítatik, hogy előbb a költő-helyre ejtendő meg a titkos szavazás. Erre jelöltek: Molnár Ferencz, Szávay Gyula és Zempléni Árpád.

Az első, névre történt titkos szavazásnál: Szávayra 15, Zemplénire 11, Molnárra 8 szavazat esvén, abszolút többséget (19 szavazat) egyik sem kapott. A második szabályszerűen a legtöbb szavazatot nyertre *igen* vagy *nem* szóval megejtett titkos szavazás útján 21 *igen* szavazattal Szávay Gyula a költő-helyre rendes taggá érvényesen megválasztott.

5. A betölthető író-helyre jelöltek: Angyal Dávid és Sebestyén Károly. A névre történt titkos szavazásnál Angyal Dávid 22 szavazatot, tehát a legkisebb abszolút többségénél többet nyervén, az író-helyre rendes tagul érvényesen megválasztott. Sebestyénre 12 szavazat esett, két szavazó-jegy üres volt.

A Társaság elhatározta, hogy a két megválasztott új rendes tag közül székfoglalójuk alkalmával Angyal Dávid Gyulai Párról, Szávay Gyula pedig Szüry Dénesről tartozik megemlékezni.

6. Levelező-tagok választása következik. Az ajánlatok felolvasatnak. Öt levelező tagsági hely volna betölthető, de csak két helyre történt ajánlás. Jelöltek: Charles de Bigault de Casanove és Schnitzer Ignác.

A beadott összesen 30 titkos szavazatból Charles de Bigault de Casanove 28 és Schnitzer Ignác 25 szavazattal levelező-tagokká megválasztottak. Amennyiben külföldi állampolgárok, a választás végérvényessé a kormány megerősítő végzésével válik.

7. Választások bizottsági tagsági megüresült helyekre. Szabályszerű ajánlás és titkos szavazás útján: Hegedűs István és Négyesy László a gazdasági, Ferenczi Zoltán és Radó Antal a könyvkiadó; Kozma Andor és Pekár Gyula pedig a Shakespeare-bizottság tagjaivá megválasztottak.

8. Gyulai Pál elhunyt tag márvány mellszobra, néhai báró Lévy Henrik hagyatékából, özvegyének szíves intézkedése folytán a Társaság tulajdona lett. Titkos szavazással döntendő el, hogy a szobor a Társaság üléstermében felállíttassék-e vagy nem. Az összes szavazatokkal a szobornak felállítása lesz határozattá.

9. A népköltési gyűjtemény szerkesztőinek választása. A Társaság Sebestyén Gyulát és Katona Lajos, egyet. tanár, akadémiai tagot egyhangulag a népköltési gyűjtemény szerkesztőivé választja, Vargha Gyulának pedig az eddig kitűnően, lelkes buzgalommal s teljes odaadó önzetlenséggel teljesített szerkesztői munkásságáért meleg köszönetet szavaz.

11. Lejárt pályázatok bíráló bizottságainak jelentései:

A Társaság úgy a szatirára kitűzött Lukács Krisztina jutalomra nézve (melyre vonatkozólag Alexander Bernát és Négyesy László bíráló-társai nevében is Kozma Andor tett jelentést,) valamint a szavalható kisebb elbeszélő költeményre kitűzött Bulyovszky Gyuláné jutalomra nézve (melyről Jakab Ödön és Riedl Frigyes bíráló-társai nevében is Ferenczi Zoltán tett jelentést,) a bírálók ítéletének megfelelően dönt: a jutalmakat nem adja ki s a pályakérdéseket újból kitűzi.

12. Könyvkiadás a Kassalik-alap jövedelméből. A Társaság, Vargha Gyula titkár javaslata alapján elhatározza, hogy Váradi Antal magyar színésztörténeti emlékezéseit a Kassalik-alap jövedelméből fogja kiadni s ezt a könyv címlapján feltünteti.

14. A f. hó 6-án tartandó ünnepélyes közülés végleges tárgysora: 1. Beöthy Zsolt elnöki megnyitója; 2. Vargha Gyula titkári jelentése; 3. Kozma Andor másodtitkár jelentése a pályázatokról; 4. Hegedüs István: *Széchenyi galambja*, költemény; 5. Négyesy László: *A magyar költészet eredete*, tanulmány; 6. Szabolcska Mihály: *Dalok hazulról*, költemények; 7. Mikszáth Kálmán: *A rekeszek*, elbeszélés; 8. Elnöki zárszó.

TAGAJÁNLÁSOK

a Társaság 1910 február 2-án megtartott választó ülésére.

I.

Rendes tagúl

a) a költő-helyre :

1. MOLNÁR FERENCZET ajánlják Mikszáth Kálmán és Alexander Bernát rendes tagok.

A jövő évben betöltendő Kisfaludy-társasági rendes tagsági üres helyek egyikére ajánlom Molnár Ferencz író. Működése nem szorul apró részletes ismertetésre. Egyes munkái, mint a *Pál-utczai fiúk*, mindjárt országos elterjedést nyertek, színművei közül *Az ördög* úgyszólván világotat tett meg. Legközelebbi munkája a *Liliom*, az idei tél színpadi eseménye stb.

Kelt Budapesten, decz. 17. 1909.

Mikszáth Kálmán,
rendes tag.

Méltóságos Vargha Gyula min. tanácsos stb. Úrnak, mint a Kisfaludy-Társaság titkárának, Budapesten.

Méltóságos Uram! Igen tisztelt barátom! A Kisfaludy-Társaság egyik betöltendő tagsági helyére (a költőire) bátorkodom MOLNÁR FERENCZ urat ajánlani.

Molnár Ferencz néhány regényével, gyermekélet-rajzaival, egyik bohózatos vígjátékával mint igen figyelemreméltó tehetség már régebben magára vonta az írók és a nagyközönség figyelmét. Föltűnt ötletességével, gazdag megfigyelésével, jó kedvével és azzal az objektivitással az előadásban, mely könnyed és szerencsés módon tárgyát föl tudja tüntetni és megeleveníteni. Újabban azután négy művével a fiatal nemzedék legelső sorába nyomult előre, két drámával (*Az Ördög*, *Liliom*), egy novella kötetével (*Muzsika*) és egy regénnyel (*Pálutczai fiúk*). Nem szólok e drámák rendkívüli sikeréről, ámbár ennek alig van párja irodalmunkban. E drámák esztetikai méltatá-

sára sem szabad itt kitérnem; nem akarom se kifogásaimat, se elragadtatásomat hangoztatni. Ajánlatom támogatására csak azt az előttem döntő körülményt említtem, hogy Molnár Ferencz írói pályáján gyors haladást és folytonos emelkedést látok; Molnár Ferencz írói egyénisége ma mint egészen eredeti, egészen önálló áll előttünk; önálló és eredeti ő tárgyai megválasztásában, kifejezésben, alakításban. Igazi művésze a tollnak, gazdag és termékeny, változatos és eredeti. Isten-áldotta tehetség. A *Liliomban* megmutatja, hogy drámai karaktereket tud koncipiálni és megalkotni, hogy eltérően a drámai forma hagyományos szabályaitól és látszólag átengedvén magát a fantázia csapongásainak, a legfinomabb stilusérzékkel tudja érvényesíteni. Ezt a művét tekintem eddigi alkotása csúcspontjának. A novella-kötetben mint ötletes, finom elbeszélő mutatja be magát, ki ezen a téren is megtalálta a maga hangját. Végül a *Pálutczai fiúk* a maga nemében valóságos remekmű. A gyermekéletből meríti tárgyát és nemesak a legfinomabb veleérzéssel rajzolja a gyermekek lelkét, játékát, tragikumát, hanem oly nagyszerű epikus művészettel meséli el gyermekei sorsát, hogy ezzel ezt az egyszerű gyermektörténetet nagystilű alkotássá avatja. Molnár Ferencz minden művében nagyon megbecsüli művészetét, mindig őszinte akar lenni, nem hazudja magát másnak, mint a ki (persze erre nem is szorult rá), de nem tolja magát alkotásai elé az előtérbe. A Kisfaludy-Társaság magát gazdagítja, ha Molnár Ferenczet fölveszi tagjai sorába.

Kegyeskedjél, kérlek, ajánlatomat a szokásos módon a Társaságnak tudomására hozni.

Tátra-Lomnicz, 1909 decz. 29.

Igaz tisztelettel és kartársi üdvözlettel igaz híved

Alexander Bernát.

2. SZÁVAY GYULÁT ajánlják Gárdonyi Géza és Szabolcska Mihály rendes tagok.

Tisztelt Társaság! Az egyik megüresült helyre Szávay Gyulát bátorodom ajánlani.

Munkái: *Első kötet.* (Versek.) 1883. *Költemények.* 1892. *Verseskönyv.* 1897. *Túl a tengeren.* 1900. *Juczikától a lobogóig.* (Versek.) 1902. *Verses kis játékok.* (Tíz kis színpadi mű.) 1902. *Vitézi ének* és más versek. 1905. *Csokonai köszöntése.* (Ünnepi beszédek.) 1905. *Szép Ilonka.* (Daljáték.) 1906. *A regéczi kis harang.* 1906. *Az ezüstpohár* és más versek. 1908. *Világosság.* (Drámai színjáték.) 1908.

És könyvekkel fölrő három verse : *Csokonai kárhóztatása, Berzsenyi-ódája* és *Cseresnyés Mária* című románcza.

Ezt a kedves humorú poétát a Kisfaludy-Társaság már egy ízben figyelmére méltatta. A mikor ugyanis Bárd Miklóssal együtt volt ajánlva, Rákosi Jenő csupán azon az okon kérte választásának későbbre való halasztását, hogy Szávay akkoriban lett a Petöfi-Társaság tagja, hát jobban várhat, mint Bárd Miklós, a kit még egy irodalmi társaság se méltányolt.

A társaságnak jelen volt tagjai helyeselték ezt a felfogást s megválasztották a két poéta közül az idősebbiket. E választásban azonban bizonyos ígélet maradt Szávay iránt, a melyet beváltani a mostani tagválasztó ülésnek szinte kötelező feladata.

Nem hangsúlyozhatom eléggé, hogy Szávay magyar poéta! Irodalmunkat oly kétségbeejtő elidegenülés rontja az utóbbi időben, hogy maholnap a Kisfaludy-Társaság tagjai az utolsó mohikánokként látják elfogyni kebelükben nemzeti irodalmunk utolsó művelőit. Ily körülmények között bizonyára szivesen nyit kaput a társaság a magyar lelkű Szávay Gyulának, a kivel nemcsak számot fog szaporítani, hanem erőt is.

Eger, 1909 decz. 29.

Mély tisztelettel:
Gárdonyi Géza.

Kedves Barátom! * Légy kegyes tudomásul venni, hogy a Kisfaludy-Társaságba — a költői helyre — ajánlom Szávay Gyulát. Megjelent és idevonatkozó műveit a mellékelt íven sorolom fel.

Temesvárott, 1909 decz. 30-ikán.

Szerető, hálás híved:
Szabolcska Mihály.

3. ZEMPLÉNI ÁRPÁDOT ajánlja Vargha Gyula rendes tag.

Tekintetes Társaság! A betölthető költői helyre ajánlom Zempléni Árpádot, a jeles lírai és elbeszélő költőt.

Zempléni Árpád háta megett egy negyedszázadra terjedő érdeemes költői munkásság áll. Költeményei összegyűjtve először 1891-ben jelentek meg s e kötet a következő években két bővített kiadást ért; majd 1897-ben újabb verseit adta ki egy kötetben, összes addigi költeményeiből pedig egy válogatott gyűjteményt rendezett sajtó alá.

* Vargha Gyula titkárhoz intézve.

1899-ben egy kötet elbeszélés, 1901-ben egy verses regény jelent meg tőle; 1908-ban pedig a *Boszú* s 1909-ben a *Kalapács* című költői elbeszélés.

Zempléni Árpád kisebb költeményeit a formának és a magyar nyelvnek művészi kezelése, eleven festés, ötletesség s az érzéseknek inkább csöndes borongása, mint erős hullámozása jellemzi. Versei néha ódai szárnyalást vesznek; a *Wesselényi* emlékére írt s a Kisfaludy-Társaság által koszorúra méltatott költeménye például egyike a legjelesebb alkalmi költeményeknek.

Tehetségének igazi terét azonban pár évvel ezelőtt találta meg, midőn a Kisfaludy-Társaság egyik pályázatán nemcsak a kitűzött jutalmat nyerte el, hanem oly kitüntető méltánylásban részesült, a milyenre már régóta nincs példa irodalmi pályázataink történetében. Legyen szabad itt tisztelt társaim szíves figyelmét felhívni a Kisfaludy-Társaság Évlapjainak XLII. kötetében foglalt bírálói jelentésre, melyet a maga, valamint Endrődi Sándor és Kozma Andor társaink nevében Négyessy László tisztelt társunk terjesztett a Kisfaludy-Társaság elé. Elismerő volt a M. T. Akadémia bírálata is, melynek alapján egyhangúlag Zempléni Árpád *Kalapács* című elbeszélő költeményének ítéltetett oda a Nádasdy-jutalom. «A nibelungi sorokban mesteri technikával írt vers — úgymond a bírálati jelentés — öntudatos művészettel, biztos, gyors ütemű menetben mondja el a meséjét, a melynek meg tudja adni a mystikus színezetet, a mellett az emberi indulatokat is jól rajzolja. Hangja tele van verve-vel. Összhangos, szép költemény.»

Zempléni Árpád e két elbeszélő költeményének értéke, abszolút mértéket alkalmazva is, magasan áll; sőt e két költői alkotás annyiban szinte tüneményszerű, hogy az ősi naiv epika hangja, színe, levegője valami csodálatos hűséggel és közvetlenséggel támad bennök új életre. A költő az ősrégi mondák hőseinek, kiket megénekel, mintha kortársuk volna, világuk volna az ő világa, abban élne, abban gondolkodnék, az töltené be egész lelkét. Ez ritka művészet s a művész költői ereje oly nagy, hogy minket is magával tud ragadni abba a világba.

E műveivel Zempléni Árpád helyet vívott ki magának irodalomtörténetünkben, méltatlanság volna, ha nem nyerne helyet a Kisfaludy-Társaságban is.

Budapest, 1909 december 30-án.

A tekintetes Társaságnak alázatos szolgálója:

Vargha Gyula
rendes tag.

b) az író-helyre :

1. ANGYAL DÁVIDOT, budapesti egyetemi rendes tanárt mint irodalomtörténeti essay-írót és mint történetírót ajánlják a Társaság megüresedett író-helyére Riedl Frigyes és Hegedüs István rendes tagok.

Angyal kettős irányban folytatott jeles írói működést: mint irodalmi essayista és mint történetíró. Mind a két irányban rendkívüli alaposág jellemzi, melyet nagy művészi érzékkel és stilisztikai műgonddal párosít. Legjelesebb művei az irodalomtörténet terén Kisfaludy Sándor életrajza, melyet a tőle rendezett nagy Kisfaludy-kiadás végére helyezett és Kölcsey Ferencz beható jellemrajza (Budapesti Szemle). Két évtized óta a Budapesti Szemle belső munkatársa és essay-írója. Angyal Dávid adta ki Társaságunk megbízásából Péterfy Jenőnek, e genialis, tán túlságosan is mélyen érző essayistának műveit: bevezetése, melyet e háromkötetes kiadáshoz írt, tán a leghelyesebb jellemzése Péterfynek.

Nagy történeti műveiben *Thököly Imre életrajzában* és *Magyarország Történetében II. Mátyástól* a lelkiismeretes kutató egybeforr a művészi előadóval.

Melegen ajánljuk Angyal Dávid megválasztását. Ha a legnagyobb magyar kritikus, volt elnökünk, Gyulai Pál élne, kétségtelenül még egy szavazattal többet kapna Angyal.

Budapest, 1909 decz. 30.

Riedl Frigyes

Hozzájárul: *Hegedüs István.*

2. SEBESTYÉN KÁROLYT ajánlják Sebők Zsigmond és Pekár Gyula rendes tagok.

Tekintetes Társaság! A Kisfaludy-Társaság írói helyére alulírottak ajánljuk Sebestyén Károly író.

Sebestyén Károly tartalmas, képzett és finom tollú munkása a filozófiai és eszthetikai irodalomnak. Mind a két téren korán feltűnt s a reményeket, melyeket hozzá fűztek, be is váltotta. A *görög gondolkodás kezdeteiről* írt művében a Sokratesig való görög filozófiát ismertette, magyarra fordította ennek fennmaradt töredékeit és a mai tudomány színvonalán álló tudással, hozzáértéssel rekonstruálta ezt az érdekes irodalmat. A kritika kitüntetően fogadta e művét és az elismerést teljesen igazolta *A cinikusok* című, az antik ethika köréből vett tanulmányával. E műve is a bölcelet történelmével, annak egy nagyon érdekes, kevésbé földerített részével foglalko-

zik, de összefügg az irodalom egyéb ágával is, mert az e néven összefoglalt bölcséleti irány egész korszakok szellemi mozgalmában érvényesül. Sebestyén ennek a kornak nagyon érdekes képét rajzolta meg művében, az új cinikusokat e művéből ismerheti meg legjobban a magyar közönség, különösen Lukiánoszt, e szellemes író, ki-ből bő szemelvényeket fordított.

Az irodalomtörténet terén is eredményesen munkálkodott. Kivált a római irodalomról írt művét és *Az athéni Timon* című értekezését emeljük ki, melyben nemcsak a tárgyát ismerő tudóst, hanem a szépíró is látjuk, a ki költői nyelvvel is gyönyörködteti az olvasót. Sokat dolgozott a szaklapoknak és régi munkása a hirlap-irodalomnak, melyben ő az irodalmi ízlés egyik őrkatonájának szerepét tölti be. Ismertetései, kritikái mindig a legnemesebb irányt szolgálták, színes, eleven stílje, vonzó előadása, avatottsága, ötletessége régóta jó hangzásúvá és becsültté tette nevét.

Munkásságát megbecsülte és megtisztelte a Kisfaludy-Társaság is, mikor egy szállal magához kötötte, bevásárlván a Shakespeare-bizottságba, melynek egyik buzgó tagja. *Az athéni Timon*ról írt tanulmánya a bizottságtól rendezett nagyszerű felolvasások egyik értékes száma volt.

Műfordítással is foglalkozott. Lefordította s magyarázattal látta el Ibsen *Peer Gynt*jét. Kisebb értekezései a Budapesti Szemlében, Athenæumban, E. Phil. Közölnyben, Magyar Nyelvőrben, Magyar Pædagogióban, Orsz. Középkisk. Tanáregyesületi Közölnyben jelennek meg.

A Kisfaludy-Társaság az irodalomnak e komoly és értékes munkásával kiváló erőt nyerne, miért is melegen ajánljuk az írói helyre. Budapest, 1909 decz. 30.

Sebők Zsigmond.
Hozzájárul: Pekár Gyula.

II.

Levelező tagúl:

1. *Charles de Bigault de Casanovét* ajánlja Pekár Gyula rendes tag.

A Kisfaludy-Társaság tisztelt Elnökségének Budapestén.

Tisztelt Társaság! Ajánlom a Kisfaludy-Társaság levelező tagjául *Charles de Bigault de Casanove* nyugalmazott gymn. tanárt és író, ki a magyar remekműveknek francziára való átültetésével szolgálja

hazai irodalmunk ügyét a külföldön. Ékes nyelvű, kiváló műfordító, ki teljesen hazai irodalmunknak szenteli munkásságát: még régebben lefordította az *Ember Tragédiáját*, tavaly *Bánkbánt* ültette át francziára a *Revue de Hongrie* számára, most pedig épen a Rákosi Jenő *Endre és Johannájával* foglalkozik. Bánk-Bánja a nemsokára megindulandó *Bibliothèque Hongroisenak* lesz az I. kötete. Bigault de Casanove úr egyébiránt 62 éves, a becsületrend lovagja, a francia írói körökben a legjobb hírnek örvend.

Mindezek alapján mint ékes tollú és önzetlen munkásságú műfordítót teljesen méltónak tartom az ajánlottam kitüntetésre: Társaságunk a levelező tagsággal a magyar irodalom leglelkesebb francia művelőjét jutalmazná meg!

Budapest, 1909 decz. 29.

Kiváló tisztelettel

Pekár Gyula
rendes tag.

2. SCHNITZER IGNÁCZOT ajánlja Radó Antal rendes tag.

Tekintetes Társaság! Van szerencsém levelező tagnak ajánlaní Schnitzer Ignác urat, számos magyar verses és prózai munka jeles fordítóját.

Teszem ezt első sorban abból az alkalomból, hogy épen most, hetvenedik születése napja ünnepére tette közzé élete főművét, Petőfi összes költeményeinek fordítását, melynek ritka diszszel kiállított három vaskos kötete előttem fekszik. Tudtommal az első német publikáció ez, mely egy magyar író költeményeit a maga teljességében adja, még pedig adja igen lelkiismeretes és gondos tolmácsolásban s a legtöbb helyen ritka sikerrel. Schnitzer úr, a ki született magyar ember és kitünően érti nyelvünket, nemcsak híven fordít, hanem olyan magas fokú verselő technikával is, mely a német műfordítók közt előkelő helyet biztosít neki. Ez a munkája, mely elé Társaságunk alelnöke írt bevezetést s mely Petőfinek egy 74 lapra terjedő szép életrajzát is tartalmazza, mindenképen megérdemli hálánkat és elismerésünket.

Most van félszázadja, hogy Schnitzer legelső Petőfi-fordítása — *A hóhér kötele* — megjelent és harmincz éve, hogy kiadta a német *János vitézt*, mely ez új gyűjteményes kiadásban gyökeresen átdolgozva lát napvilágot. Ez idő alatt számos egyéb magyar művet is fordított, főleg színműirodalmunk köréből. Szigligeti *Fenn az ernyő, nincsen kas* című verses vígjátékát — szintén rimes formában —

1878-ban adták elő az ő fordításában, *Rauschgold* címmel, a Laube igazgatása alatti bécsi Stadttheaterben. Ezt követték 1880-ban Szigligeti *Trónkeresője*, melyet a Burgszínház fordíttatott le vele, de melynek színrekerültét politikai befolyások megakadályozták. Ellenben színrekerültek Jókai *Hős Pálffyja* és *Aranyembere*, Rákosi Jenő *Magdolnája*, Csiky *Nagymamája*. Számos lírai verset is fordított (Szász Károlytól, Dóczitól, Ábrányitól stb.), valamint egy regényt is: Mikszáth *Aklját*. — Az érdeemes író most sem pihen; lelkes buzgalommal fordítja Aranyt, a kiből szintén összkiadást óhajt adni a német közönségnek.

Azt hiszem ezek alapján, hogy Társaságunk ritkán volt abban a helyzetben, hogy méltóbb férfiút tüntessen ki a levelező tagsági oklevéllel.

Budapest, 1909 decz. 30.

Radó Antal
rendes tag.

A TÁRSASÁG VAGYONA

1909 deczember 31-én.

1. Kinn fekvő alapítványokban	16,520	K	—	f.	
2. Értékpapirokban névérték szerint	426,600	α	—	α	
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	11,730*	α	—	α	
	Összesen	454,850	K	—	f.

* Ebből 8,511 K 24 f. a Shakespeare-bizottságot illeti.

**A KISFALUDY-TÁRSASÁG
MÉG KAPHATÓ KIADVÁNYAINAK JEGYZÉKE.**

	K
<i>Aeschylos</i> Oresteíája. Fordította Csengery János. 2. kiadás. Füzve 3.20 Vászonkötésben 4.40	3.20 4.40
<i>Alexander Bernát.</i> Shakespeare Hamletje. Füzve 6.—, vászonkötésben 8.—	8.—
Anthologia a XIX. század francia lírájából. I. kötet. Füzve 3.50 Vászonkötésben 5.—. II. kötet. Füzve 3.—, vászonkötésben 4.50	3.50 4.50
<i>Ariosto</i> Őrjöngő Lorántja. Az éposz legértékesebb részei. Fordította, Ariosto-ról szóló tanulmányval bevezette s jegyzetekkel ellátta Radó Antal. Két kötet. Füzve 8.—, félbörkötésben 10.—	10.—
Arvzkönyv. Szeged javára. Szerkeszti Szász Károly 8.—	8.—
<i>Bánóczy József.</i> Kisfaludy Károly és munkái. Kisfaludy Károly arcképével. Két kötet. Füzve 9.60, vászonkötésben 11.20	11.20
<i>Burns Róbert</i> költeményei. Fordította Lévy József. A költő arcképével. Füzve 6.—, vászonkötésben 7.20	7.20
<i>Byron lord.</i> Kain. Mysterium. Fordította Györy Ilona. Füzve 2.—, vászonkötésben 3.20	3.20
<i>Craik</i> (Miss Dinah M. Mulock). Garland lelkész leánya. Fordította Végh Arthur. Füzve 2.80, vászonkötésben 4.—	4.—
<i>Csató Pál</i> szépirodalmi munkái. Az író arcképével és életrajzával. Füzve 7.20, vászonkötésben 8.—	8.—
<i>Csiky Gergely.</i> Két szerelem. Szomorújáték 3 felvonásban. A Magyar Tud. Akadémia a gróf Teleki-alapítványból száz arannyal jutalmazta. Füzve 1.60, vászonkötésben 2.40	2.40
<i>Eliot George.</i> Romola. Regény három könyvben. Angolból fordította Pataki Béla. Három kötet. Füzve 10.—, vászonkötésben 13.—	13.—
<i>Erdélyi János.</i> Pályák és pálmák. Füzve 6.—, vászonkötésben 7.20	7.20
— Tanulmányok. Füzve 6.—, vászonkötésben 7.20	7.20
<i>Euripides.</i> A kyklops. Satyrdráma. Fordította Csiky Gergely. Füzve 80	—80
<i>Ferenczy Zoltán.</i> Petőfi Sándor életrajza. 3 kötet. Füzve 13.—, vászonkötésben 16.—, félbörkötésben 20.—	13.— 20.—
<i>Fielding Henrik.</i> Jones Tamás, a talált gyerek. Fordította Szűry Dénes. I. kötet. Füzve 5.—, vászonkötésben 6.60	6.60
II. " " 5.40 " 7.—	7.—
III. " " 6.60 " 8.—	8.—
<i>Firdüsi Sahnaméjából.</i> Szijavus. Perzsából fordította Radó Antal. Füzve 2.40, vászonkötésben 3.60	3.60

	K
<i>Firdüsi Sahnáméjából. Zál és Rudabé.</i> Perzsából fordította Radó Antal. Füzve 1.40, vászonkötésben	2.40
<i>Goethe. Herman és Dorottya.</i> Az eredeti versmértékben fordította Lehr Albert. Füzve 1.50, vászonkötésben	2.20
<i>Gobineau gróf. A renaissance.</i> Történelmi jelenetek. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta Székely István. I. kötet. Savonarola. — Cesare Borgia. Füzve 3.—, vászonkötésben	4.50
II. „ II. Julius. — X. Leo. — Michelangelo. Füzve 3.—, vászonköt.	4.50
<i>Goncourt Edmond. A Zenganno-fivérek.</i> Fordította Szüry Dénes. Füzve 2.40, vászonkötésben	3.60
<i>Haraszi Gyula. A francia lyrai költészet fejlődése.</i> Füzve Vászonkötésben	2.— 3.50
— <i>Molière élete és művei.</i> Két kötet. Füzve 9.—, vászonkötésb.	12.—
<i>Imre Sándor. A néphumor a magyar irodalomban.</i> Füzve Vászonkötésben	2.— 2.80
— <i>Irodalmi tanulmányok.</i> Két kötet. Füzve 9.—, vászonkötésben	12.—
<i>Kalidásza. Sakuntala.</i> Hindu dráma. Fordította Fiók Károly. Füzve 2.80, vászonkötésben	4.—
<i>Keleti Gusztáv. Művészeti dolgozatok.</i> Füzve 8.—, vászonkötésben	9.60
<i>Kemény Zsigmond összes beszélyei.</i> Két kötet	7.20
<i>Kielland L. Sándor. Garman és Worse.</i> Fordította Ritoók Emma. Füzve 3.80, vászonkötésben	5.40
<i>Kriza János költeményei.</i> Összegyűjtötte Kovács János. Füzve Vászonkötésben	2.— 3.20
<i>Lévay József újabb költeményei.</i> Füzve 3.20, vászonkötésben ..	5.—
— <i>A múzsa búcsúja.</i> Költemények. Füzve 4.—, vászonkötésben	6.—
<i>Longfellow költeményeiből.</i> Makkabeus Judás, Pandora és kisebb költemények. Fordította Szász Béla. Füzve 2.80, vászonkötésben	4.—
<i>Lukács Mórícz munkái.</i> Összegyűjtötte és kiadta Gyulai P. Két kötet	12.—
<i>Mészáros Gyula dr. Török költők</i>	4.—
<i>Meyer Konrád Ferdinánd. A szent.</i> Történelmi elbeszélés. Fordította Péterfy Jenő. Kötve	3.—
<i>Moore Tamás. Lalla Roukh.</i> Keleti regé. Angolból fordította Lehr Zs. Füzve 3.20, vászonkötésben	4.—
<i>Pálffy Albert. Egy mérnök regénye.</i> Regény. Két kötet. Füzve Egy vászonkötetbe kötve	6.— 7.20
<i>Péterfy Jenő összegyűjtött munkái.</i> A Kaszlik-alapítványból kiadja a Kisfaludy-Társaság. Három kötet. Füzve 14.—, vászonkötésben	18.50
<i>Radó Antal. A fordítás művészete.</i> Füzve 2.40, vászonkötésben	3.50
<i>Salamon Ferencz. Dramaturgiai dolgozatok.</i> A Kaszlik-alapítványból. Két kötet. Füzve 14.—, vászonkötésben	17.40
<i>Sebestyén Gyula. A magyar honfoglalás mondái.</i> Millenniumi díjjal jutalmazott pályamű. Két kötet. Füzve 12.—, vászonköt.	15.20

	K
Svéd költőkből. Fordította Győry Vilmos. Füzve 4.80, vászonköt.	5.60
Taine H. La Fontaine. Fordította Geőcze Sarolta. A verses idézeteket fordította Zempléni Árpád. Füzve 4.—, vászonkötésben	6.—
Tennyson Alfréd Király-idylljei. Fordította és bevezette Szász Károly. Füzve 5.—, vászonkötésben	6.—
Vadnai Károly. Irodalmi emlékek. Füzve 6.—, vászonkötésben	7.60
— Elbeszélések. Füzve 4.—, vászonkötésben	5.60

Gyűjteményes vállalatok.

A Kisfaludy-Társaság évlapjai.

5. kötet	K 3.—	25. kötet (1890) kötve	K 2.—
6. " "	" 3.—	26. " (1891) " "	" 3.—
7. " "	" 4.—	27. " (1892) " "	" 5.—
8. " "	" 4.—	28. " (1893) " "	" 2.—
9. " "	" 4.—	29. " (1894) " "	" 3.—
10. " "	" 3.—	30. " (1895) " "	" 3.—
11. " "	" 4.—	31. " (1896/7) " "	" 3.20
12. " "	" 3.—	32. " (1897/8) " "	" 2.—
13. " "	" 3.—	33. " (1898/9) " "	" 3.—
14. " "	" 3.—	34. " (1899/900) kötve	" 2.—
15. " (1879) kötve	" 6.—	35. " (1900/1) vászonkötés	5.—
16. " (1880) " "	" 4.—	36. " (1901/2) " "	5.—
17. " (1881) " "	" 6.—	37. " (1902/3) " "	2.—
18. " (1882) " "	" 5.—	38. " (1903/4) " "	3.—
19. " (1883) " "	" 6.—	39. " (1904/5) " "	7.—
20. " (1884) " "	" 4.—	40. " (1905/6) " "	3.20
21. " (1885/6) " "	" 5.—	41. " (1906/7) " "	4.—
22. " (1887) " "	" 4.—	42. " (1907/8) " "	2.60
23. " (1888) " "	" 3.—	43. " (1908/9) " "	4.—
24. " (1889) " "	" 3.—		

Költők és írók. Életrajzok a költészet és irodalom köréből. Szerkeszti *Ferenzi Zoltán*. Egy-egy kötet diszes arcképes kartonkötésben K 2.50

Arany János. Szinnyei Ferencztől.
Csokonai. Ferenczi Zoltántól.
Dante. Radó Antaltól.
Homeros. Csengeri Jánostól.
Kazinczy Ferencz. Váczy Jánostól.

Kisfaludy Sándor. Császár Elemértől.
Mikszáth Kálmán. Várdai Bélától.
Musset Alfréd. König Györgytől.
Petrarca. Katona Lajostól.

